

'n Streeksgeskiedenis oor die kusdorpe in die Strandveld van die Overberg, circa. 1940-1994.

by
Theodore Sidney Galloway

*Thesis presented in fulfilment of the requirements for the degree of
Master of Arts (History) in the Faculty of Arts and Social Sciences at
Stellenbosch University*

Supervisor: Prof WP Visser

December 2017

Verklaring

Deur hierdie tesis elektronies in te lewer, verklaar ek dat die geheel van die werk hierin vervat, my eie, oorspronklike werk is, dat ek die alleenouteur daarvan is (behalwe in die mate uitdruklik anders aangedui), dat reproduksie en publikasie daarvan deur die Universiteit van Stellenbosch nie derdepartyregte sal skend nie en dat ek dit nie vantevore, in die geheel of gedeeltelik, ter verkryging van enige kwalifikasie aangebied het nie.

Desember 2017

Bedankings

- Eerstens wil ek net baie dankie sê aan prof. Wessel Visser vir die hulp en ondersteuning tydens hierdie projek. Sonder sy leiding en moeite sou dit nie moontlik gewees het nie. Dankie ook aan die personeel van die Departement Geskiedenis vir hulle morele ondersteuning tydens die studie.
- Verder wil ek dankie sê aan al my mede MA en PhD studente en vriende vir ondersteuning en geselsies wanneer dit druk gegaan het. Dankie veral ook aan Esté Kotze vir hulp met die manuskrip se uitleg.
- Aan al die “Strandvelders” my hartlike dank vir hulle gasvryheid en bereidwilligheid om aan die studie deel te neem, veral diegene wat tyd afgestaan het vir die voer van onderhoude. ’n Verdere dank gaan ook aan al die personeel van argiewe, biblioteke en munisipale kantore vir die hulp wat aan my gebied is tydens hierdie studie.
- Sonder finansiële steun sou hierdie projek nie moontlik gewees nie. Ek is baie dankbaar vir finansiële steun deur prof. Hermann Giliomee en die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns.
- Aan my familie, pa Theo, ma Marika, suster Lisma, swaer Philip en vriendin Megan, kan ek nie genoeg dankie sê vir al die liefde, ondersteuning, omgee en moed inpraat tydens hierdie projek nie. Julle was die rots wat my staande gehou het. Dankie dat julle die pad saam met my gestap het.
- Die studie word ook ter gedeeltelik opgedra aan my Ouma en Oupa Kotzé wat beide tydens die studieperiode oorlede is.

Abstract

The coastal region of the Strandveld between the villages of Gansbaai and Witsand has a history of human activity which dates back 3000 years. The first human inhabitants who lived in the region were Khoi-Khoi and Strandloper communities. The first European decedents moved into the region by 1831. The Europeans were granted loan farms in the area. Over the next 150 years, the coastal region of the Strandveld evolved from farms into towns and villages. Although a lot has been written on regional history in South Africa, histories on coastal regions seems to be in the minority. Other books and documentation containing historical information has been written on some of the towns in the region, but only offers information on a specific town or village and not the region as a whole.

This thesis discusses a regional history of the coastal towns in the Strandveld in the period between 1940 and 1994. Furthermore, this thesis investigates three important aspects. Firstly, focus is being placed on the prehistory of the region. The existence of the towns and villages in the region is being discussed in this part. Secondly, the exploitation of ocean marine sources in the region is being examined. This section contains a discussion about the role played by subsistence fishermen, commercial fishermen and sport fishermen on the coastal region of the Strandveld. Finally, the study also includes a discussion of political as well as cultural changes which took place in the region and what impact it had on the Strandveld's future existence.

Keywords: Gansbaai, Witsand, Waenhuiskrans, Struisbaai, Regional history, Strandveld, Overberg.

Opsomming

Die kusstreek van die Strandveld tussen die dorpe van Gansbaai en Witsand het 'n geskiedenis van menslike aktiwiteite wat ongeveer 3000 jaar terug dateer. Van die eerste menslike bewoners in hierdie tydsgewing was dié van die Khoi-Khoi en later die Strandlopergemeenskappe. Teen 1831 het die eerste Europese afstammeling hul intrek in die Strandveldgebied geneem. Leningsplase is aan mense toegeken wat in die gebied 'n bestaan uit boerderij wou maak. Die gebied teen die kus het oor die volgende 150 jaar geweldig verander en dorpe het ontstaan op grond waar plase eens teen die see gegrens het. Hoewel daar baie geskryf is oor streeksgeskiedenis in Suid-Afrika, is streeksgeskiedenis van kusstreke yl gesaai. Daarby is die geskiedenis van die Strandveld se kusdorpe ook apart opgeteken in boeke en ander geskrifte en nie as 'n streeksgeskiedenis as geheel nie.

Die doel van hierdie tesis is om 'n streeksgeskiedenis van die kusdorpe in die Strandveld, wat die tydperk tussen 1940 en 1994 dek, weer te gee. Daar word gefokus op die streek se geskiedenis met bespreking rondom die dorpe in die gebied. Drie belangrike aspekte is ondersoek. Eerstens word daar gefokus op die voorgeskiedenis van die dorpe in die streek. Die totstandkoming van die streek se dorpe is in hierdie deel bespreek. Tweedens word die rol wat ontginning uit die oseaan op die streek gehad het, belig. In dié afdeling is daar 'n bespreking van die rol wat bestaansvissers, kommersiële vissers en sportvissers in die kusstreek van die Strandveld gespeel het. Laastens ondersoek die studie ook politieke, sowel as kulturele veranderinge wat in die streek plaasgevind het en watter invloed dit op die voortbestaan van die gebied gehad het.

Slutelwoorde: Gansbaai, Witsand, Waenhuiskrans, Struisbaai, Streeksgeskiedenis, Strandveld, Overberg.

Lys van Figure

Figuur 1: 'n Lugfoto van Gansbaai (1938)	p. 39
Figuur 2: Vissersbote in een van die beskermde baaie op Struisbaai	p. 49
Figuur 3: Die Gedenkbeeld van die <i>Arniston</i> -skeepsramptredie (31 Mei 1815)	p.50
Figuur 4: Die oorspronklike vissersshuisies van Kassiesbaai	p. 52
Figuur 5: Die luukse Arniston Hotel op Waenhuiskrans	p. 55
Figuur 6: Die luukse vakansie-, en permanente wonings in Waenhuiskrans	p. 56
Figuur 7: Die grafte van John Wilson en Euphemia Jane Wilson (Finlayson) in in Skipskop	p. 59
Figuur 8: Die ingang na Skipskop voor onteiening van die dorp (1983)	p. 61
Figuur 9: Die berugte “bar” in die mond van die Breede Rivier met laagwater	p. 64
Figuur 10: Oorblyfsels van die stoomskip <i>Kadie</i> nadat dit vergaan het	p. 65
Figuur 11: 'n Tipiese roeiskuit in Puntjie soortgelyk aan die roeibote van Witsand	p. 74
Figuur 12: Die patent van Skipskop se vissers	p. 79
Figuur 13 en 14: Oorblyfsels van die sementelling waarop die spoorstawe gemonteer was	p.80
Figuur 15: Twee “chukkies” vasgemeer teen die kaai in Struisbaai	p. 87
Figuur 16: “Chukkies” vasgemeer in Struisbaai se hawe	p. 87
Figuur 17: 'n Foto van die <i>Infanta</i> op Witsand	p. 92
Figuur 18: Die deskuite in Gansbaai	p. 94
Figuur 19: Willem Grandfield, een van die bruin skippers van die “chukkies” op Skipskop se strand	p. 108
Figuur 20: 'n Foto van Skipskop voor onteiening	p. 121
Figuur 21: 'n Koerantartikel (1938) wat oor Gansbaai se transformasie berig	p. 128

Lys van Kaarte

Kaart 1: Die ligging van die Overberg	p. 9
Kaart 2: Agulhas Bank langs die kus van die Strandveld	p. 29
Kaart 3: 'n Kaart van Struisbaai (1944)	p. 47
Kaart 4: Visvanggronde in die Struisbaai-, Waenhuiskrans- en Skipskop-omgewing	p. 82

Inhoudsopgawe

Verklaring	i
Bedankings.....	ii
Abstract.....	iii
Opsomming.....	iv
Lys van figure	v
Lys van Kaarte	vi
Hoofstuk 1: Literatuuroorsig, Metodologie, Historiografie en die Geografiese Agtergrond van die studiegebied	1
1.1. Die oorsprong van streeksgeskiedenis	1
1.2. Historiografie oor Suid-Afrikaanse streeksgeskiedenis	2
1.3. Metodologiese vertrekpunte	4
1.3.1. Streeksgebonde Literatuur.....	4
1.3.2. 'n Gebiedsoms krywing van die Strandveld-streek.....	8
1.3.3. Navorsingsmetodologie	9
1.4. Inhoudsoms krywing.....	15
1.5. Die impak van geologiese formasies en geografiese faktore op die streek.....	16
1.5.1. Die invloed van die ligging en topografie op die grondoppervlakte	16
1.5.2. Die geologiese kenmerke.....	16
1.5.3. Die grondoppervlakte	18
1.5.4. Die invloed van water op menslike bewoning.....	19
1.5.5. Die invloed van die kuslyntopografie en die oseaan	24
1.5.5.1. Kenmerke van die kuslyn.....	25
1.5.5.2. Die invloed van heersende winde	26
1.5.5.3. Die invloed van die Indiese Oseaan op die streek	27
1.5.5.4. Die invloed van die Agulhas Bank op die omgewing.....	28

Hoofstuk 2: Die voorgeskiedenis van die kusdorpe in die Strandveld-streek	31
2.1. Inleiding	31
2.2. Gansbaai	32
2.2.1. Weergawe een.....	32
2.2.2. Weergawe twee.....	33
2.2.3. Die trek na waar Gansbaai as dorp sou ontstaan	35
2.3. De Kelders	39
2.4. Kleinbaai of Van Dyksbaai	41
2.5. Franskraal	43
2.6. Pearly Beach.....	44
2.7. Struisbaai	46
2.8. Waenhuiskrans, Arniston en Kassiesbaai.....	49
2.9. Skipskop	57
2.9.1. Ryspunt.....	61
2.10. Witsand	62
2.11. Die demografie van die inwoners in die streek	66
Samevatting.....	67
Hoofstuk 3: Ontginning uit die see: die invloed van bestaansvisser, kommersiële en sportvisser	68
Inleiding	68
3.1. Die bestaansvisser van die Strandveld	69
3.2. Een streek met verskillende agtergronde	70
3.3. Metodes van ontginning	71
3.4. Die eerste bote	72
3.4.1. Die era van die roeibootvisser.....	72

3.4.2.	Die eerste roeibote, Circa 1850-1930's	73
3.4.3.	Risiko's, natuurlike elemente en die impak van geografiese liggings op die roeibootvisser	76
3.5.	Die impak van infrastruktuur, enjin-aangedrewe bote en visfabrieke	77
3.5.1.	Die vooruitgang van die kleinskaalse kommersiële visbedryf	78
3.5.1.1.	Visspesies en visvanggronde	81
3.5.1.2.	Die invloed van visfabrieke in die gebied	83
3.5.1.3.	Ander werk buiten visvang	84
3.5.1.4.	Eras van vooruitgang, stagnering en ondergang	84
3.5.1.5.	Nuwe uitvindings in die bedryf	86
3.5.1.6.	Die kleinskaalse kommersiële visbedryf teen 1994	89
3.5.2.	Die vooruitgang van die grootskaalse kommersiële visbedryf	89
3.5.2.1.	Infrastruktuur	90
3.5.2.2.	Die koms van dekskuite en visfabrieke	93
3.5.2.3.	Gevare, tekorte en die einde van 'n grootskaalse visbedryf	97
3.5.2.4.	Verandering in die visbedryf van Witsand	100
3.6.	Die toetrede van sportvisser tot die streek	102
3.7.	Die demografiese uitleg van verskillende vissersgemeenskappe	105
	Samevatting	108
	Hoofstuk 4: Politieke en kulturele veranderinge in die Strandveld se kusstreek	110
	Inleiding	110
4.1.	Die invloed van die Groepsgebiedewet en apartheid (1960-1994)	110
4.1.1.	Gansbaai	111
4.1.2.	De Kelders, Kleinbaai en Franskraal	113
4.1.3.	Skiposkop	114

4.1.4.	Witsand	115
4.1.5.	Pearly Beach	116
4.1.6.	Struisbaai en Waenhuiskrans	117
4.2.	Die einde van 'n vissersdorp aan die hand van magshebbers	120
4.2.1.	Rolspelers wat die besluit beïnvloed het	122
4.2.2.	Waarheen ná Skipskop?	125
4.3.	Kulturele veranderinge in die Strandveld-streek	126
4.3.1.	Vissersdorpe en verandering	127
4.3.1.1.	Gansbaai	127
4.3.1.2.	Struisbaai	129
4.3.1.3.	Waenhuiskrans	130
4.3.1.4.	Witsand	132
4.3.2.	Ander kusdorpe in die Strandveld	133
	Samevatting	135
	Hoofstuk 5: Slotbeskouing	137
	Bronnelys	141
	Bylaag B: Vraelyste	157
	Vraelys 1: Vrae aan vissers tydens onderhoude:	157
	Vraelys 2: Vrae aan ander belanghebbendes tydens onderhoude:	158

Hoofstuk 1: Literatuuroorsig, Metodologie, Historiografie en die Geografiese Agtergrond van die studiegebied

1.1. Die oorsprong van streeksgeskiedenis

Streeksgeskiedenis se oorsprong in Suid-Afrika dateer uit die 20ste eeu toe dit vir die eerste keer as sub-dissipline van geskiedenis benader is. Verskeie Suid-Afrikaanse akademici het hulself toegespits op die totstandkoming en vooruitgang van dié veld van historiese navorsing. Ook 'n aantal internasionale akademici het hulle in streeksgeskiedenis verdiep.

Streeksgeskiedenis het teen die middel van die 1970's as 'n vertakking van Suid-Afrikaanse geskiedenis ontstaan. Die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing (RGN) het ondersoek ingestel na die moontlikheid van die vestiging van 'n afdeling vir streeksgeskiedenis aan die Instituut vir Historiese Navorsing (IHN). Kommandant C.M. Bakkes, 'n militêre historikus, is aangestel as direkteur van die afdeling streeksgeskiedenis by die IHN. Een van die eerste benoemings tot die streeksgeskiedenisinisiatief was prof. Arie Oberholster. Hy was die groot dryfkrag agter die inisiatief om 'n afdeling vir streeksgeskiedenis te skep.

Na 'n oorsese besoek van Oberholster aan verskeie akademiese instellings waar streeksgeskiedenis nagevors is, het die IHN die Afdeling vir Stad- en Streeksgeskiedenis geskep.¹ Die hoekstene vir die afdeling is gevorm deur die insae op die gebied van streeksgeskiedenis van Oberholster en dr. Callie Eloff, sy eweknie. In Suid-Afrika is internasionale denke en navorsingsmetodes dus toegepas op skryf van stad- en streeksgeskiedenis. Die redes vir die stigting van die afdeling was om 'n historiese bewusmaking onder swart-, wit-, bruin- en Indiër-, asook ander gemeenskappe in Suid-Afrika se provinsiale streke te bevorder. Die IHN het in die 1990's egter al sy aktiwiteite beëindig. In die periode tussen 1974 en die vroeë negentigerjare het verskeie akademici belangstelling in die veld getoon en later met eie idees en teorieë op stad- en streeksgeskiedenis begin fokus.²

¹ E.S. van Eeden, "Pioneering regional history studies in South Africa: Reflections within the former Section for Regional History at the Human Science Research Council (HSRC)", *Historia*, 59, (1), 2014, p. 139.

² *Ibid.*, pp. 139-140.

Op internasionale gebied is 'n studie oor streeksgeskiedenis in 1979 deur P. Cartledge gepubliseer, naamlik *Sparta and Lakonia, A Regional History 1300-36 BC*.³ Die fokus van Cartledge se studie was die voorgeskiedenis van 'n streek en sy klimaatsverandering. Hy het ook gekonsentreer op die verdeling van tydsones. Daarby is die sosiale aktiwiteite van die mense, asook 'n geskiedenis van die gegewe tydperk, ondersoek. Ander internasionale akademici soos Dan Jorgensen⁴ en Violaine Nicolas⁵ het ook 'n sterk fokus op streeksgeskiedenis buite die grense van Suid-Afrika geplaas.

1.2. Historiografie oor Suid-Afrikaanse streeksgeskiedenis

Verskeie Suid-Afrikaanse akademici en skrywers het sedert die 1970's op streeksgeskiedenis begin fokus. Tesame met die skryf van streeksgeskiedenis het die skrywers ook op die metodologiese aspek van die skryf van streeksgeskiedenis gekonsentreer. Akademici soos prof. Elize van Eeden van Noord-Wes Universiteit en andere het reeds intensiewe navorsing oor Suid-Afrikaanse streeksgeskiedenis gedoen. Beide Van Eeden en dr. Claudia Gouws het veral op streeksgeskiedenis in die noorde van Suid-Afrika in die omgewing van die hedendaagse Gauteng Provinsie gefokus.

Die teorieë rondom die skryf en navorsing van streeksgeskiedenis het met verloop van tyd heelwat verander en baie akademici het met eie verskynsels en teorieë vorendag gekom. Van Eeden se MA-tesis, "Die geskiedenis van die Gatsrand, vanaf die vestiging van die trekker gemeenskap omstreeks 1839 tot die proklamasie van Carletonville 1948",⁶ werp lig op verskeie ontwikkelings en veranderinge in 'n streek binne 'n sekere tydperk. Dit sluit temas in soos voorgeskiedenis, ekonomiese ontwikkeling en die ontwikkeling van geloof. Verder fokus die studie ook op die rol van onderwys en opvoeding, asook politieke veranderinge, militêre ontwikkeling, gesondheid- en welsynsdienste, asook kulturele aspekte en kommunikasie. Hoewel die studie se kernfokus teorieë

³ P. Cartledge, *Sparta and Lakonia, A Regional History 1300-362 BC*. Routledge & Kegan Paul, London, 1979.

⁴ Sien D. Jorgensen, "Regional History and Ethnic Identity in the Hub of New Guinea: the Emergence of the Min", *Oceania*, 66, 1996.

⁵ Sien V. Nicolas, "Phylogeographic structure and regional history of *Lemniscomys striatus* (Rodentia Muridae) in tropical Africa", *Journal of Biogeography*, 35, 2008.

⁶ E.S. van Eeden, "Die Geskiedenis van die Gatsrand, Vanaf die vestiging van die trekker gemeenskap omstreeks 1839 tot die proklamasie van Carletonville 1948". Ongepubliseerde MA-tesis, Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys, 1988.

was wat gepas is vir die navors van streeksgeskiedenis, is die gebied se geografiese faktore nie bespreek nie.

Gouws het 'n PhD-tesis, “Vestiging langs die Vaalrivier in die omgewing van die Vredesfortkoepel, 1840-2012”,⁷ geskryf. In hierdie studie is die fokus op die direkte omgewing geplaas: die beskikbaarheid van bronne soos water en edelgesteentes, asook natuurlike elemente soos klimaatsverandering en die impak daarvan op 'n streek. Die impak wat die mense op die omgewing gehad het met verloop van tyd is ook ondersoek. Ander fokuspunte in die studie is die topografie van die area, asook verskynsels soos ekonomie, kultuur, die menslikheidsaspek van ontspanning en die verhouding van die mens tot die natuur.

Ook prof. Ernst Stals het navorsing op die gebied van streeksgeskiedenis gedoen. Stals se navorsing en studie oor 'n spesifieke streek is op besonderse wyse nagevors. In sy boek, *Môrewind oor die Karasberge. 'n Kultuurhistoriese verkenning van die Karasstreek van die laat negentiende eeu*,⁸ skryf Stals 'n streeksgeskiedenis van 'n streek wat geleë is binne die grense van Namibië. Hoewel die studie handel oor 'n streek buite Suid-Afrika se grense, maak Stals gebruik van dieselfde teorieë as dié van Van Eeden en Gouws. Stals se temas en verskynsels is gefokus op die voorgeskiedenis van die streek, asook die eerste mense wat intrek in die gebied geneem het. Die studie ondersoek ook verskillende vorms van arbeid. Sekere groepe mense en families is in die werk uitgesonder. Die bespreking van verskillende dorpe en woongebiede in die streek, asook infrastruktuur en die ekonomie, geniet aandag in die boek.

'n Ander akademikus, J.R.F. Handley, het 'n streekstudie oor die geskiedenis van die Witwatersrand gedoen, te wete *Historic Overview of the Witwatersrand Goldfields, A review of the discovery, geology, geophysics, development, mining, production and the future of the Witwatersrand Goldfields as seen through a geological and financial association spanning 50 years*.⁹ Soos in die titel genoem, het Handley meer op die wetenskaplike ontwikkeling van die

⁷ C. Gouws, “Vestiging langs die Vaalrivier in die omgewing van die Vredesfortkoepel, 1840-2012”. Ongepubliseerde PhD-tesis, Noord-Wes Universiteit, 2013.

⁸ E.L.P. Stals, *Môrewind oor die Karasberge, 'n Kultuurhistoriese verkenning van die Karasstreek van die laat negentiende eeu*. Protea Boekhuis, Pretoria, 2009.

⁹ J.R.F. Handley, *Historic Overview of the Witwatersrand Goldfields, A review of the discovery, geology, geophysics, development, mining, production and the future of the Witwatersrand Goldfields as seen through a geological and financial association spanning 50 years*. Intrepid Printers, Pietermaritzburg 2004.

streek en die impak daarvan op die omgewing en die inwoners klem geplaas. Van die besprekingspunte in die studie sluit in die ontdekking van die streek en die voorgeskiedenis daarvan. Daar word lig gewerp op die geologiese formasie van die streek. Die ontginning van natuurlike minerale vir 'n inkomste was ook een van die faktore waarop Handley gekonsentreer het. Daar is egter baie klem geplaas op die wetenskap agter gebeure in die streek.

Volgens bogenoemde skrywers is daar sekere metodologieë en teorieë wat gevolg moet word by die navorsing en skryf van 'n streeksgeskiedenis. Temas wat aangespreek moet word, is byvoorbeeld 'n streek se topografiese agtergrond, argeologiese inligting soos die eerste inwoners, en die ontwikkeling van 'n sekere gebied, asook verskillende distrikte. Die demografie en die grense van 'n streek is eweneens belangrik. Ander elemente wat by 'n streeksgeskiedenis ingesluit kan word, is byvoorbeeld dorpsbestuur, politieke verandering oor tyd, wetgewing en militêre aktiwiteite, ekonomiese ontwikkeling, gesondheidsdienste en sosiale aktiwiteite soos kultuur en ontspanning. Bogenoemde is die hoofverskynsels wat by die navorsing en skryf van enige streeksgeskiedenis in ag geneem moet word. Daar bestaan egter ook meer as een teorie wat gevolg kan word vir die skryf daarvan. Daar kan gekonsentreer word op enige spesifieke tema van streeksgeskiedenis en daardie tema moet dan die enigste fokus van die studie word, of daar kan meer as een tema bespreek word. Die keuse berus by die skrywer.¹⁰

1.3. Metodologiese vertrekpunte

Die aspekte wat behandel word by die metodologiese vertrekpunte van die studie behels onder andere die beskikbare streeksgebonde literatuur. Dit sluit verder ook die gebied waarop die studie fokus in. 'n Gebiedsomskrywing dui die grense van die studiegebied aan. Die navorsingsmetodologie vorm die laaste deel van die metodologiese vertrekpunte van die studie.

1.3.1. Streeksgebonde Literatuur

Waar bogenoemde studies op streke in die binneland fokus, handel hierdie tesis oor 'n streek wat aan die Suid-Afrikaanse kus geleë is, naamlik die Strandveld. Musikante, skrywers en digters het ook belangstelling in die streek van die Strandveld se kusdorpe getoon. In die literatuur

¹⁰ Die temas en verskynsels wat genoem is, is afkomstig van die Skipp-model, wat begin is deur Victor Skipp vir die navorsing en skryf van plaaslike geskiedenis. Sien p. 9.

is die Strandveld geen onbekende tema nie. Sangers soos Worsie Visser het in 'n liedjie genaamd “Wie maak vir Gansbaai lekker?”¹¹ geskryf oor die kulturele agtergrond van die dorp in die vorm van musiek. Chris Els, sanger van die liedjie “Struisbaai”¹², het met dieselfde doel oor daardie dorp musiek gekomponeer. So ook het die skrywer van die liedjie “Skiptop”¹³, David Kramer, die roerende verhaal vertel van die onteining van die dorp in die 1980's deur middel van musiek. Ronelda Kamfer, 'n digter, het in 'n digbundel genaamd *Grond/Santekraam*¹⁴, heelwat gedigte oor die Strandveld-streek geskryf en veral op die kultuur van die Skiptoppers gefokus.

Die omgewing van die Strandveld is ook as verhaalmilieu deur verskeie fiksieskrywers gebruik. Dalene Matthee se boek, *Die uitgespoelde*,¹⁵ is 'n voorbeeld daarvan. Die verhaal handel oor 'n persoon wat homself in die streek bevind, en moet aanpas by die kultuur en leefwyses van die mense in die omgewing. Hy is nie self van die distrik nie, maar is 'n ‘uitgespoelde’ in die kontrei. S.D. Fourie het 'n verhaal, *Die Lanternswaaier*,¹⁶ geskryf wat handel oor 'n familie in 'n omgewing waar daar vreemde skeepsrampe plaasgevind het. Die waarheid kom later uit oor lede van die familie wat die skepe met opset laat vergaan het deur met 'n lantern lig te werp op die skepe. Lanterns het in die pionierstyd van skeepvaart as 'n veiligheidsbaken gedien, maar dit is geswaai waar daar gevaarlike rotsriwwe voorgekom het. *Die Perlemoenstropers*¹⁷ deur Johan Fourie handel oor 'n perlemoensindikaat en die leefwyses en verskillende maniere hoe 'n sekere sindikaat te werk gaan om perlemoen in die omgewing van die Strandveld te stroop. Hierdie tipe van stropery kom egter ook in realiteit voor. Annelie Groenewald het in 'n fiksiewerk, genaamd *Die skaalmodel*, die geskiedenis van die dorpie Skiptop laat herleef deur middel van karakters wat in die omgewing woonagtig was.¹⁸

Vele ander skrywers het ook van tyd tot tyd nie-fiksie boeke oor die Strandveld geskryf. Die meeste van hierdie werke fokus egter op spesifieke areas in die streek, asook op spesifieke temas. Marius Diemont het byvoorbeeld gekonsentreer op die vissersdorp van Arniston. Hy het

¹¹ Sien “Wie maak vir Gansbaai lekker”, <https://www.youtube.com/watch?v=3amc5x4QN78>

¹² Sien “Struisbaai”, www.youtube.com/watch?v=cVhgqE57bSs

¹³ Sien “So long Skiptop”, www.youtube.com/watch?v=UyUEJgymO74

¹⁴ R.S. Kamfer, *Grond/Santekraam*. Kwela, Kaapstad, 2011.

¹⁵ D. Matthee, *Die uitgespoelde*. Penguin Books, Johannesburg, 2005.

¹⁶ S.D. du Fourie, *Die Lanternswaaier*. Naledi Uitgewers, Tygervallei, 2011.

¹⁷ J. Fourie, *Spoor van die Perlemoenstropers*. Naledi Uitgewers, Tygervallei, 2013.

¹⁸ A. Groenewald, *Die skaalmodel*. Tafelberg Uitgewers, Kaapstad, 2016.

boeke soos *The Arniston 1815-2015*¹⁹ en *The Strandveld Africa's Foot of Isolation*²⁰ geskryf. Jan-Hendrik Langenhoven is die skrywer van die boek *Gooi Los! Die vissermanne van Witsand en Port Beaufort*.²¹ Dis 'n besonderse werk oor die visbedryf en die geskiedenis daarvan in die Witsand-omgewing. Die boek maak egter net deel uit van Witsand se visbedryf en fokus nie op die res van die streek nie. Jan en S.D. Fourie het oor tyd ook baie geskryf oor die gebied van die Overstrand. Die Overstrand is die benaming vir 'n streek waarvan die kusgebied die area van Hermanus tot Gansbaai vorm. Hulle het boeke soos *Duskant die Duine*.²² *Gansbaai, 'n Besondere Streek en sy mense*²³ en *Wisselstrale oor die Strandveld*²⁴ geskryf. Die boeke beskryf dorpe soos Franskraal, Gansbaai en Kleinbaai, en die stories en anekdotes agter die geskiedenis van die omgewing, maar weerspieël steeds nie die beeld van 'n streeksgeeskiedenis nie.

S.J. du Toit is 'n ander skrywer wat baie geskryf het oor die Strandveld-omgewing, met spesifieke fokus op die Hermanus-distrik. Sy het wel ook geskryf oor ander dorpe in die Strandveld, maar nie volledige navorsing daarvoor in haar boeke gedoen nie. Van haar bekende boeke is *Spore oor die Overberg*²⁵ en *The Overberg, Historical Anecdotes*.²⁶ Jeanette Grobbelaar, skrywer van die boek *Golgotha van die Oseane, Skeepsrampe aan die Agulhas kus*,²⁷ is 'n outeur wat baie navorsing oor die streek gedoen het. Haar boek fokus egter net op skeepsrampe langs die kus van die Strandveld-distrik. Melanie Clearly en Karena du Plessis het in hul boek *The Overberg, Inland from the tip of Africa*,²⁸ 'n groter fokus op die toerisme-aspek van die Overberg en die dorpe in die streek geplaas. Die klem word egter nie net op kusdorpe geplaas nie, maar die binneland ook, want die Overberg beslaan 'n groot deel wat nie teen die kus geleë is nie. Slegs 'n paar van die Strandveld se kusdorpe word in hulle boek bespreek. Die nuutste nie-fiksie literatuur oor die Overberg is geskryf deur Chris Schoeman. Die boek genaamd *The Historical Overberg, Traces of the Past in South Africa's Southernmost Region*, bied 'n kort geskiedkundige opsomming van meeste van die dorpe wat in die Overberg geleë is. Die boek sluit ook die dorpe in waarop hierdie

¹⁹ M. Diemont, *The Arniston 1815-2015*. Community Trust Development, Arniston, 2014.

²⁰ M. Diemont, *The Strandveld Africa's Foot of Isolation*. Penstock Publishing, Hermanus, 2010.

²¹ J. Langenhoven, *Gooi Los! Die Vissermanne van Witsand en Port Beaufort*. USS Graphics, Kaapstad, 2012.

²² J. Fourie, *Duskant die Duine*. Taylor's Pre-Print Solutions, Gansbaai, 2005.

²³ J. & S.D. Fourie, *Gansbaai, 'n Besondere streek en sy mense*. J Taylor Pre-Print Solutions, Parow-Noord, 2016.

²⁴ J. Fourie, *Wisselstrale oor die Strandveld*. Human & Rousseau, Kaapstad, 1994.

²⁵ S.J. du Toit, *Spore oor die Overberg*. ABC Drukkers, Hermanus, 2004.

²⁶ S.J. du Toit, *The Overberg, Historical Anecdotes*. ABC Drukkers, Hermanus, 2005.

²⁷ J. Grobbelaar, *Golgotha van die Oseane, Skeepsrampe langs die Agulhas kus*. Inset Uitgewers, Eversdal, 2012.

²⁸ M. Clearly & K. du Plessis: *The Overberg, Inland from the tip of Africa*. Struik Uitgewers, Kaapstad, 2005.

studie van die kusstreek van die Strandveld fokus. In Schoeman se boek is hierdie dorpe se geskiedenis egter meestal opsommend en is 'n herhaling van ander skrywers se werk wat ook oor die gebied geskryf is.²⁹

Tog is daar nog geen omvattende wetenskaplike historiese navorsing oor die Strandveldstreek as geheel gedoen nie. Skrywers soos Tracey-Lee Dennis, Kashiefa Parker, Elizabeth Barnard en Phillip James Hine het wel studies oor die streek gedoen, maar meestal net op een area, aspek, of dorp in die streek gefokus. Dennis se MA-tesis, "Perceptions of History and Policy in the Cape Agulhas area: Could History influence policy on Small-Scale fishing"³⁰, het slegs die kleinskaalse visvangbedryf van Struisbaai ondersoek. Parker het in 'n MA-tesis, "Livelihood of Small-Scale fishers of Struisbaai, Implications for Marine protected Area Planning",³¹ geskryf. Haar studie het gehandel oor die leefwyses van kleinskaalse vissers in die Struisbaai-omgewing, asook die implikasies van seereservate op vissers. Hierdie studie het net op een dorp in die streek gefokus.

Barnard se MA-tesis, "'n Kultuurhistoriese beeld van Gansbaai en Omgewing", het ten doel om 'n kultuurbeeld van Gansbaai se geskiedenis byeen te bring. Die studie fokus egter slegs op Gansbaai as dorp en sluit nie die hele kusstrook van die Strandveld in nie.³² Hine se MA-tesis, "Stone-Walled tidal traps: An Archeological and Archival Investigation", handel oor visvymers wat geleë is teen die kus waarin die Strandveld ook val. Die navorsing dek visvymers vanaf Hermanus tot en met Kanonstrand naby Gouritsrivier-mond.³³

Die meeste van die boeke en akademiese studies wat oor die gebied en areas daarin geskryf is, bied goeie agtergrond, maar fokus nie op die streek as geheel nie. Dit los dus vir navorsers 'n groot gaping rakende 'n breër en meer omvattende geskiedenis van die kontrei, juis omdat die genoemde skrywers net fokus op een spesifieke verhalings van een area, tema of kultuuraspek. Soos

²⁹ C. Schoeman, *The Historical Overberg, Traces of the Past in South Africa's Southernmost Region*. Zebra Press, Kaapstad, 2017.

³⁰ T. Dennis, "Perceptions of History and Policy in the Cape Agulhas area: Could History influence policy on Small-Scale fishing". Ongepubliseerde MA-tesis, Universiteit Kaapstad, 2009.

³¹ K. Parker, "Livelihood of Small-Scale fishers of Struisbaai, Implications for Marine Protected Area Planning". Ongepubliseerde MA-tesis, Universiteit Kaapstad, 2013.

³² E. Barnard, "'n Kultuurhistoriese beeld van Gansbaai en omgewing". Ongepubliseerde MA-tesis, Universiteit Stellenbosch, 1986.

³³ P.J. Hine, "Stone-Walled tidal traps: An Archeological and Archival Investigation". Ongepubliseerde MA-tesis, Universiteit Kaapstad, 2008.

reeds genoem, handel hierdie tesis oor die Strandveld en word daar gepoog om 'n breër en meer omvattende streeksgeskiedenis van die kusstreek of kontrei weer te gee.

Sommige verskynsels in hierdie studie is deels dieselfde as die streeksgeskiedenis wat deur ander akademici behandel word terwyl daar ook temas ondersoek word wat nie deur ander skrywers of akademici aangeraak is nie. Die grootste gaping wat die studie ten opsigte van die relevante literatuur oor streeksgeskiedenis vul, is die feit dat dit 'n streekstudie oor 'n kusgebied is, terwyl die meeste ander streeksgeskiedenis se fokus op streke in die binneland van Suid-Afrika is.

1.3.2. 'n Gebiedsomscriwing van die Strandveld-streek

Soos reeds hierbo genoem, beslaan die Strandveld 'n gebied wat in die Overberg geleë is. Die terreinafbakening van hierdie tesis is egter slegs die Strandveld se kusdorpe en die streek se onmiddellike kuslyn langs die Indiese Oseaan. Dit bevat die gebied tussen die dorpe van Gansbaai en Witsand. Die navorsingsperiode van die studie strek vanaf 1940 tot en met 1994, maar ter wille van historiese konteks sluit dit ook 'n voorgeskiedenis van die streek in. Die rede vir die studie se aanvang rondom 1940 is bloot vanweë die feit die meeste van die kusdorpe in daardie tydperk moderne ontwikkeling ondergaan het. Die studie eindig by 1994, aangesien dit die afsluiting van 'n spesifieke politieke en sosio-ekonomiese periode in die Suid-Afrikaanse geskiedenis verteenwoordig en die periode daarna 'n veranderende impak op die streek en sy mense gehad het. 'n Ander rede waarom die studie se afsnytydperk 1994 is, is vanweë die Oorgangswet op Plaaslike Regering No. 209 van 1993, en die Plaaslike Regering Munisipale Afbakeningswet van 1998 wat behels dat Munisipale grense na 1994 heelwat verander het.³⁴

Die dorp Hermanus val tegnies ook binne die grense van die Strandveld, maar weens historiese navorsing wat reeds volledig oor die dorp opgeteken is, word dit by hierdie studie uitgesluit. Die omgewings van Infanta en L'Agulhas word eweneens nie ingesluit by die studie nie, aangesien genoegsame materiaal om 'n volledige historiese beeld van daardie plekke te skep, nie beskikbaar is nie, of ontbreek. Daar is ander dorpe soos Bredasdorp, Elim en Stanford wat ook

³⁴ W.P. Visser, "Water contestations in the Little Karoo: Liaisons between the Calitzdorp irrigation board and the Calitzdorp (Kannaland) Municipality, 1912-2013", *The Journal for Transdisciplinary Research in Southern Africa*, 11, (3), p. 311.

in die Strandveld geleë is. Hierdie dorpe is egter nie teen die kus nie en slegs kusstoele is in die studie onder bespreking. Die dorpe wat wel by die studie ingesluit word, is Gansbaai, Franskraal, Kleinbaai, De Kelders, Pearly Beach, Struisbaai, Arniston, Skipskop en Witsand.

Kaart 1: Die ligging van die Overberg. Die Strandveld is binne die grense van die Overberg geleë en die kusstoele wat bespreek word, lê binne die grense van die Strandveld³⁵

1.3.3. Navorsingsmetodologie

Die navorsing en skryf van streeksgeskiedenis het oor tyd baie veranderinge ondergaan ten opsigte van verskillende temas en verskynsels wat voorkom in die skryf daarvan. In 1981 het Victor Skipp 'n model as navorsingsmetode vir die skryf van plaaslike geskiedenis voorgestel. Volgens Van Eeden is die Skipp-model se fokus verskillende temas wat gevolg kan word om die

³⁵ Sien "Map of the Overberg", <http://www.cape-town.net/html/mapover.html>

navorsingsproses volledig te maak.³⁶ Van Eeden sou later met 'n meer moderne en uitgebreide model van 'n navorsingsmetode vorendag kom. Die studie oor die Strandveld-streek sal egter op die Skipp-model gebaseer word. Daar sal net van sommige temas gebruik gemaak word, aangesien nie al die temas in die model gepas is vir die navorsing van die gekose gebied nie.

Die onderstaande temas gaan uit die Skipp-model gebruik word. Argeologiese inligting is een van die temas wat bespreek word in die studie. Die voorgeskiedenis en die impak wat die eerste inwoners op die verskillende woonareas van die streek gehad het, sal behandel word. Sosiale aktiwiteite soos die ontginning van natuurlike bronne vir oorlewing en vooruitgang is ook een van die gekose temas uit die model. Hierdie tema sal hoofsaaklik fokus op die rol van ontginning uit die oseaan. Die tema van sosiale aktiwiteite sal verder ook gebruik word om die kulturele geskiedenis van die streek, die inwoners, asook hul leefwyses, te bespreek. Politieke ontwikkeling is 'n verdere tema afkomstig vanuit die Skipp-model. Hierdie tema fokus op politieke veranderinge wat met verloop van tyd in die streek plaasgevind het. Die tema van dorpnedersettings uit die Skipp-model word ook gebruik deur te fokus op die geografiese faktore van die streek soos klimaat, water, die oseaan en infrastruktuur, asook watter impak dit op die verskillende nedersettings in die streek gehad het.³⁷

Die navorsing vir die studie behels verskeie tipe bronne, juis aangesien navorsing nog nie volledig oor die streek as geheel gedoen is nie. Eerstens is navorsing in die Kaapse Argiefbewaarplek gedoen oor die geskiedenis van die verskillende dorpe in die streek. Navorsing is verder ook gedoen in die Nasionale Biblioteek in Kaapstad, sowel as in van die plaaslike biblioteke in die Overberg. Daar was ook navorsing by Gansbaai se Munisipale kantoor gedoen. By die Akte Kantoor in Kaapstad is ook navorsing gedoen wat gedien het as waardevolle inligting rakende die streek se voorgeskiedenis. Daar is ook gefokus op sekere groot gebeurtenisse wat moontlike veranderinge in die streek se geskiedenis te weeg kon bring.

Voorts is baie nuttige en omvattende inligting uit streeks- en plaaslike koerante en boeke vir die studie verkry. Daar is gebruik gemaak van Afrikaanse sowel as Engelse koerante. Aangesien heelwat van die argivale dokumentasie oor die streek se dorpe óf onbekombaar is, óf

³⁶ Sien van Eeden, "Regional, local, urban and rural history as nearby spaces and places: Historiographical and methodological reflections", *New Contree*, 63, 2012, p. 23.

³⁷ *Ibid.*

verlore geraak het, laat dit wel leemtes ten opsigte van die studieterrein. Verdere inligting is bekom vanuit akademiese publikasies, asook waardevolle dokumentasie uit private versamelings. Staatspublikasies maak ook deel uit van die navorsing van die streek. Die belangrikste bron van inligting was egter mondelingse bronne in die vorm van onderhoude.

Volgens Mouton se *Metodologie van die geesteswetenskappe: basiese begrippe*, is daar sekere elemente waarop gelet moet word in die metodologie van onderhoudvoering. Dit moet in ag geneem word dat kwessies soos ras, ouderdom en sosio-ekonomiese status 'n beduidende rol kan speel tydens die opneem van onderhoude.³⁸

Onderhoude wat gevoer is, is deurgaans volgens Mouton se metodiek gedoen. Daar is eerstens slegs gefokus op die ouer generasie inwoners van die streek. Die rede daarvoor is dat daardie inwoners meer kennis oor die verlede dra as jonger inwoners. Baie van die ouer inwoners het spesifiek in die periode wat deur die studie gedek word, geleef. Met ouer inwoners word daar geïmpliseer dat hierdie mense in die tydperk tussen 1940 en 1994 geleef het. Daar is onderhoude gevoer met wit en bruin inwoners. Die totale aantal mense met wie onderhoude gevoer is, is in drie verskillende groepe ingedeel.

Eerstens was daar 'n groep vissermanne waarmee onderhoude gevoer is. In totaal verteenwoordig dit 'n seleksie van 10 verskillende vissermanne uit verskillende dorpe. Die vissermanne is gekies volgens hul ouderdom, en onderhoude is slegs met van die ouer vissers in die dorpe gevoer, aangesien hulle ook vissers in die periode was wat deur die studie gedek word. Dieselfde vraelys is gebruik vir elk van die tien vissermanne.³⁹

Tweedens is onderhoude gevoer met 'n verdere 11 persone wie se sosio-ekonomiese status heelwat verskil het van dié van die vissermanne. Onder hierdie groep mense is daar beroepslui soos oud-ingenieurs van vismaatskappye, areabeplanners, stadsraadslede, navorsers en skrywers, bootbouers en eienaars van visfabrieke. Die vrae wat aan hierdie groep gestel is, verskil egter van die vraelys wat vir vissers opgestel is. Hierdie groep mense is ook geselekteer as 'n kategorie

³⁸ J. Mouton, *Metodologie van die geesteswetenskappe: Basiese begrippe*. Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing, Pretoria, 1985, pp. 80, 84, 87, 91 & 98.

³⁹ Sien Bylaag B, vraelys 1, p. 157.

persone verteenwoordigend van diegene wat gedurende die tydperk van die studie in beroepe gestaan het of kennis dra oor die spesifieke streeksgeskiedenis.⁴⁰

Laastens is onderhoude gevoer met vyf prominente inwoners wat in die streek woon, of in die verlede in van die betrokke dorpe gewoon het. Die seleksie van hierdie inwoners is gebaseer op ouderdom en kennis oor die gegewe streek.⁴¹

Die rede waarom daar op vissermanne, beroepslui en prominente inwoners gefokus is, is vanweë die feit dat hierdie inwoners verteenwoordigend van die oorgrote meerderheid van die inwonertal was ten opsigte van die studie se navorsingstydperk. Van die vissermanne en prominente inwoners is daar slegs met van die oudste persone onderhoude gevoer. Met die beroepslui is daar gekonsentreer op persone wat in belangrike beroepe gestaan het ten tye van die studietydperk.

Vrae wat verband kon hou met kriminele oortredings of rasseaangeleenthede is met die nodige respek opgestel en die versekering van anonimiteit is aan die ondervraers gebied. Die tyd en plek van ondervraging tydens onderhoude was van so 'n aard dat dit vir beide ondervraer en respondent gemaklik was sodat geen antwoorde onder dwang verskaf is wat dalk die kwaliteit daarvan kon beïnvloed nie.

Mondelingse bronne skep soms die probleem dat inligting nie altyd akkuraat is nie, aangesien mense geneig is om te vergeet wat in die verlede gebeur het. 'n Verdere probleem is ook dat mense se opinies soms oor tyd verander, of dat hulle weergawes van werklike gebeure en gevoelens nie altyd met feite korreleer nie. 'n Oplossing vir sodanige probleme was egter om tydens onderhoude dieselfde vrae aan dieselfde persone in spesifieke groepe te vra. Dit het verseker dat inligting vergelyk kon word om sodoende 'n konsekwentheid in die respondente se antwoorde te probeer bepaal. Laastens is daar veldnavorsing en terreinbesoeke gedoen by elke dorp ter sprake in die studie. Tydens besoeke is ook beeldmateriaal versamel.

Die gebruik van mondelinge geskiedenis word sedert die 1970's in Suid-Afrika toegepas. Dié veld kan in twee dele verdeel word, naamlik mondelinge geskiedenis, wat uit getuïenisse

⁴⁰ Sien Bylaag B, vraelys 2, p.158.

⁴¹ Sien Bylaag B, vraelys 2, p. 158.

bestaan, sowel as mondelinge tradisie. Mondelinge tradisie word gewoonlik gebruik vir sosiale, kulturele en politieke doeleindes. Dit word grootliks nie hoog geag vir akademiese doeleindes nie, maar deel besonderse kennis oor die verlede waar daar min tot geen geskrewe bronne voorkom nie.⁴² In gemeenskappe of omgewings waar die meeste mense nie lees- of skryfvaardig was, of steeds is nie, is die geheue van persone dus die hoof bron van inligting en daardie inligting is daarom onvervangbaar.⁴³

Mondelinge geskiedenis, spesifiek in Suid-Afrika, neig meestal na traumatiese gebeurtenisse. Baie individuele stories word beïnvloed deur die ‘groot narratief’ van kolonialisme of apartheid. Suid-Afrika word dus onder skrywers van mondelingse geskiedenis, gesien as ’n gewonde land. Onderhoude bied ’n verdere voordeel deurdat sekere emosies gedeel word wat nie soseer op papier uitgedruk kan word nie, veral in gemeenskappe waar mense se regte geskend is. Daarby is mondelinge geskiedenis ook belangrik omdat die meedeel van herinneringe die potensiaal het om identiteite, individue, asook gemeenskappe wat onderdruk was, te bevestig.⁴⁴ Verder is mondelinge geskiedenis instaat om formele akademiese geskiedenis kennis te komplimenteer en daartoe by te dra. Dus is dit onmoontlik om mondelinge geskiedenis as ’n bron van kennis uit te sluit.⁴⁵

Die navorsing het sekere tekortkominge uitgewys. Binne die fokusgebied van die studie, met Gansbaai en Witsand as die grense, is daar ook kleiner nedersettings wat nie gedek is nie. Die nedersettings van die Dam en Buffeljagsbaai was teen 1994 nog gehuggies wat nie eintlik oor lewensvatbare gemeenskappe beskik het nie. Volgens Fransen se boek, *Old Towns and Villages of the Cape*, kan nedersettings van mekaar onderskei word deur te kyk na die groei en uitbreiding van sodanige nedersetting of dorp.⁴⁶ Klein nedersettings wat net uit huisies bestaan sonder kerke of enige vorm van administratiewe of gemeenskapsfasiliteite kan beskryf word as gehuggies. Volgens Fransen kan ’n nedersetting as ’n dorp bestempel word wanneer daar landbou, of

⁴² P. Dennis, “Oral History: Research in the South African Context”, *Journal of Contemporary History*, 30 (2), 2005, pp. 88-89.

⁴³ M. Oelofse & D. de Bruyn, “Critical evaluation of memory as potential source of evidence for oral history”, *Journal of Contemporary History*, 30 (2), 2005, p. 115.

⁴⁴ P. Dennis, “Oral History: Research in the South African Context”, *Journal of Contemporary History*, 30(2), 2005, pp. 94, 96, 97.

⁴⁵ M. Oelofse & D. de Bruyn, “Critical evaluation of memory as potential source of evidence for oral history”, *Journal of Contemporary History*, 30(2), 2005, p. 102.

⁴⁶ H. Fransen, *Old Towns and Villages of the Cape*, 2016.

soortgelyke ontginningsmetodes in die area plaasvind. Die uitleg van die nedersettings sal ook anders lyk as dié van gehuggies, waar strate uitgelê is vir die bou van huise of ander geboue. Aktiwiteite soos kommersiële ontginning, opvoeding in die vorm van skole, asook geloofsaanbidding in die vorm van kerke, kan gesien word as aspekte wanneer daar na 'n dorp verwys word.⁴⁷

Die meeste van die kUSDorpe in die Strandveld het as gehuggies ontstaan wat later in dorpe ontwikkel het, terwyl sommige weens onverklaarbare redes agtergebly het en nooit in dorpe ontwikkel het nie soos Buffeljagsbaai en die Dam. Soos vroeër genoem, is Hermanus en L'Agulhas ook nie by die studie ingesluit nie.

Ander probleme tydens die navorsing van die projek het ook gereeld opgeduik. Van die onderhoude wat gevoer is, was met persone wat ongeletterd is, en sommige vrae moes dikwels so eenvoudig moontlik gestel word. Dit is egter met die nodige agting van die integriteit en menswaardigheid van sodanige persone gedoen. Die anonimiteit van ondervraagdes is in die gevalle waar versoek, gerespekteer. Alhoewel die antwoord wat hulle verskaf het soms ongesofistikeerd voorgekom het, het dit wel as waardevolle agtergrondinligting gedien vir die navorsing van die projek. Die inligting wat deur die meeste van hierdie mense verskaf is, is op geen ander wyse bekombaar nie, aangesien baie van hulle reeds oud is en van hulle ervarings en herinneringe nêrens opgeteken is nie. Heelwat van die ouer inwoners in die streek is ook reeds oorlede, en hul kennis oor die streek is deur 'n jonger generasie oorvertel. Dit het egter in sommige gevalle die geloofwaardigheid van die narratiewe soms in twyfel gebring en informasie uit sodanige onderhoude moes weer nagegaan en ook geverifieer word.

Sekere aktiwiteite wat in die streek plaasgevind het, en steeds plaasvind, kon ook nie bespreek word nie, weens die weerhouding van sensitiewe inligting. 'n Voorbeeld hiervan is die perlemoenstropery in die streek en die sindikate wat daaragter sit. Hoewel dit 'n groot impak op die streek het, was dit onmoontlik en te gevaarlik om die nodige navorsing daaroor te kon doen. 'n Ander voorbeeld van sensitiewe inligting het opgeduik in die navorsing oor die dorp Skipskop wat sedert 1985 binne 'n verbode militêre terrein val. Probleme is soms ondervind om inligting oor die

⁴⁷ H. Fransen, *Old Towns and Villages of the Cape*. Jonathan Ball Uitgewers, Kaapstad, 2006, p. 2.

geskiedenis van die dorp te bekom. Hoewel inligting moeilik was om te bekom, was daar tog sekere oud-inwoners wat bereid was om inligting en ervaringe deur middel van onderhoude te deel. Sommige van die vrae wat aan hierdie mense gevra is, kon weens hulle emosionele reaksies deerteenoor nie beantwoord word nie. Inligting uit koerante is ook bekom oor gebeure wat in die tydperk van Skipskop se onteining geskryf is.

1.4. Inhoudsomskrywing

Die hoofstukke van die studie is volgens temas ingedeel en 'n chronologies-tematiese struktuur is gevolg. Hoofstuk twee is 'n bespreking oor die voorgeskiedenis van elke dorp in die streek. Die tydspanne van die hoofstuk behels die beginfase van elke dorp tot en met 1940, alhoewel, soos reeds genoem, die studie se fokus tussen 1940 en 1994 val. Daar is wel sommige gevalle waar van die dorpe se voorgeskiedenis tot na 1940 bespreek word. Die meeste dorpe wat bespreek word, het rondom 1940 tot stand gekom of begin moderniseer, maar dit is ook belangrik dat 'n voorgeskiedenis ter wille van historiese konteks geskets word, wat wel in hoofstuk twee bespreek word.

Hoofstuk drie handel oor die ontginning uit die oseaan as menslike oorlewingsmiddel. In hierdie hoofstuk is die fokus op die rol wat die bestaansvisser in die streek gespeel het. Daar word ook gekyk hoe die bestaansvisser se beroep oor tyd verander het tot kommersiële vissery, waar daar 'n inkomste uit ontginning gemaak is eerder as slegs om daarvan te oorleef. Die toetrede van die sportvissergemeenskap is ook 'n bespreking in die hoofstuk. Hierdie groep se toetrede tot die visbedryf het 'n geweldige impak op die streek gehad. Soos reeds genoem, sal die ontginning van perlemoen as 'n bedryf egter nie in die studie bespreek word nie. Mondelinge bronne was van groot en onontbeerlike waarde in die samestelling van hoofstuk drie en toon derhalwe die onskatbare waarde van goeie gekontroleerde mondelinge bronne.

Die vierde hoofstuk bespreek die invloed wat politieke veranderinge op die streek gehad het. In dié hoofstuk word daar ook gekyk na die verandering van kultuur in beide die verskillende dorpe en die streek. Politieke instellings het 'n groot rol in die streek gespeel en het permanente veranderinge gebring. Die historiese ontwikkeling van die kultuur van die Strandveld word ook in hoofstuk vier belig. 'n Verdere fokuspunt is om die verandering van kultuur oor tyd te bespreek en spesifiek die invloed wat politieke instellings, die visbedryf, asook tegnologiese vooruitgang,

daarop gehad het. 'n Chronologiese tydlyn sal die verandering in die kultuur van die Strandveld oor tydperke illustreer.

1.5. Die impak van geologiese formasies en geografiese faktore op die streek

'n Uiteensetting word gegee van die Strandveld-gebied se geologiese, sowel as geografiese faktore. Fokuspunte wat aangeraak word, is die topografie van die streek, sowel as die grondoppervlakte. Die klimaat en weerspatrone, asook die beskikbaarheid van water in die gebied is verdere verskynsels wat met die studie in ag geneem word. Daar word ook gekyk na die oseaan teenaan die kus en watter invloed dit moontlik op die streek oor tyd kon uitoefen. Ten opsigte van die oseaan word spesifiek die seisoenale veranderinge aangeraak en watter invloed dit op menslike bewoning in die streek gehad het. Die doel daarmee is om bewys te lewer of permanente bewoning in die streek moontlik was, al dan nie.

1.5.1. Die invloed van die ligging en topografie op die grondoppervlakte

Die ligging van die kusstreke in die Strandveld het 'n groot rol gespeel in die ontwikkeling en vooruitgang van die streek. Die kus van die Strandveld is geleë op die suidelikste punt van die Afrika-kontinent. Dit is waar die Indiese en die Atlantiese Oseaan bymekaar kom. Die geografiese, sowel as die geologiese kenmerke van die streek, sal aandui waarom permanente menslike bewoning in die streek moontlik was. Die aard van die grondoppervlakte van die streek, asook die invloed van water op menslike bewoning, sal die argument ondersteun.

1.5.2. Die geologiese kenmerke

Die geologiese formasies van die Strandveld-gebied teen die kus maak deel uit van die Tafelberg Rotsformasie Groep. Dit bestaan uit Tafelberg Sandsteen (vir die doeleindes van die studie sal verwys word na sandsteen). Die kenmerke daarvan is dat daar in baie gevalle water voorkom in die gebied waar sandsteen teenwoordig is. Water word gewoonlik gestoor in gate, skeure of in klein deeltjies van sandsteenklip. Indien water voorkom binne in enige van bogenoemde formasies, kan dit 'n waterdraer genoem word.⁴⁸ Die streek is ook slegs negentien

⁴⁸ Anon., FWR Ground Water, The information centre for water, waste water and related environmental issues, www.euwfd.com/hmtl/groundwater.html [Geraadpleeg 3 Maart 2017].

meter bo seevlak geleë,⁴⁹ wat dus nie baie hoog is nie. Indien water in so 'n gebied voorkom, sal dit baie vlak wees en nie dieper in die grond soos in 'n omgewing wat hoog bo seevlak geleë is nie.⁵⁰

Teen 'n kusgebied waar sandsteen naby die oseaan teenwoordig is, kom dit baie voor dat waterdraers gevul is met varswater, sowel as seewater wat 'n sekere soutindeks bevat. Die waterdraers lê gewoonlik dieper as wat die see opstoot teen die land, veral wanneer die gebied baie laag geleë is. Dit gebeur dan soms dat sulke waterdraers ook met seewater gevul is. In geologiese terme word dit 'n Sout Inbraak genoem. Water met 'n soutindeks is swaarder as varswater. Dit beteken dat soutwater onder varswater sal voorkom. Die klimaat van die gebied speel egter ook 'n groot rol. 'n Gebied wat 'n goeie reënvalseisoen het se waterdraers sal meer varswater bevat, juis omdat meer varswater dan in die waterdraers opgevang word. In 'n baie droë gebied waar min reënval voorkom, sal dit feitlik altyd andersom wees waar groter hoeveelhede sout- of brakwater in waterdraers teen die kus sal voorkom.⁵¹

Die reënseisoen in die Strandveld is in die wintermaande en 'n gematigde reënval kom voor.⁵² Die Strandveld-gebied het ook 'n gematigde klimaat waar warmer toestande in die somer voorkom en kouer toestande in die winter tydens die reënvalseisoen.⁵³ Daar is wel enkele uitsonderings en hoë reënvalsyfers kan ook soms in somermaande voorkom.⁵⁴ Die gemiddelde jaarlikse reënvalsyfer vir die gebied tussen 1940 en 1994 is ongeveer 502 mm.⁵⁵ Die feit dat daar 'n reënvalseisoen in die streek voorkom, hetsy winter of somer, het dit vir die inwoners daarvan moontlik gemaak om te kon oorleef, aangesien reënwater opgevang kon word vir drinkwatergebruik, asook vir alledaagse gebruik.

Volgens 'n studie deur die Phytosociological Research Centre, het die omliggende streek van Kaap Agulhas 'n gematigde klimaat. Die gemiddelde temperatuur van die warmste maand vir

⁴⁹ S. Rivas-Marthinez, Phytosociological Research Centre, world-wide Bioclimate Classification System, Cape Agulhas (South Africa), www.golbalbioclimates.org [Geraadpleeg 3 Maart 2017].

⁵⁰ Telefoniese onderhoud met B. Niemand (Navorsing op grondoppervlak van gebied), Stellenbosch, 2 Maart 2017.

⁵¹ Anon., FWR Ground Water, The information centre for water, waste water and related environmental issues, www.euwfd.com/html/groundwater.html [Geraadpleeg 3 Maart 2017].

⁵² Korrespondensie, Suid-Afrikaanse Weerdiens, 31 Januarie 2017: Reënvalsyfers bekom vir die periode 1940-1994.

⁵³ Onderhoud gevoer met P.J.W Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

⁵⁴ Korrespondensie, Suid-Afrikaanse Weerdiens: 31 Januarie 2017, Reënvalsyfers bekom vir die periode 1940-1994; "Flashfloods hit Agulhas area after drought", *The Cape Times*, 26 Julie 1978, p. 3.

⁵⁵ Korrespondensie, Suid-Afrikaanse Weerdiens: 31 Januarie 2017, Reënvalsyfers bekom vir die periode 1940-1994.

die periode tussen 1969 en 1994 was 20.3 grade Celsius. Die gemiddelde temperatuur van die koudste maand in dieselfde tydperk was ongeveer 13.1 grade Celsius. Daar is wel uitskieters waar die absolute maksimum temperatuur 'n gemiddelde 36.1 grade Celsius was en die absolute koudste temperatuur 'n gemiddelde 3.9 grade Celsius. Dit dui aan dat die streek 'n gematigde klimaat het.⁵⁶

Die sandsteenformasies wat in die Strandveld se kusgebied voorkom, dui daarop dat daar wel water in die streek tussen en onder formasies voorkom. Die gematigde klimaat met 'n reënvalseisoen sal ook veroorsaak dat die waterdraers wat teen die kus van die gebied voorkom meer vars water as water met 'n soutindeks bevat. Dus is oorlewing in so 'n gebied moontlik. Brakwater kom egter ook voor in die streek teen die kus, maar in die meeste gevalle spoel die water deur sand en klip. Hierdie proses verwyder die brak uit die water en dit is suiwer wanneer dit uit die grond kom.⁵⁷

1.5.3. Die grondoppervlakte

Volgens 'n studie in 1984 deur die Argeologie Departement van Universiteit Kaapstad, bestaan die grootste gedeelte van die direkte kuslyn rondom Kaap-Agulhas en die Strandveld uit kusduinsones en duineveldsone.⁵⁸ Die kusduinsones is gevormde sandduine wat min of meer reg teen die kuslyn geleë is. Hierdie area is bedek met plantegroei wat meestal uit fynbos bestaan. Verder van die kuslyn af is 'n area wat as die duineveld bekend staan.⁵⁹ Hierdie oppervlakte bestaan uit sandduine soos die kusduine⁶⁰, maar is nie met plantegroei bedek nie. Die sandduine skuif met verloop van tyd as winde sterker as 11 kilometer per uur waai. Die grondoppervlakte wat ná die duineveld voorkom, word die kusvlakte genoem.⁶¹ Plantegroei in hierdie area is volop, maar slegs sekere spesies plante kan in die omgewing oorleef. Die kusvlakte is geneig om hewig te oorstrom, sou daar swaar reënval plaasvind. Die rede vir hierdie verskynsel is dat die sandduine

⁵⁶ S. Rivas-Martinez, Phytosociological Research Centre, world-wide Bioclimate Classification System, Cape Agulhas (South Africa), www.golbalbioclimates.org [Geraadpleeg 3 Maart 2017].

⁵⁷ Telefoniese onderhoud met B. Niemand, Stellenbosch, 2 Maart 2017.

⁵⁸ M. Hall, *The Late Stone Age in the Cape Agulhas area: a distributional study*. Spatial Archaeology Research Unit, Department of Archaeology, University of Cape Town, Maart 1984.

⁵⁹ Die Engelse benaming vir duineveld is *Dune fields*.

⁶⁰ Die Engelse benaming vir kusduine is *Littoral dunes*.

⁶¹ Die Engelse benaming vir kusvlakte is *Coastal plains*.

van bogenoemde sones die water van swaar reën of oorstromings blokkeer en dat die kusvlakte dan verspoel.⁶²

Die feit dat sommige permanente inwoners 'n bestaan uit die see gemaak het, kan wees vanweë die grond se ongeskiktheid vir boerdery, veral in die vroeë tydperk toe die eerste inwoners daar begin intrek het. 'n Ander rede waarom boerdery-aktiwiteite teen die kus nie kon plaasvind nie, was vanweë die grond se fisiese voorkoms. Inwoners het nie oor die nodige tegnologiese kennis in die vroeë periode beskik om te kon boer op 'n grondoppervlak van sandsteen en sand nie. Feitlik geen boerdery sou dus suksesvol in die gebied kon plaasvind nie, omdat die grond nie daarvoor geskik was nie. Verder kan net sekere plantspesies soos fynbos en proteas in die gebied oorleef.⁶³

1.5.4. Die invloed van water op menslike bewoning

Van die kUSDorpe in die studie het ontstaan as vissersgemeenskappe en ander as vakansiedorpe, waar daar by laasgenoemde nie 'n groot vissersaktiwiteit plaasgevind het nie. Dorpe soos De Kelders, Kleinbaai, Franskraal en Pearly Beach is van dié wat onder vakansiedorpe gelys kan word. Dorpe soos Gansbaai, Struisbaai, Arniston, Skipskop en Witsand, wat meestal in vroeër jare deur vissers bewoon is en nie 'n groot inwonertal gehad het nie, was vissersdorpe. Anders as met boerdery in die nabye omgewing, is daar nie soveel op drinkwater gefokus nie en inwoners kon met die beskikbare hoeveelheid water oor die weg kom. Op plase in die omgewing van die Strandveld is daar meestal met skape en beeste asook verskillende tipes groente geboer. Vir hierdie doeleindes is groter waterbronne slegs vir menslike oorlewing gebruik en infrastruktuur daarvoor moes op plase geskep word. Op sommige kUSDorpe is daar aanvanklik nie voorsorg getref vir infrastruktuur en die volhoubaarheid van drinkwater nie. Daar was wel genoeg drinkwater vir inwoners om in die ontstaanstydperk te kon oorleef, maar 'n watertekort in sommige van die dorpe sou later van tyd ontstaan soos die dorpe ontwikkel en die inwonertal uitgebrei het.⁶⁴

⁶² M. Hall, *The Late Stone Age in the Cape Agulhas area: a distributional study*. Spatial Archaeology Research Unit, Department of Archaeology, University of Cape Town, Maart 1984.

⁶³ Telefoniese onderhoud met B. Niemand, Stellenbosch, 2 Maart 2017.

⁶⁴ Anon., Arniston Alive. Arniston Section, <http://arnistonalive.org.za/wp-content/uploads/2013/10/SDF-Arniston-section-pdf> [Geraadpleeg op 26 Januarie 2017].

Piet van As,⁶⁵ 'n legendariese Strandveld-kenner en inwoner van die streek, het tydens 'n onderhoud in 2016 genoem dat die geografie van die streek en die beskikbaarheid van water in die gebied sekerlik van die grootste redes was waarom mense hulself op permanente basis teen die kus van die Strandveld gevestig het en dorpe daar tot stand gekom het. Dit blyk al die dorpe wat in die studie bespreek word, ontstaan het as gevolg van die beskikbaarheid van water in die omliggende omgewing. In sommige gevalle was daar drinkbare water gewees, maar in ander gevalle was dit brakwater wat gebruik kon word vir alles behalwe drinkwater.⁶⁶

Daar is van die kUSDorpe in die Strandveld-gebied wat nog steeds dieselfde waterbron gebruik as tydens die ontstaan van die dorp.⁶⁷ Alhoewel al die dorpe in die studie teenaan die oseaan geleë is, was dit onmoontlik vir inwoners om seewater vir alledaagse gebruik aan te wend. Die soeke na drinkwater was dus 'n belangrike aspek van menslike aktiwiteite.

Francois Myburgh,⁶⁸ Area-bestuurder van Overstrand Munisipaliteit in Gansbaai, noem byvoorbeeld dat Gansbaai se inwoners sedert die dorp se ontstaan gebruik gemaak het van fonteine wat in die see uitmond. Volgens Philip Fourie⁶⁹ het die eerste mense reeds teen 1811 intrek in die gebied geneem. Die inwoners van Gansbaai het varswaterfonteine vir drinkwater en alledaagse benodighede gebruik. Vele van hierdie fonteine het voorgekom in die gebied rondom die dorp. Van die fonteine se name was *Klipgat* en *Ant-Truitjie-se-Gat*, wat geleë is in die omgewing van De Kelders. Die fonteine is reg teen die see geleë en mond uit in die oseaan. Water is aanvanklik uitgepomp en het in 'n pypstelsel na Gansbaai gevloei waar inwoners dit by drukknoppe en draaikrane kon tap.⁷⁰ Die fonteine is sedert die 1940's gebruik en was die primêre waterbron van Gansbaai tot omstreeks 1994.⁷¹

Die water wat uit die Gansbaai-fonteine bekom is, is later van tyd in 'n reservoir gestoor. Die oorspronklike reservoir is in die 1960's tot niet gemaak en 'n tweede een is gebou. Die tweede reservoir was teen 1994 steeds in gebruik. Tussen 1994 en 1996 is 'n derde reservoir gebou as

⁶⁵ Onderhoud gevoer met P. van As, Springfield, 20 Junie 2016.

⁶⁶ *Ibid.*, 20 Junie 2016.

⁶⁷ Onderhoud gevoer met D. Coetzee, Pearly Beach, 26 Junie 2016.

⁶⁸ Onderhoud gevoer met F. Myburgh, Gansbaai, 28 Junie 2016.

⁶⁹ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

⁷⁰ E. Barnard, "'n Kultuurhistoriese Beeld van Gansbaai en omgewing", pp. 218-219.

⁷¹ Onderhoud gevoer met F. Myburgh, Gansbaai, 28 Junie 2016.

gevolg van die geweldige uitbreiding wat Gansbaai as dorp ondergaan het.⁷² Die feit dat daar drinkwater in die omgewing was, kan dus gesien word as een van die groot redes waarom permanente bewoning in die gebied van Gansbaai moontlik was.

Die dorpie De Kelders is baie naby aan twee varswaterfonteine geleë. Die inwoners van De Kelders het drinkwater bekom vanaf dieselfde bron as Gansbaai.⁷³ De Kelders het ook gebruik gemaak van 'n pomphuis waarheen water vanaf die fontein gepomp is.⁷⁴

Die area waar Franskraal ontstaan het, was in 1831 reeds 'n erfpagplaas waar daar 'n opstal was. Franskraal het sedert die ontstaan van die dorp in 1941 drinkwater bekom vanuit 'n berg wat agter die dorp geleë is.⁷⁵ Dit is waarskynlik dat die inwoners in die tydperk van 1831 ook reeds water vanuit die berg agter die gebied bekom het. Ongeveer negentien jaar na die dorpsontstaan en uitleg, is 'n boorgat in die 1960's gesink om bykomende water aan die dorp te voorsien. Dit is egter op 'n veel ander manier verkry as op die ander dorpe. Daar is gebruik gemaak van 'n windpomp om die water uit die grond te kon ontgin. Die windpomp het ongeveer 2650 liter per uur gepomp en die water is dan in 'n reservoir opgegaar wat 113 562 liter kon stoor. Asbespype is later vanaf die reservoir na huise aangelê.⁷⁶

Die vakansiedorp Pearly Beach verkry eweneens water van 'n verskeidenheid fontein vanuit die "In Hoek"⁷⁷-omgewing wat agter Pearly Beach geleë is.⁷⁸ 'n Waterverkrygingsaanleg is omstreeks 1947 gebou.⁷⁹ Die oorspronklike waterpype, wat aangelê is tydens die ontwikkeling van die dorp, was teen 1994 steeds in gebruik. Tydens die ontwikkeling en uitbreiding van die dorp in die 1950's is planne beraam om die kwaliteit van die water vanaf die fontein in 'n goeie toestand te hou.⁸⁰ Nuwe kopers van erwe in Pearly Beach het 'n sekere hoeveelheid water gratis gekry wat hulle vir enige doel kon aanwend. Hierdie water is meestal vir tuinbesproeiing gebruik,

⁷² Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

⁷³ Western Cape Records and Archives Service (hierna WCARS), Department of Agriculture: Credit and Land Tenure (hierna ACLT), 149, 2326/6, Caledon, Gansbaai Water Supply, 1928.

⁷⁴ WCARS, Secretary, Divisional Council, Caledon (hierna 4/CAL), 1/1/176, T/3/, Van Dyksbaai, 1938-1965.

⁷⁵ Onderhoud gevoer met F. Myburgh, Gansbaai, 28 Junie 2016.

⁷⁶ WCARS, Departement Kleurling Sake (hierna KUS), 1/46, Afbakening en beplanning, Gansbaai, 1961-1969.

⁷⁷ "In Hoek" is die naam van 'n berg wat agter die dorp van Pearly Beach geleë is.

⁷⁸ Onderhoud gevoer met J. Rossouw, Pearly Beach, 26 Junie 2016; WCARS, Provincial Administration, Local Government Department (hierna PAA), 186, AF13/1/6, Pearly Beach Township, 1947-1952.

⁷⁹ WCARS, PAA, 186, AF13/1/6, Pearly Beach Township, 1947-1952.

⁸⁰ Onderhoud gevoer met D. Coetzee, Pearly Beach, 26 Junie 2016.

veral om gras op erwe te kon aanplant. Die groot rede vir die besluit op gratis water aan inwoners was eenvoudig om die waterpype skoon te kon hou sodat daar nie staande water in die pype sou agterbly wat kon vrot word nie. In die vroeë tydperk van Pearly Beach se ontwikkeling was daar geen permanente inwoners nie en water is net gebruik wanneer vakansiegangers hul strandhuise besoek het.⁸¹ Teen 1969 was daar slegs tussen 50 en 60 huise in Pearly Beach gebou. As in ag geneem word dat daar nie baie huise was nie en dat huise meestal net naweke of tydens vakansietye besoek is, was die idee met die gratis water om te verhoed dat staande water in pype na die huise met verloop van tyd kon bederf.⁸²

Struisbaai se eerste inwoners het 'n heel ander manier gehad om water te bekom. Vir die eerste permanente inwoners van Hotagterklip⁸³, wat teen die 1820's daar gewoon het, was daar geen drinkwater beskikbaar nie. Inwoners moes water in emmers aandra van nabygeleë damme in die omgewing. Daar is later van tyd gate in die grond gegrawe om grondwater te bereik. Die grondwater kon gebruik word vir alle huishoudelike benodighede behalwe vir drinkdoeleindes aangesien dit brakwater was. Met verloop van tyd is daar boorgate buite Struisbaai gesink om die dorp van water te voorsien. Hierdie water was egter steeds brak maar inwoners moes eenvoudig daarmee saamleef. Teen 1994 is heelwat boorgate vir drinkwaterdoeleindes gesink, alhoewel dit nie heeltemal varswater was nie.⁸⁴

Arniston, of Waenhuiskrans, het net soos die ander vissersdorpe in die distrik as gevolg van vissersaktiwiteite ontstaan waar die grootskaalse beskikbaarheid van drinkwater ook nie die eerste prioriteit was nie. Inwoners het oor die weg gekom met die water wat daar wel beskikbaar was, juis omdat water nie nodig was vir meer as net alledaagse gebruiklikhede nie. Waenhuiskrans se drinkwater het uit fonteine gekom. Dit was ook die enigste waterbron in die omgewing en inwoners het in die verlede by die fontein gaan water skep soos hulle dit benodig het. Later van tyd het daar veral ernstige probleme tydens vakansietye met die voorsiening van drinkwater in Waenhuiskrans ontstaan, juis omdat die watertoevoer nie genoeg was as daar besoekers op die

⁸¹ Onderhoud gevoer met D. Coetzee, Pearly Beach, 26 Junie 2016.

⁸² Onderhoud gevoer met J. Rossouw, Pearly Beach, 26 Junie 2016.

⁸³ Hotagterklip was die naam wat gegee is vir die gebied waar die heel eerste inwoners van Struisbaai gewoon het. Die naam is later eers verander na Struysbaai en toe Struisbaai.

⁸⁴ T. Galloway, "Aan die Suidpunt van die Overberg, Die ontwikkeling van Struisbaai, 1940-2006", Ongepubliseerde Honneurs-skripsie, Universiteit Stellenbosch, 2015, p. 6.

dorp was nie. Infrastruktuur vir die beskikbaarheid van drinkwater is dus aanvanklik nie opgegradeer nie.⁸⁵

Die vissersdorpie van Skipskop het ook varswater uit 'n fontein verkry wat redelik naby aan die see geleë was. Hierdie water was drinkbaar en kon gebruik word vir alledaagse benodighede. 'n Oud-Skipskopper, Caroline Newman, het vertel dat die varswaterfontein by Skipskop die rede was waarom mense wel op 'n permanente basis daar kon woon en oor tyd 'n gemeenskap gevorm het.⁸⁶ Die feit dat die varswaterfontein redelik naby aan die see geleë was, het soms veroorsaak dat dit met tye deur die see toegespoel is wanneer daar gure weer was en die seewater hoër opgestoot het as normaalweg. Dit het later van tyd veroorsaak dat inwoners elke vier dae die fontein moes gaan skoonmaak van ingespoelde seewater.⁸⁷ Daar is later van tyd 'n put gegrawe wat met 'n handpomp toegerus is om water aan inwoners beskikbaar te stel. Hierdie water is gebruik deur wit sowel as bruin inwoners en dit was die enigste bron van water.⁸⁸ Inwoners sou mettertyd ook reënwater begin opvang met behulp van geute op hul huise se dakke. Hierdie water het uiteindelik die hoof waterbron in die dorp geword. Tot en met die onteiening van Skipskop in 1984 was daar geen wateraanleg gewees nie en inwoners het oor die weg gekom met reënwater wat hulle self opgevang het.

Witsand, by die monding van die Breërivier, het sedert sy ontstaanstydperk redelike groot probleme ondervind met die beskikbaarheid van drinkwater. Voor die ontstaan van Witsand was daar 'n hawe in die area, genaamd Port Beaufort gewees. Die gebied is deur 'n Spanjaard, ene Manuel de Mesquita Perestelo ontdek. Perestelo het in die area aan wal gegaan, en vermoed dat drinkwater in die omgewing sou voorkom. Dit sou vir seevaarders 'n goeie plek wees om water in te skeep wanneer skeepsvoorrade begin oprak het. Perestelo se vermoede oor drinkwater was egter verkeerd. Daar was geen drinkbare water in die omgewing nie.⁸⁹ Die vraag bestaan egter waarom daar 'n watertekort kon wees in die dorp as dit reg langs die Breëde Rivier geleë is. Die Breëde Rivier se riviermond strek vir 52 kilometer in die rivier op tot ongeveer 10 kilometer verby

⁸⁵ Anon., Arniston Alive. Arniston Section, <http://arnistonalive.org.za/wp-content/uploads/2013/10/SDF-Arniston-section-pdf> [Geraadpleeg op 26 Januarie 2017].

⁸⁶ Onderhoud gevoer met C. Newman, Struisbaai, 21 Junie 2016.

⁸⁷ Onderhoud gevoer met B. Grandfield, Struisbaai, 21 Junie 2016.

⁸⁸ Onderhoud gevoer met C. Newman, Struisbaai, 21 Junie 2016.

⁸⁹ E. H. Burrows, *Overberg Outspan. A Chronical op People and Places in the South Watern Districts of the Cape*, p. 231.

Malgas. Die riviermond is 'n kombinasie van seewater en rivierwater. Die soutwater kan tussen agt en 10 kilometer, afhangende van die gety van die see, in die rivier opstoot. Riviervloede kan ook soms die omgewing van die riviermond verklein wanneer daar meer varswater as seewater voorkom.⁹⁰ Ongeag enige watervermenging, is die Breede Rivier se water in die omliggende gebied van Witsand nie drinkbaar nie en die rivier kon selfs in die verlede nie as 'n waterbron vir die dorp dien nie.

Teen die tyd dat Witsand in 1908 as dorp ontstaan het, was daar geen skoon drinkwater beskikbaar nie. Die enigste drinkbare water in die omliggende omgewing was in 'n dam op die plaas Renosterfontein. Water is ongeveer agt kilometer deur perdekarre na die Witsand-omgewing aangery.⁹¹ Later van tyd is daar deur inwoners boorgate gesink, maar dit het nie drinkbare water opgelewer nie. Die permanente inwoners van Witsand het, net soos in die geval van Skipskop, ook later reënwater opgevang en in houe gestoor. In die 1970's eers is daar 'n behoorlike waterskema vir Witsand opgerig. Boorgate is op die plaas Renosterfontein naby die dam gesink vanwaar water uit die grond gepomp en in 'n reservoir gestoor is. Daarvandaan is die water met 'n pyp deur middel van gravitasiekrag na Witsand gelei. Alhoewel dit effens brak is, is dit steeds die hoof waterbron van Witsand. Sedert die 1980's is drinkwater ook vanaf die Duiwenhoksrivier bokant Heidelberg verkry waar 'n verdere skema Witsand van water voorsien het.⁹²

1.5.5. Die invloed van die kuslyntopografie en die oseaan

Die kuslyntopografie het 'n reuse invloed op die streek, daarom word ook die kenmerke van die kuslyn ten opsigte van die gevare, skeepsinkings en die ontginning van seelewe aan die orde gestel. Verskillende heersende winde wat in die gebied voorkom, is ook ter bespreking in die volgende afdeling, sowel as 'n in diepte bespreking oor die Indiese Oseaan en die invloed van die Agulhas Bank op die Strandveld-gebied.

⁹⁰ Western Cape Government, Environment Affairs and Development Planning, *Breede River Estuarine Management Plan*, Junie 2016, p. 4.

⁹¹ Onderhoud gevoer met J.H. Langenhoven, Witsand, 24 Junie 2016; A.P. Buirski, "The Barrys and the Overberg", Ongepubliseerde MA-tesis, Universiteit Stellenbosch, 1952, p. 114.

⁹² Onderhoud gevoer met J.H. Langenhoven, Witsand, 24 Junie 2016.

1.5.5.1. Kenmerke van die kuslyn

Die kuslyn van die Strandveld word sedert die 1600's bestempel as een van die gevaarlikste en gevreesde seeroetes ter wêreld.⁹³ Die ruwe terrein, in die vorm van skerp rotsstroke en vlak riuwe, maak dit gevaarlike vaarwater vir skepe. Gure weersomstandighede rondom Kaap-Agulhas het dit nie makliker gemaak vir skepe om hul roete te kon volg wanneer daar om die gebied gevaar is nie. Honderde skepe het tussen Gansbaai en Witsand vergaan oor hierdie redes. Navigasie-instrumente het ook gereeld foutief reageer wanneer daar in die omgewing van die suidelikste punt van Afrika gevaar is. Die Portugese seevaarders het dié gedeelte van die kus "Cabo das Agulhas" genoem, wat Kaap van Naalde beteken. Klaarblyklik het die naam enersyds na skeepskompasnaalde verwys wat in die gebied foutief reageer het, en andersyds na die skerp en vlak rotsriuwe wat daar voorkom.⁹⁴

Van die meer bekende skepe wat oor die afgelope 400 jaar in die omgewing vergaan het, is die *Zoetendal* (1673), *Arniston* (1815), *Birkenhead* (1852), *Queen of Thames* (1871) en later die *Oriental Pioneer* (1974) wat in die gebied tussen Gansbaai en Witsand vergaan het.⁹⁵ Dit is egter nêr 'n paar voorbeelde van skepe wat in die omgewing gesink of op rotsbanke geloop het.

Die feit dat soveel skepe aan die kuslyn vergaan het, is 'n goeie aanduiding van die gevare wat die oseaan in die omgewing van die Strandveld inhou. Ten spyte daarvan kon inwoners 'n goeie lewe uit die see maak. Die ligging van die gebiede waar mense gewoon het, het oorlewing moontlik gemaak. Natuurlike gevormde baaie wat skuiling bied teen stormweer, het in baie gevalle gehelp dat inwoners skulpvis, asook ander seelewe, vir oorlewing kon ontgin. Die meeste gebiede waar mense permanent woonagtig was, het 'n rotsagtige kuslyn. Skulpvis, asook vis wat later in vywers aangekeer is, kon dus in oorfloed op rotsbanke uitgehaal word. Dit het hoofsaaklik as voedsel gedien en was veral volop in die vissersgemeenskappe waar daar aanvanklik van genoemde metodes gebruik gemaak is.⁹⁶ Die viswywers is vroeër heelwaarskynlik deur die Khoi-

⁹³ T. Galloway, "Aan die Suidpunt van die Overberg; Die ontwikkeling van Struisbaai 1940-2006", p. 11.

⁹⁴ Onderhoud gevoer met J. Grobbelaar, Struisbaai, 17 Junie 2015.

⁹⁵ M. Diemont, *The Arniston 1815-2015, A Village remembers*, p. 57; J. en S.D. Fourie, *Gansbaai 'n besonderse streek en sy mense*, p. 29; Anon., Wrecksite, MCV Oriental Pioneer (+1974), www.wrecksite.eu/wreck.aspx?101924 [Geraadpleeg 2 Februarie 2017].

⁹⁶ Onderhoud gevoer met P. Grandfield, Struisbaai, 21 Junie 2016; Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016; Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016; Onderhoud gevoer met C. Newman, Struisbaai, 21 Junie 2016.

Khoi en die Strandlopers gebou en gebruik vir oorlewing, asook deur latere inwoners. Klippe is in die vorm van 'n half-sirkel gepak en vis sou dan met laagwater daarin vasgekeer word. Sodoende kon mense dit makliker vaskeer en vang om as voedselbron te kon gebruik.⁹⁷ Strandveld-bewoners het op groot skaal Harders vir eie gebruik ontgin en dit later begin verkoop of verruil. Harders is aangekeer in visvywers wat in die verskillende gebiede voorgekom het, of met nette getrek waar moontlik. Die kuslyn was hiervoor ideaal omdat die see toeganklik was in die gebiede waar Harders voorgekom het.⁹⁸

Die dorp van Witsand is uniek in die streek vanweë die riviermonding. Gedurende die tyd van die dorp se ontstaan, en selfs voor dit, het inwoners baie seelewe uit die rivier ontgin. Dit was net die ervare en brawe vissers wat dit later met hul vissersbote deur die riviermonding agter vislewe aan na die see gewaag het.⁹⁹ Jan Hendrik Langenhoven het tydens 'n onderhoud in 2016 gesê dat die net die “dapperste vissermanne”¹⁰⁰ is en was wat deur die “bar” (sandbank)¹⁰¹ by Witsand met hul bote tot in die see gegaan het.

As gevolg van die topografie van die kuslyn kon infrastruktuur soos veilige hawens later gebou word om te dien as beskerming teen gure weer en ander natuurelemente. Hierdie verskynsel sou later van tyd 'n reuse impak op van die vissersdorpe hê. Die hawens was veral vir bootvissers 'n reuse bate. Hawens en skuilings vir bote was nie oral dieselfde nie en inwoners moes aanpas by die omstandighede en die natuurlike elemente van die omgewing.¹⁰²

1.5.5.2. Die invloed van heersende winde

Die kus van die Strandveld is berug daarvoor dat die see baie onstuimig raak met winde wat uit die Weste, of Noord-Weste kom. Hierdie winde kom veral in die winter voor en dit

⁹⁷ J.H. Langenhoven, *Gooi Los! Die Vissersmanne van Witsand en Port Beaufort*, p. 3.

⁹⁸ Onderhoud gevoer met C. Newman, Struisbaai, 21 Junie 2016; Onderhoud gevoer met B. Grandfield, Struisbaai, 21 Junie 2016; E. Barnard, “'n Kultuurhistoriese beeld van Gansbaai en omgewing”, p. 241; J.H. Langenhoven, *Gooi Los! Die Vissermanne van Witsand en Port Beaufort*, USS Graphics, Kaapstad, 2012.

⁹⁹ Onderhoud gevoer met E. Beukes, Witsand, 24 Junie 2016; J. H. Langenhoven, *Gooi Los! Die vissermanne van Witsand en Port Beaufort*

¹⁰⁰ Onderhoud gevoer met J. H. Langenhoven, 24 Junie 2016.

¹⁰¹ Die “bar” verwys na die seemonding van die Breede Rivier waar dit uitmond in die see. Redelike vlak sandbanke maak dit een van die gevaarlikste plekke langs die kus om met 'n boot te trotseer, veral wanneer die see sterk en stormagtig is. Groot swelle en golwe kom voor waar die sandbanke vlak is.

¹⁰² Onderhoud gevoer met P. van As, Springfield, 20 Junie 2016; WCARS, Provincial Administration, Nature Conservation Department (hierna PAN), 57, K16/18, Caledon Division: Gansbaai Fishing Station, 1918.

veroorsaak gewoonlik dat die see baie sterk en stormagtig raak. Die meeste van die gebiede in die Strandveld waar dorpe later sou ontstaan, se geografiese ligging is van so 'n aard dat dit skuiling teen hierdie winde bied.¹⁰³ Die heersende winde in die somermaande is Suid-Oostewinde. Hierdie winde het egter 'n positiewe invloed op die kuslyn deurdat dit warm water nader aan die land druk. Tesame met die warm water word 'n groot hoeveelheid vislewe ook nader aan die kuslyn gebring. Hierdie verskynsel sou later veral vir vissers van groot waarde tydens visvangste wees.¹⁰⁴ Die wind het definitief ook 'n invloed gehad op die vooruitgang van gebiede in die streek. Die somermaande is gewoonlik die hoogtepunt van die visvangseisoen, terwyl vangste in die winter nie so goed is nie. Daar kom ook in die somer heelwat mooiweersdae voor, hoewel die weer in die streek binne minute kan verander. Afgesien van die verskillende weersomstandighede, moes inwoners steeds oorleef op wat hulle uit die see kon ontgin sonder om hulle lewens in gevaar te stel.¹⁰⁵

1.5.5.3. Die invloed van die Indiese Oseaan op die streek

Afgesien van die invloed wat die kuslyn op die streek en sy bewoners gehad het, het die oseaan self ook 'n beduidende rol op die streek gespeel. Die meeste van die dorpe wat in die studie behandel word, het hul ontstaan en voortbestaan te danke aan die oseaan en wat dit aan inwoners in die streek bied. In die geval van De Kelders, Franskraal, Kleinbaai en Pearly Beach was die oseaan se impak groot, maar nie so enorm soos by die ander dorpe in die studiegebied nie. Ontginning uit die oseaan het vir Gansbaai, Struisbaai, Arniston, Skipskop en Witsand se inwoners moontlik gemaak om 'n bestaan te kon maak. Gevolglik was die inwoners van hierdie dorpe later ook afhanklik van die kommersiële visbedryf gewees. De Kelders, Franskraal, Kleinbaai en Pearly Beach het hierteenoor ná hulle ontstaanstydperke in vakansiebestemmings of -oorde verander en kommersiële ontginning uit die see was nie meer direk van toepassing op hierdie dorpe nie.

Afgesien van die rotsagtige kuslyn van die Strandveld, speel die bodem van die see in die gebied ook 'n belangrike rol. Die bodem in die omliggende gebied bestaan meestal uit rots en klip en het ook riwwe en rotsbanke waar 'n verskeidenheid van seelewe voorkom. Die omgewing is veral vir sy bodemvisspesies bekend. Dit is vanweë die natuurlike habitat van die visspesies dat hulle op permanente basis in die rotsagtige omgewing ingetrek het. Hierdie verskynsel het

¹⁰³ Onderhoud met P. van As, Springfield, 20 Junie 2016.

¹⁰⁴ Onderhoud gevoer met A. van den Berg, Struisbaai, 16 Junie 2015.

¹⁰⁵ Onderhoud gevoer met P. van As, Springfield, 20 Junie 2016.

veroorzaak dat bewoners van die streek 'n lewe kon maak uit die ontginning van bodemvisspesies op die kuslyn en omliggende dele van die Indiese Oseaan teenaan die kus.

Van die spesies wat veral baie rondom die kus van die Strandveld voorkom, is rooi roman (*Chrysoblephus laticeps*), rooi stompnus (*Chrusoblephus gibbiceps*), dageraad (*Chrysoblephus cristiceps*), rooi steenbras (*Petrus rupestris*), santer (*Cheimerius nufar*) en galjoen (*Dichistius capensis*).¹⁰⁶ Hoewel die ontginning van die bodemvisspesies eers met die koms van bote begin het, het dit 'n enorme impak op die gebied gehad. Bodemvisspesies is gewoonlik tydens wintermaande gevang.

1.5.5.4. Die invloed van die Agulhas Bank op die omgewing

Soos reeds vermeld, het die koms van bote 'n reuse vooruitgang vir bewoners van die streek ingehou. Afgesien van wat die Indiese Oseaan in die vlakker water teen die kus gebied het, was daar 'n ander faktor wat later groter vooruitgang aan veral vissersdorpe sou bied, en dit is die Agulhas Bank. Die Agulhas Bank lê in 'n driehoekige vorm op die rand van die vastelandplat van die kus van Afrika. Dit is dus ook die naaste aan Kaap Agulhas, juis omdat dit die suidelikste punt van Afrika is. Die ligging van die Agulhas Bank het oor tyd tot 'n geweldige voordeel vir plaaslike inwoners gestrek, veral vir vissers van die streek wat opsoek was na visspesies wat sekere tye van die jaar na die Bank migreer het.

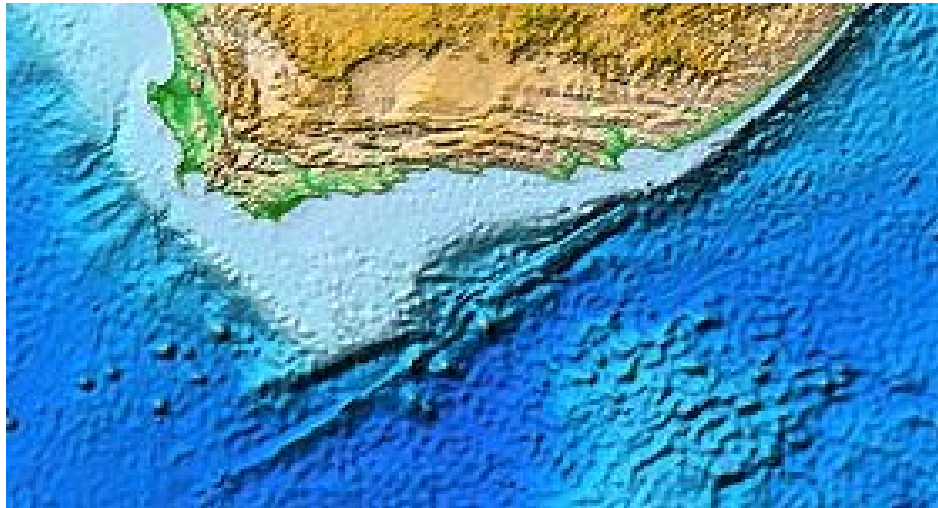
Die Agulhas Bank is ongeveer 800 kilometer lank en 250 kilometer wyd. Teen die kus is die diepte daarvan ongeveer 50 meter. Die plato daal dan stadig tot 'n diepte van 200 meter. Teen die grens van die vastelandplat val dit dan tot op 'n diepte van een kilometer.¹⁰⁷ Die Agulhas Bank dien ook as 'n buffer tussen die Benguela- en Agulhas-seestrome. 'n Mengsel van warm water en koue water kom byeen op die Agulhas Bank, maar koue water vorm die grootste gedeelte van die stroom in die gebied. Warmer water kom seisoenaal op die Agulhas Bank voor. 'n "Termoklien"¹⁰⁸

¹⁰⁶ R. van der Elst, *A Guide to The Common Sea Fishes of Southern Africa*, Struik Publishers, Cape Town, 1995; E. Barnard, "'n Kultuurhistoriese beeld van Gansbaai en omgewing", pp. 242-243; Onderhoud gevoer deur Melani Jomat met A. Hammer, "Mondelingse geskiedenisprojek befonds deur Suid-Afrikaanse Nasionale Parke", Agulhas Nasionale Park, 2011, p. 6; J.H. Langenhoven, *Gooi Los! Die Vissermanne van Witsand en Port Beaufort*.

¹⁰⁷ Sea Atlas-Agulhas Bank, *Bayworld Centre for Research and Education*, www.bcre.org.za/seaatlas/index.php?p=agulhasbank.php [Geraadpleeg op 9 Februarie 2017].

¹⁰⁸ "Termoklien" verskyn wanneer daar twee verskillende lae water bo-op mekaar voorkom. Dit ontstaan gewoonlik waar warm en koue waterstrome bo-op mekaar voorkom.

ontstaan sekere tye van die jaar waar 'n bodemvloei van water voorkom. Die oppervlakkvloei op die Agulhas Bank verwarm as gevolg van die “termoklien”.¹⁰⁹

Kaart 2: Agulhas Bank langs die kus van die Strandveld. Die kaart dui die suidelikste punt van Afrika aan. Op die kaart is die Agulhas Bank in driehoekige vorm duidelik sigbaar teen die kus van Suid-Afrika¹¹⁰

As gevolg van die warm water van die Agulhas Bank kom daar ook aasvis voor. Aasvis bestaan uit groot skole klein vis, gewoonlik in die vorm van ansjovis.¹¹¹ Grootskaalse kommersiële ontginning van ansjovis en sardyn het later in die gebied plaasgevind.¹¹² Pelagiese visspesies word gewoonlik deur aasvis gelok en kom dan ook in die area voor waar aasvis voorkom. Met die warm water wat seisoenaal op die Agulhas Bank voorkom, is daar geweldig baie pelagiese visspesies. Dit maak 'n belangrike deel uit van die visindustrie omdat daar dan 'n oorfloed van vis voorkom wat vissers op grootskaal kan ontgin.¹¹³

¹⁰⁹ J.R.E. Lutjeharms, R. Catzel, H.R. Valentine, “Eddies and the other Boundary phenomena of the Agulhas Current”, *Continental Shelf Research*, 9, 7, 1989, pp. 600-601.

¹¹⁰ Sien “Map of Agulhas Bank”, <http://en.wikipedia.org/wiki/AgulhasBank> [Geraadpleeg op 9 Februarie 2017].

¹¹¹ Sea Atlas-Agulhas Bank, *Bayworld Centre for Research and Education*, www.bcre.org.za/seaatlas/index.php?p=agulhasbank.php [Geraadpleeg op 9 Februarie 2017].

¹¹² Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016; J. en S.D. Fourie, *Gansbaai 'n besondere streek en sy mense*, Pre Print Solutions, Parow-Noord, 2016.

¹¹³ Sea Atlas-Agulhas Bank, *Bayworld Centre for Research and Education*, www.bcre.org.za/seaatlas/index.php?p=agulhasbank.php [Geraadpleeg op 9 Februarie 2017].

Groot hoeveelhede spesies van roofvis soos geelstert (*Seriola lalandi*), geelbek (*Atractoscion aequidens*), kabeljou (*Sciaenidae*), tuna (*Thunnini*) en snoek (*Thyrsites atun*) volg die aasvis wat op die Agulhas Bank byeenkom in die periode wanneer warm water in die gebied voorkom. Pelagiese visspesies moet nie met bodemvisspesies verwar word nie, aangesien dit nie dieselfde leefwyse in die natuur voer nie. Bodemvisspesies word nie so baie geaffekteer deur seisoenale veranderinge soos pelagiese vis nie. Dit is juis pelagiese visspesies wat deur vissers vir eie gebruik, asook vir kommersiële doeleindes ontgin word.¹¹⁴ Pelagiese vis is egter net soos bodemvis eers begin ontgin met die koms van bote. Hulle kom gewoonlik ook net in die somermaande voor. 'n Volledige uitgebreide uiteensetting van die visbedryf in die streek word in hoofstuk drie bespreek.

Navorsing rondom die geologie en geografie van die streek bied 'n verduideliking waarom menslike oorlewing wel moontlik aan die kus van die Strandveld was. Die beskikbaarheid van drinkwater was een van die groot redes daarvoor. Hoewel die grondoppervlakte nie eintlik geskik was om 'n bestaan te kon maak nie, het die oseaan die nodige oorlewingsbronne aan bewoners gebied om op permanente basis in die streek te kon woon. Ontginning vir oorlewing kon uit die oseaan bewerkstellig word omrede die topografie van die kuslyn dit moontlik gemaak het. Die invloed van natuurlike elemente soos wind en die vislewe in die Indiese Oseaan aan die kus van die Strandveld was genoeg om bewoners aan die lewe te hou, asook om later vir kommersiële doeleindes ontgin te kon word.

¹¹⁴ E. Barnard, "'n Kultuurhistoriese beeld van Gansbaai en omgewing", pp. 242-243; Onderhoud gevoer deur Melani Joutat met A. Hammer, "Mondelingse geskiedenisprojek befonds deur Suid-Afrikaanse Nasionale Parke", Agulhas Nasionale Park, 2011, p. 6; J.H. Langenhoven, *Gooi Los! Die Vissermanne van Witsand en Port Beaufort*, USS Graphics, Kaapstad, 2012.

Hoofstuk 2: Die voorgeskiedenis van die kusdorpe in die Strandveld-streek

2.1. Inleiding

Die voorgeskiedenis van die streek strek vanaf ongeveer 1830. Die eerste moderne inwoners van die streek het rondom die 1830's leningsplase ontvang waarop daar geboer is. Ongeveer 'n 100 jaar later het van die eerste dorpe hul ontstaan in die gebied gehad. Die ontwikkeling van hierdie dorpe het tussen 1920 en 1950 plaasgevind. Die meeste van die dorpe het wel rondom die 1940's al bestaan.

Die oudste bewyse van lewe in die Strandveld-streek is dié van die Khoi-Khoi wat ongeveer 3000 jaar gelede in die gebied gewoon het. Bewyse van Khoi-Khoi-teenwoordigheid, soos gekapte klippe, skaapbene, asook 'n vorm van pottebakkerij, is in die Klipgat-grot naby De Kelders gevind.¹¹⁵ Langs die hele kus van die Strandveld is daar ook ander opsigtelike tekens dat daar reeds baie vroeër tekens van menslike bedrywighede, voor die eerste Europeërs hulself daar kom vestig het was. Visvywers¹¹⁶ is vandag steeds in die gebied tussen Gansbaai en Witsand te sien.¹¹⁷ Dis 'n beduidende teken dat daar reeds ongeveer 3000 jaar gelede menslike aktiwiteite plaasgevind het.¹¹⁸ Die visvywers by Skipskop is van die bekendstes wat nog in stand gehou word.¹¹⁹

Die meeste van die kusdorpe in die Strandveld het as gehuggies ontstaan wat later in dorpe ontwikkel het, terwyl sommige weens verskeie redes onontwikkeld gebly het. Die fokus van hierdie hoofstuk is die voorgeskiedenis van die kusdorpe in die Strandveld-streek tussen Gansbaai en Witsand. Soos reeds verduidelik, word nedersettings en dorpe soos Die Dam, Buffeljagsbaai, Hermanus en L'Agulhas van die studie uitgesluit. Die verskynsel van water, in sommige gevalle vars water, was een van die groot redes waarom ontwikkeling juis net in sekere gebiede voorgekom het.

¹¹⁵ M. Diemont, *The Strandveld. Africa's Foot of Isolation*, pp. 9, 21.

¹¹⁶ "Visvywers" is poele wat gepak is van klippe op die hoogwatermerk. Wanneer die water laer raak, word vis daarin vasgekeer wat daar met hoogwater ingespoel het.

¹¹⁷ J.H. Langenhoven, *Gooi Los! Die Vissermanne van Witsand en Port Beaufort*, p. 3.

¹¹⁸ M. Scott, *The Overberg Explorer, A guide for environment-orientated travel in the Cape Overberg, A Joint project of the Overberg community*. Cape Overberg Tourism Association, p. 92. 'n Literatuurstudie van bronne oor enige Khoi-Khoi-teenwoordigheid het geen ander noemenswaardige inligting na vore gebring nie. Daar bestaan wel literatuur oor argeologiese getuies van moontlike Khoisan-teenwoordigheid in die Stilbaai-omgewing, maar dis ten noorde van die Strandveld-streek, en val dus buite die perimeters van hierdie studie.

¹¹⁹ J. en SD Fourie, *Gansbaai. 'n Besondere Streek en sy mense*, p. 11.

2.2. Gansbaai

Een van die oudste besoeke wat in die omgewing rondom Gansbaai opgeteken is, was deur Lady Ann Barnard wat in Mei 1797 deur die Overberg-distrik op reis was. Barnard was die vrou van die Koloniale Sekretaris Andrew Barnard gewees wat op 4 Mei 1797 in die Kaap aangeland het.¹²⁰ Sy was in daardie stadium in diens van die Britse goewerneur en het tydens haar verblyf aan die Kaap 'n volledige dagboek gehou van haar ervarings in daardie periode. In Barnard se dagboek beskryf sy op 8 Mei 1797 'n gebied wat vandag die omgewing van De Kelders is.¹²¹ De Kelders kan gesien word as deel van die Gansbaai-distrik. Sy beskryf 'n “druip kelder”, wat in moderne Afrikaans verander is na 'n drupkelder¹²² wat in die gebied te sien is.¹²³ Daar word algemeen aanvaar dat Barnard se dagboek die oudste dokument is van die heel eerste Europeërs wat daardie omgewing besoek het.

Ene Paul Roux het in 1797 'n leningsplaas in die gebied ontvang. Teen 1831 was Roux, sowel as sy broer, Jacobus Petrus, die gesamentlike eienaars van die plaas genaamd Strandfontein.¹²⁴ Die plaas het die gebiede waar Gansbaai, De Kelders, Franskraal en Kleinbaai later tot stand sou kom, ingesluit. Die plaas Strandfontein is in 1861 deur Johannes Moolman, ook bekend as Koos Moolman, gekoop.¹²⁵ Teen 1881 het daar nog nie enige persone permanent in die omgewing van Gansbaai en Kleinbaai, De Kelders of Franskraal gewoon nie.¹²⁶ Daar is egter twee verskillende weergawes oor wanneer die eerste inwoners in die Gansbaai-omgewing begin woon het.

2.2.1. Weergawe een

Teen 1881 was daar 'n visserman, Daniël Petrus Francois du Toit, wat met sy vissersboot in die omgewing van Walker Bay¹²⁷ visgevang het.¹²⁸ Du Toit was baie keer op die see wanneer

¹²⁰ AM. Robinson & M. Driver, *Cape Journals of Lady Ann Barnard*, National Book Printers, Goodwood, 1993.

¹²¹ AM. Robinson & M. Driver, *Cape Journals of Lady Ann Barnard*, pp. 315-316.

¹²² 'n Drupkelder is 'n natuurlike gevormde kelder wat ondergronds is en wat vol water is.

¹²³ E. Barnard, “'n Kultuurhistoriese beeld van Gansbaai en omgewing”, p. 20; S.J. du Toit, *Spore oor die Overberg*, p. 116.

¹²⁴ J. Fourie en S.D. Fourie, *Gansbaai. 'n Besondere Streek en sy mense*, p. 13; Western Cape Deeds Office (Hierna WCDO), Strandfontein, Caledon Plaasregister, Vol. 12, 712.

¹²⁵ WCDO, Strandfontein, Caledon Plaasregister, Vol. 12, 712.

¹²⁶ M. Diemont, *The Strandveld. Africa's Foot of Isolation*, p. 107.

¹²⁷ Walker Bay is 'n natuurlike gevormde baai tussen Hermanus en Gansbaai.

¹²⁸ E. Barnard, “'n Kultuurhistoriese beeld van Gansbaai en omgewing”, p. 26; S.J. du Toit, *Spore oor die Overberg*, p. 147.

'n Weste- of Noord-westewind opgekom het en dan kon hy nie weer terug roei na die plek waar hy sy boot in Walker Bay te water gelaat het nie.¹²⁹ Du Toit het met Moolman se toestemming 'n skerm¹³⁰ in die omgewing waar Gansbaai se hawe tans geleë is opgerig, en het tydens gure weersomstandighede daar aan wal gegaan. Hy het egter nie permanent daar gewoon nie, maar slegs daar geskuil of oornag indien hy vasgevang was in 'n storm en nie kon terugkeer huis toe nie.¹³¹

In dieselfde jaar het 'n agtienjarige seun, Johannes Cornelis Wessels, vanaf Stanford tot in die omgewing van die hedendaagse Gansbaai gestap.¹³² Hy was baie avontuurlustig en het die tog sonder moeite tot by die see aangepak. Hy het toe met sy jong getroude vrou vanaf Stanford na Gansbaai getrek.¹³³ Wessels was ook 'n kranige visserman en deel van sy besluit om te trek, was daarin gesetel dat die omgewing van Gansbaai baie goeie visvangste oplewer het. Volgens skrywers van die Overberg-distrik, Jan en S.D. Fourie, asook S.J. du Toit en Marius Diemont, was Wessels en sy vrou die eerste permanente inwoners van die Gansbaai-omgewing en het aangebly tot daar 'n gemeenskap begin vorm het. Daarna het ander mense Wessels se voorbeeld gevolg en ook daarheen getrek waar hulle onder teen die see gewoon het in 'n gebied wat eers Gansgat genoem is. Die naam sou later egter na Gansbaai verander.¹³⁴

2.2.2. Weergawe twee

Volgens die tweede weergawe oor die ontstaan van Gansbaai het daar reeds sedert 1811 mense in die omgewing gewoon en hulle sou later Gansbaai op die been bring.¹³⁵ Daar is ook bewyse dat daar teen 1811 reeds afstammelinge van die Khoi-Khoi in Stanfords Cove/Stanfordsbaai gewoon het. In daardie tyd is hulle die Quena¹³⁶ genoem.

Volgens P.J.W. Fourie, wat op Gansbaai gebore is en grootgeword het, het daar mense van die binneland van die Strandveld na die Gansbaai-omgewing getrek om vir hulself daar 'n nuwe

¹²⁹ S.J. du Toit, *Spore oor die Overberg*, p. 147.

¹³⁰ 'n Skerm is 'n huisie of beskutting, wat met planke aan mekaar getimmer is.

¹³¹ M. Diemont, *The Strandveld. Africa's Foot of Isolation*, p. 107.

¹³² Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

¹³³ S.J. du Toit, *Spore oor die Overberg*, p. 147; J. en S.D. Fourie, *Gansbaai. 'n Besondere Streek en sy mense*, p. 13; E. Barnard, "'n Kultuurhistoriese beeld van Gansbaai en omgewing", p. 26; Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

¹³⁴ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

¹³⁵ J. Fourie, *Wisselstrale oor die Strandveld*, p. 67.

¹³⁶ Die Quena was 'n plaaslike Khoi-khoi-stam.

toekoms te skep. Hulle het ook in Stanfords Cove/Stanfordsbaai gaan woon. Volgens Fourie was dit “’n klomp korrelkoppe wat nie kon saamleef daar met waar hulle was nie”. Baie van die mense wat daarheen getrek het, wou egter nie op die plase boer nie en het besluit om eerder na die see te trek en daar hul lewens voort te sit. ’n Groot aantal van hulle was handvaardig en het die huisies waar hulle gewoon het self gebou. Sommiges sou ook later goeie bootbouers raak, asook uitstekende vissermanne wat hulle kennis na volgende generasies sou oordra. Van die mense wat later daar sou kom woon, was nie swak opgevoed of geleerd nie, maar hulle wou eenvoudig net vissermanne word wat bestaansmoontlikhede uit die see gesien het. Hierdie gebeure het vanaf ongeveer 184 plaasgevind.

Volgens Fourie was daar net wit mense wat in Stanfords Cove/Stanfordsbaai gewoon het. Dit is onduidelik wat gebeur het tussen die Khoi-Khoi-afstammelinge, wat sedert ongeveer 1811 daar gewoon het, en die wit mense wat vanaf die 1840’s hul intrek in die omgewing geneem het.¹³⁷

In 1849 het ’n man genaamd Robert Stanford die idee gekry om ’n tipe seestase in die omgewing op te rig waar bote met die Kaap kon handel dryf.¹³⁸ Dit was veral die boere van die Rûens¹³⁹ wat ’n groot invloed op Stanford se plan om ’n skeepshandelstasie te begin, gehad het. In daardie jare het boere baie tyd in beslag geneem om hul graan en koring per ossewa in die Kaap te kry om daar verkoop te word. Dit het beteken dat hulle oor die Sir Lowry’s-pas, asook die Houwhoek-pas, moes gaan om in die Kaap te kom. Alhoewel die Sir Lowry’s-pas reeds in 1830 gebou is, het dit steeds lank geneem vir boere van die Overberg en die Strandveld-streek om per ossewa in die Kaap te kom.¹⁴⁰ Stanford se idee was dat die boere hul produkte tot in die Gansbaai-omgewing sou bring en wat dan per boot na die Kaap vanaf sy skeepshandelstasie vervoer sou word. In daardie geval sou produkte vinniger vervoer kon word. Die omgewing waar die mense hulself gevestig het, en waar Stanford in 1849 sy skeepshandelstasie begin het, is Stanford’s Cove gedoop. Later van tyd het die naam verander na Stanfordsbaai.¹⁴¹ Hierdie area is ’n natuurlike gevormde baai wat ongeveer tussen Gansbaai en De Kelders geleë is.¹⁴² Robert Stanford het juis

¹³⁷ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

¹³⁸ S. Gall, Cape Whale Coast, The Khoi San, <http://www.whalecoast.info/the-khoisan/> [Geraadpleeg 26 September 2016].

¹³⁹ Die Rûens is die gebied tussen die bergreeks en die Duineveld in die Overberg. Dit is ’n area met baie heuwels en koppies.

¹⁴⁰ S.J. du Toit: *Spore oor die Overberg*, p. 37.

¹⁴¹ J. en S.D. Fourie, *Gansbaai. ’n Besondere Streek en sy mense*, p. 120.

¹⁴² Sien Bylaag A, foto 12, p. 157.

hierdie baai gekies omdat dit vir hom baie prakties was om bote van daar af te loods. Gevolglik is die area later na hom vernoem.¹⁴³

Die gemeenskap wat in Stanfordsbaai gewoon het, sou in 1888 egter wegtrek en hulself in die omgewing waar Gansbaai hawe tans is, gaan vestig. Die skuif het plaasgevind omdat die aantal mense te veel begin word het vir die drakrag van Stanfordsbaai. Daar was eenvoudig nie meer genoeg spasie om nog huise te kon bou nie.

Die verskil tussen die twee weergawes oor Gansbaai se oorsprong is dat die een weergawe dit wil hê dat die eerste inwoners in die Gansbaai-distrik teen 1881 daar begin woon het toe Wessels met sy vrou daarheen getrek het. Volgens die tweede weergawe het daar reeds van die 1840's af mense in die gebied gewoon. As die beskikbare getuienis van die twee weergawes teen mekaar opgeweeg word, is dit heel waarskynlik dat daar reeds sedert die laat 1840's mense in die gebied gewoon het.

2.2.3. Die trek na waar Gansbaai as dorp sou ontstaan

Teen 1888 het baie van die inwoners wat eers in Stanfordsbaai gewoon het, verder afgetrek na die gebied onder teen die see waar Gansbaai se hawe vandag is.¹⁴⁴ Soos reeds genoem, is die area eers Gansgat genoem, maar in latere jare is dit verander na Gansbaai. Daar is verskillende weergawes oor die herkoms van die naam Gansgat. Die mees algemene een is dat bergganse, ook 'walganse' genoem, teen 1888 in groot getalle onder in die baai voorgekom het. Die plek is toe Gansgat gedoop. Nadat die aantal inwoners begin toeneem het, het hulle die naam van Gansgat na Gansbaai verander wat klaarblyklik 'n meer gepaste naam was.¹⁴⁵ Van die Stanfordsbaai-inwoners het reeds vroeër daarheen getrek, maar die groot skuif het teen 1888 plaasgevind. Inwoners het hulself onder teen die see by Gansgat tuisgemaak in self-geboude huise wat omtrent reg op die hoogwatermerk in die baai gebou is. Die vissermanslewe was al wat die gemeenskap geken het, want 'n lewe uit die see het dit aantreklik vir mense gemaak om daar te kon woon.

¹⁴³ J. Fourie, *Wisselstrale oor die Strandveld*, p. 66.

¹⁴⁴ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

¹⁴⁵ E. Barnard, "'n Kultuurhistoriese beeld van Gansbaai en omgewing", p. 36; J. en S.D. Fourie, *Gansbaai. 'n Besondere Streek en sy mense*, p. 13.

Teen 1905 het die plaas Strandfontein aan 'n man genaamd Henry Mallet Veale behoort. Die plaas het die gebied van die hedendaagse De Kelders, Gansbaai, Kleinbaai en Franskraal ingesluit.¹⁴⁶ Die inwoners van Gansgat het nie hul eie grond besit nie en steeds dieselfde leefwyse gehad as voor die draai van die eeu. Teen 1906 het Gansbaai reeds 'n skool gehad,¹⁴⁷ wat 'n aanduiding is dat dit besig was om stelselmatig van 'n gehuggie na 'n dorp in die Strandveld-streek te groei. In 1915 het die skool reeds 49 kinders gehad en ekstra klaskamers moes aangebou word om die leerders te akkommodeer wat vinnig begin vermeerder het.¹⁴⁸

In 1916 is die plaas Strandfontein aan J.D.H. de Villiers, ook bekend as Jaap "Popjaap" de Villiers, verkoop. Hy was toe die eienaar van al die grond wat uit Gansbaai, De Kelders, Van Dyksbaai en Kleinbaai ingesluit het. De Kelders sou later jare verkoop word aan 'n sindikaat, terwyl die regering van die dag die grond by De Villiers gekoop het.¹⁴⁹ Van die redes waarom die regering die grond by De Villiers gekoop het, was omdat hy vreemde veranderinge in die Gansbaai-gebied aangebring het wat die vissermanne baie ontsenu het. Hulle kon byvoorbeeld nie hul vangste self verkoop nie, dit terwyl ander mense van elders af kon kom visvang en hul vangste aan verbygangers en besoekers kon verkoop. Die vissermanne was ook baie ontevrede oor die feit dat hulle vyf sjielings 'n maand huur moes betaal en ook nog 'n klomp ekstra geld vir hul bote se uitgawes.¹⁵⁰ Gevolglik het hulle 'n petisie opgestel waarin die regering versoek is dat De Villiers van sy leierskap oor Gansbaai onthef word. In 1916 het die staat aan die versoek gehoor gegee en die gebied van Gansgat, of te wel Gansbaai, by De Villiers oorgekoop.¹⁵¹ Daaroor was die vissermanne baie tevrede. Alhoewel daar toe reeds vissersaktiwiteite in Gansbaai was, kon dit egter nog nie as 'n dorp bestempel word nie.¹⁵² Huisies onder in die baai het ver verspreid van mekaar gestaan. Teen die einde van 1916 is Gansbaai vir die eerste keer as dorpsgebied opgemeet.

¹⁴⁶ WCDO, Strandfontein, Caledon Plaasregister, Vol. 12, 712; E. Barnard, "'n Kultuurhistoriese beeld van Gansbaai en omgewing", p. 24.

¹⁴⁷ J. en S.D. Fourie, *Gansbaai. 'n Besondere Streek en sy mense*, p. 14.

¹⁴⁸ WCARS, Provincial Administration, Works Department (hierna PAW), 31, SBB16/2A: Gansbaai Primary School Building File, 1915.

¹⁴⁹ WCDO, Strandfontein, Caledon Plaasregister, Vol. 12, 712; S.J. du Toit, *Spore oor die Overberg*, p. 37; E. Barnard: "'n Kultuurhistoriese beeld van Gansbaai en omgewing", p. 24.

¹⁵⁰ E. Barnard, "'n Kultuurhistoriese beeld van Gansbaai en omgewing", p. 24.

¹⁵¹ WCDO, Strandfontein, Caledon Plaasregister, Vol. 12, 712.

¹⁵² E. Barnard, "'n Kultuurhistoriese beeld van Gansbaai en omgewing", p. 24.

Die idee was om weg te beweeg van die gebied waar huisies in die baai gestaan het en die dorp teen die bult bo die baai te ontwikkel.¹⁵³

Twee jaar later het daar ook 'n nuwe inisiatief ontstaan wat veral die vissermanne se werk vergemaklik het. Gansbaai het tot ongeveer die helfte van die 20ste eeu hoofsaaklik uit 'n vissersgemeenskap bestaan en die meerderheid inwoners was uiteraard vissermanne. Die visserslewe was die hart en siel van Gansbaai se kultuur en leefwyse. Die baai waar die gemeenskap van Gansbaai oorspronklik gewoon het, was ook die baai waar die vissermanne hul bote te water gelaat het. Op die 19de Junie 1918 is daar besluit om veranderinge in die baai aan te bring wat dit toeganklik sou maak om visserskuite te water te laat. Tot in daardie stadium was dit altyd 'n groot gesukkel. Baie van die rotse in die baai is verwyder om sodoende 'n sloep te kon maak waar die bote kon deurroei en ook om 'n stuk gelyk grond aan te bring waar die bote weer veilig uit die see gehaal kon word wanneer vangste afgelaai moes word.¹⁵⁴ Daarby is ook besluit om die steil pad teen die bult gelyk te maak deur klippe te pak en dit dan met sement op te vul. Teen 1920 was daar alreeds 'n sleepelling wat die te water laat van bote vergemaklik het. Al hierdie veranderinge het die lewe vir Gansbaai se vissermanne, asook die gemeenskap as geheel, vergemaklik en hul leefstyl baie verbeter.

Die jaar 1920 sou 'n groot ommekeer in Gansbaai se geskiedenis bring wat die hele dorp se voortbestaan merkwaardig sou verander. Johannes Rudolph Barnard, onder inwoners beter bekend as “meneer” Barnard, het in daardie jaar die skoolhoof van die skool op Gansbaai geword.¹⁵⁵ Hy sou hierdie pos tot en met 1944 beklee. Barnard was nie net 'n uitsonderlike persoon as onderwyser nie, maar ook 'n uitstekende gemeenskapsleier en iemand wat 'n verskil wou maak aan alles waarmee hy te doen gekry het. Hy sou in alle opsigte die “vader” figuur van die dorp raak en was die dryfkrag agter Gansbaai se eerste ekonomiese uitbreiding en die groei van infrastruktuur.¹⁵⁶ Barnard sou later daartoe bydra om die dorp se ekonomiese visbedryf te stimuleervan om veranderinge aan te bring wat die infrastruktuur sou verbeter.

Dit was egter nie al wat die jaar 1920 vir Gansbaai ingehou het nie. Erwe op die dorp is vir die eerste keer na verkope deur ene meneer H.L. Hill uitgemeet. Daar is sowat 200 erwe teen die

¹⁵³ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

¹⁵⁴ WCARS, PAN, 57, K16/18: Caledon Division Gansbaai Fishing Station, 1918.

¹⁵⁵ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

¹⁵⁶ E. Barnard, “'n Kultuurhistoriese beeld van Gansbaai en omgewing”, pp. 27 & 29.

bult uitgemeet, wat beteken het dat die dorp se sentrale kern sou skuif van die waterkant tot bo-op die bult by Gansbaai.¹⁵⁷ Die uitmeet van erwe was 'n konkrete aanduiding dat Gansbaai wel in die periode ná 1920 'n dorp sou word. Die eerste bruinmense het ook in 1920 hul opwagting in Gansbaai gemaak en sou mettertyd in getalle vermeerder.¹⁵⁸ Die bruinmense het hulle aan die suidekant van Gansbaai gevestig in die gebied wat die “Nettebaan”, of die “Ou Lokasie” genoem is.¹⁵⁹

Teen 1925 is meer paaie na Gansbaai gebou, terwyl daar alreeds 'n pad tussen Gansbaai en Stanford bestaan het. Alhoewel hierdie pad gewoonlik in 'n baie slegte toestand was, was dit tog toeganklik vir perdekarre.¹⁶⁰ 'n Pad tussen Stanford en Bredasdorp was van groot waarde vir Gansbaai se visverkope in daardie jare gewees, juis omdat Bredasdorp as 'n ekonomiese sentrum van die Overberg beskou word.¹⁶¹ Bredasdorp het voor 1842 reeds dorpstatus verkry en teen die 1920's was die dorp se infrastruktuur reeds goed gevestig. Daarom was 'n toeganklike roete tussen die twee dorpe van groot waarde vir Gansbaai, veral vir sy vismark.¹⁶²

Die Bredasdorp- Gansbaaipad deur Stanford het in twee jaar se tyd baie versleg en in 1927 is versoeke aan die Kaapse Provinsiale Administrasie gerig dat 'n direkte roete tussen Gansbaai en Bredasdorp gebou moes word. Dit sou die pad in 'n beter toestand hou omdat dit nie so baie verkeer sou dra soos die ou roete nie. Met twee paaie wat vanaf Gansbaai na Bredasdorp loop, sou beide paaie in beter kondisie wees omdat dit minder verkeer sou dra as een roete. Die pad tussen Bredasdorp en Caledon was ook van groot nut vir Gansbaai aangesien dit die hoofroete Kaap toe was.¹⁶³ Veral vis kon toe vanaf Gansbaai na die Kaap vervoer word. Dit het aan Gansbaai se vissers 'n reuse ekonomiese inspuiting gebied. Teen 1924 was meneer Barnard ook al besig met groot veranderinge en in die tussentyd is 'n dorpkomitee gestig. Barnard was nie net die skoolhoof van die skool op die dorp nie, maar is ook as die gemeenskapsleier van die dorp beskou en is later as burgermeester verkies. Hy was feitlik alleen verantwoordelik vir veranderinge terwyl die res van

¹⁵⁷ J. en S.D. Fourie, *Gansbaai. 'n Besondere Streek en sy mense*, p. 14.

¹⁵⁸ *Ibid.*, p. 122.

¹⁵⁹ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016; J. en S.D. Fourie, *Gansbaai. 'n Besondere Streek en sy mense*, p. 122.

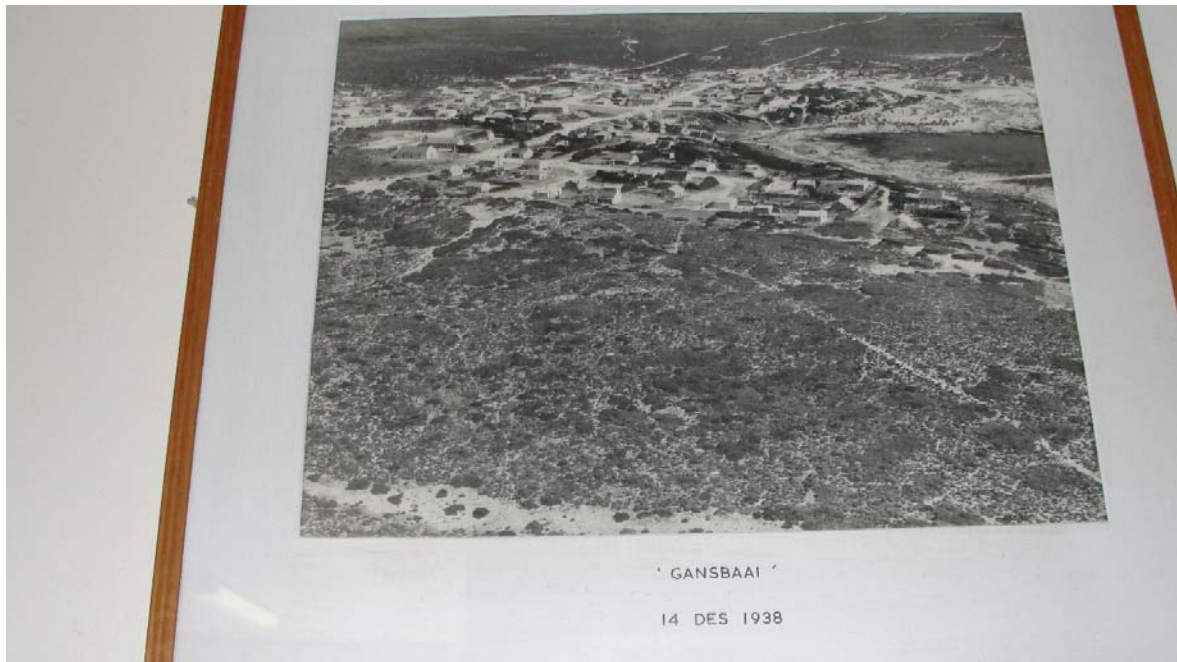
¹⁶⁰ WCARS, Provincial Administration, Secretariat, Miscellaneous (hierna PAS), 4/51, 16/A58: Caledon Divisional road from Gansbaai to Stanford, 1925.

¹⁶¹ *Ibid.*, 1925.

¹⁶² Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

¹⁶³ WCARS, PAS, 4/52, 16/A116: Caledon Divisional Council. Road from Bredasdorp to Gansbaai, 1927.

die gemeenskap sy leiding daarin aanvaar het.¹⁶⁴ In 1927 was die proses om dorpstatus vir Gansbaai te verkry aan die gang en vooruitsigte vir die dorp het baie goed gelyk. Teen 1928 is daar ook reeds water na Gansbaai vanaf die natuurlike varswaterfontein in die De Kelders-omgewing aangelê.¹⁶⁵ Gansbaai het toe goeie potensiaal gehad om baie groot te word en uit te brei.

Figuur 1: 'n Lugfoto van Gansbaai in 1938¹⁶⁶

2.3. De Kelders

Die geskiedenis van De Kelders is soortgelyk aan dié van Gansbaai, vanweë die feit dat die twee plekke nie baie ver van mekaar geleë is nie. De Kelders se ligging is van so 'n aard dat die eerste nedersetting (Stanfordsbaai) reg tussen Gansbaai en De Kelders geleë is. Die eerste mense wat daar gewoon het, sou dan ook, soos in die geval van Gansbaai, na die gebied waar De Kelders later sou ontstaan, getrek het.

¹⁶⁴ WCARS, Department of Agriculture Credit and Land Tenure (hierna ACLT), 468, 2326/7: Caledon Committee of Management. Township Committee, 1920-1927.

¹⁶⁵ WCARS, ACLT, 149, 2326/6: Caledon, Gansbaai Water Supply, 1928.

¹⁶⁶ Foto verky vanaf Munisipale Kantoor in Gansbaai.

De Kelders is een van die eerste plekke in die Strandveld wat deur besoekers aan die Overberg-distrik opgeteken is. Soos reeds genoem, is daar 'n drupkelder of druipkelder soos dit eers bekend gestaan het. Ene Hendrik Swellengrebel het die drupkelder reeds op 22 Desember 1776 ontdek.¹⁶⁷ Die fontein is slegs toeganklik deur in die grot af te beweeg om onder uit te kom. Lady Ann Barnard het selfs tydens haar reis deur die Overberg in 1798 in haar dagboek geskryf hoe sy in die varswaterfontein afgekoel en geswem het.¹⁶⁸ De Kelders se drupkelder is selfs vroeër ontdek as die bekende Kango Grotte in Oudshoorn, wat eers in 1780 ontdek is.¹⁶⁹

De Kelders en Gansbaai het 'n verbintenis in dié opsig dat die eerste inwoners van Stanfordsbaai in 1811 heel moontlik albei dorpe se eerste inwoners geword het. Die mense wat tussen 1811 en 1888 by Stanfordsbaai gewoon het, kan beskou word as die eerste inwoners van De Kelders.¹⁷⁰ Selfs nadat baie mense rondom 1888 na Gansbaai weggetrek het, het heelwat in Stanfordsbaai agtergebly. Die naam Stanfordsbaai bestaan vandag nog, maar die gebied vorm nou deel van De Kelders.

Na die periode van die skeepshandel in Stanfordsbaai, met Robert Stanford aan die stuur, het mense begin om huise van klip en steen te bou, 'n teken dat hulle permanent daar wou woon. 'n Voorbeeld was Louis Muller wat in 1870 vir hom twee huise van steen en klip in die De Kelders/Stanfordbaai omgewing gebou het. Baie van die mense wat daar gewoon het se gehuggies was met planke aan mekaar getimmer.¹⁷¹ Soos vroeër genoem, het Jaap "Popjaap" de Villiers in 1916 die plaas Strandfontein by Henry Mallet Veale gekoop.¹⁷² Hy het die grond by De Kelders uitgehou nadat hy sy grond in Gansbaai aan die regering moes verkoop. In De Kelders het hy teen laat in 1916 'n skakelhuis reg langs die see laat bou. Hy het dit vir verhuring aan gaste of besoekers aan die gebied laat bou. Volgens beskikbare bronne was dit die eerste verhuringshuis in die hele Overberg-streek en die eerste werklike uitbreiding in die omgewing van De Kelders. Teen

¹⁶⁷ J. en S.D. Fourie, *Gansbaai. 'n Besondere Streek en sy mense*, p. 118.

¹⁶⁸ A.M. Robinson & M. Driver, *Cape Journals of Lady Ann Barnard*, pp. 315-316; S.J. du Toit, *Stanford Stories II*, p. 10.

¹⁶⁹ J. en S.D. Fourie, *Gansbaai. 'n Besondere Streek en sy mense*, p. 118.

¹⁷⁰ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

¹⁷¹ N. Baumann, *et al*, Public Participation document :DE KELDERS Overstrand Heritage Landscape Group: Overstrand Municipality June 2009, <https://www.overstrand.gov.za/en/documents/town-planning/strategic-documents>, p.1, [Geraadpleeg 28 September 2016].

¹⁷² WCDO, Strandfontein, Caledon Plaasregister, Vol. 12, 712.

ongeveer 1924 is die De Kelders-gebied gesamentlik aan 'n sindikaat van die Paarl en 'n bekende boer en eiendomsbesitter van Hermanus verkoop.¹⁷³ Hulle het die De Kelders Estate begin.¹⁷⁴ Teen 1934 is 'n gesondheidsoord daar gebou, tesame met die skakelhuse wat verhuur is.¹⁷⁵ Daar was ook 'n hotel gewees.

Die dorp het rondom die hotel begin uitbrei en later van tyd is ook baie vakansiehuse op die dorp gebou. Sedert die ontstaan van De Kelders was die grotte en die drupkelder 'n baie groot trekpleister in die omgewing en mense sou daar kom kuier om die ongerepte natuur te kon besigtig. Sodoende is baie persone na De Kelders gelok en vele van hulle het huse in die omgewing laat bou. Teen 1940 was die dorpsuitleg reeds gefinaliseer en kon uitbreiding en ontwikkeling voortgaan.¹⁷⁶

2.4. Kleinbaai of Van Dyksbaai

Volgens P.J.W. Fourie, het die meeste van die klein dorpie rondom Gansbaai hulle ontstaan te danke aan die mense wat vroeër om die 20ste eeu in die Gansbaai-distrik kom woon het. Dit was as gevolg van die goeie vooruitsigte wat vir die visbedryf voorspel is. Reeds voor die 20ste eeu het menslike aktiwiteite in die gebied rondom Kleinbaai plaasgevind. Beide die benamings Van Dyksbaai en Kleinbaai dui op dieselfde gebied, maar vir hierdie navorsingsprojek word die naam Kleinbaai gebruik.¹⁷⁷

Kleinbaai en sy buurdorp Franskraal is alreeds sedert die vroeë 1800's vir die verwerking en versameling van ghwano gebruik, asook as 'n stasie vir robvelle en ander seeprodukte. Ongeveer agt kilometer vanaf Kleinbaai en Franskraal, lê die berugte Dyer Eiland seewaarts.¹⁷⁸ Dyer Eiland was en is steeds baie berug vir sterk seestrome en vlak riwwe wat bote maklik in die moeilikheid kan laat beland. Die eiland is vernoem na die eerste permanente inwoner wat vir ongeveer ses jaar daar gewoon en gewerk het, Samson Gabriël Dyer. Hy was 'n Afro-Amerikaanse vry man van

¹⁷³ S.J. du Toit, *Spore oor die Overberg*, p. 147.

¹⁷⁴ WCDO, Strandfontein, Caledon Plaasregister, Vol. 12, 712.

¹⁷⁵ J. en S.D. Fourie, *Gansbaai. 'n Besondere Streek en sy mense*, p. 119.

¹⁷⁶ N. Baumann, *et al*, Public Participation document, DE KELDERS Overstrand Heritage Landscape Group: Overstrand Municipality June 2009. <https://www.overstrand.gov.za/en/documents/town-planning/strategic-documents>, p.1, [Geraadpleeg 28 September 2016].

¹⁷⁷ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

¹⁷⁸ J. en S.D. Fourie, *Gansbaai. 'n Besondere Streek en sy mense*, p. 159.

gemengde herkoms wat in die Strandveld wortel kom skiet het. Hy het ghwano geskraap, asook robbe gejag om robpelse te maak. Dyer het die eiland in 1806 die eerste keer besoek en van toe af sy industrie daar begin.¹⁷⁹ Dit was ook die eerste industrie in die streek. Die produkte is vanaf die eiland na Franskraal verskeep vanwaar dit padlangs weggevoer is.

Kleinbaai, aan die anderkant, het ook te make met Dyer Eiland, maar op 'n veel meer omstrede manier. Gedurende die vroeë 1800's, toe die ghwano en robpelsindustrie begin vooruitgaan het, was daar baie mans wat permanent op die eiland gewerk het. Volgens gerugte het van hulle begin kla dat die lewe op die eiland baie eensaam was en sommige van hulle het gedreig om te staak. 'n Ander Afro-Amerikaner, bekend as "Black Sophie"¹⁸⁰, het die idee gekry om met prostitusie in Kleinbaai te begin, om sodoende die werkers van hul afsondering en saai bestaan te verlos. "Black Sophie" het met twee bokwaens en 'n groep straatvroue uit die Kaap na Kleinbaai en uiteindelik 'n bordeel daar begin. Die dreigemente van 'n werkstaking het vinnig na "Black Sophie" se aankoms in Kleinbaai verdwyn. Die enigste herdenking van hierdie eskapade is 'n prominente rots, ongeveer 200 meter van die kus in Kleinbaai wat na haar vernoem is,¹⁸¹ maar dit is steeds onbekend wie "Black Sophie" eintlik was en waar sy oorspronklik vandaan gekom het.

Nadat die meeste mense van die omgewing hulself ná die 1920's in Gansbaai gevestig het, was daar vissermanne wat hul vlerke begin spreid het om in ander gebiede visvang te beoefen. Kleinbaai, net soos Gansbaai, was in daardie jare 'n baie goeie visvanggebied, aangesien groot hoeveelhede vis daar voorgekom het. Die roete see-langs tussen Kleinbaai en Gansbaai was redelik ver en ook gevaarlik. Vissers het hul bote by Kleinbaai agterlaat en na 'n dag se vangs weer padlangs terugkeer na Gansbaai waar hulle gewoon het. Benewens die feit dat daar baie vis nie ver van die land af was nie, was Kleinbaai veral baie gewild onder vissers in daardie jare, omdat nie baie mense daar visgevang het nie en daar ook 'n natuurlike baai was waar hulle hul bote te water kon laat en weer kon uithaal.¹⁸²

¹⁷⁹ J. en S.D. Fourie, *Gansbaai. 'n Besondere Streek en sy mense*, p. 159; M. Clearly & K. du Plessis, *The Overberg, Inland from the Tip of Africa*, p. 87.

¹⁸⁰ Daar is nie veel meer bekend rondom Black Sophie en die genoemde gebeurtenis nie.

¹⁸¹ L. Beukes, *Maverick: Extraordinary women from South Africa's past*, p. 101; M. Clearly & K. du Plessis, *The Overberg, Inland from the Tip of Africa*, p. 87; J. en S.D. Fourie, *Gansbaai. 'n Besondere Streek en sy mense*, p. 125.

¹⁸² Onderhoud gevoer deur P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

Die eerste dorpsontwikkeling het reeds voor 1942 plaasgevind toe 'n sekere Flip van Dyk 'n stuk van sy plaas laat ontwikkel het vir die uitmeet van erwe. Die gebied waar hy die grond uitgemeet het, het hy Van Dyksbaai genoem, juis om dit te onderskei van Kleinbaai en die twee plekke afsonderlik van mekaar te hou. Van hierdie erwe is destyds vir ongeveer £ 25 per erf verkoop.¹⁸³ Die gebied was egter reeds van die begin af Kleinbaai gedoop, vernoem na die klein natuurlike baai waar vissers hul bote in die vroeër jare te water gelaat het. Na Van Dyk se dood in 1942 is al twee gebiede, Van Dyksbaai en Kleinbaai, onder een naam, naamlik Kleinbaai, gevoeg.¹⁸⁴ Die naam Van Dyksbaai kom vandag slegs op transportaktes van die gebied voor. Ná 1942 het ene Chris van der Merwe die omgewing en grond van Kleinbaai gekoop om dit verder te ontwikkel. In daardie jare was daar 'n paar dubbeldekker busse wat as blyplekke aan vakansiegangers uitverhuur is. Boere van die Rûens het hul vakansies in Kleinbaai begin deurbring¹⁸⁵ en dit sou later van tyd baie uitbrei.

2.5. Franskraal

Die eerste inwoner van Franskraal wat vir hom 'n pondokkie in die gebied aanmekaar kom getimmer het, was Samson Dyer. Hy het in 1806 op Dyerseiland begin werk wat, soos reeds genoem, na hom vernoem is. Wanneer dit te eensaam op die eiland geword het, het hy aan wal gegaan.¹⁸⁶

Die oorspronklike gebied van Franschekraal, soos dit eers bekend gestaan het, is in 1831 as leningsplaas aan broers Paul en Jacobus Petrus Roux gegee. Dit is ook toevallig dieselfde twee broers wat die plaas Strandfontein gekry het. Die broers het mettertyd 'n hele paar geboue asook 'n opstal met tyd op die plaas aangebring.¹⁸⁷

In 1865 is die plaas aan ene M.J. de Villiers verkoop, waarna dit weer in 1905 deur Henry Veale gekoop is. Veale het in dieselfde tydperk ook vir Strandfontein besit.¹⁸⁸ Die area waar die dorp Franskraal later sou ontstaan, het eers 'n ander naam, naamlik Frikkiesbaai, gehad. Dit is

¹⁸³ S.J. du Toit, *Spore oor die Overberg*, p. 180; J. en S.D. Fourie, *Gansbaai. 'n Besondere Streek en sy mense*, p. 125.

¹⁸⁴ J. en S.D. Fourie, *Gansbaai. 'n Besondere Streek en sy mense*, p. 125.

¹⁸⁵ S.J. du Toit, *Spore oor die Overberg*, p. 180.

¹⁸⁶ S.J. du Toit, *Spore oor die Overberg*, p. 144; J. Fourie, *Wisselstrale oor die Strandveld*, p. 19; J. en S.D. Fourie, *Gansbaai. 'n Besondere Streek en sy mense*, pp. 126-127.

¹⁸⁷ WCDO, Franschekraal, Caledon Plaasregister, Vol. 11, 708.

¹⁸⁸ *Ibid.*

vernoem na 'n eertydse hoofman wat in die laat 1800's op Dyer Eiland gewerk het, te wete Frederick Andrews. Andrews is in 1921 oorlede en in die Franskraal-gebied begrawe. Die dorp se naam is verander van Frikkiesbaai na Franskraal, afgelei van die naam van die oorspronklike plaas.¹⁸⁹

In 1941 is 'n gedeelte van die grond van Franskraal deur 'n sindikaat gekoop en onder die titelakte Franskraalstrand Beperk geregistreer.¹⁹⁰ Die stuk grond was omtrent 2000 hektaar groot en het die bekende kampplek Uilenkraalsmond ingesluit. Dit is vir dorpsontwikkeling en uitbreiding gekoop.¹⁹¹ Franskraal sou mettertyd baie uitbrei en groot ontwikkeling ondergaan. Sedert die eerste ontwikkelingsfase was daar slegs 'n paar "seebadshuisies"¹⁹² gewees waar vakansiegangers hul vakansie kon deurbring. Kampeerders het ook gereeld in die Franskraal-omgewing kom vakansie hou. Franskraal se dorpsuitleg is in 1941 deur die Afdelingsraad van Caledon goedgekeur.¹⁹³

2.6. Pearly Beach

Die gebied waar die dorp Pearly Beach geleë is, was vroeër ook 'n plaas gewees wat aan boere behoort het. Die meeste van die dorpies aan die kus van die Strandveld was op een of ander stadium in die verlede aan 'n plaas, of plaaseienaars verbind. Pearly Beach het ontstaan op die grond wat aanvanklik deel uitgemaak het van die plaas Kleinhagelkraal. Die grond is in 1831 aan Gideon Joubert as 'n leningsplaas gegee. In 1910 het broers Jacobus Phillipus en Matthys Petrus Matthee die plaas by Joubert gekoop.¹⁹⁴

Die plaas is in 1934 in 'n baie verwaarloosde toestand aan Daniël Lötter verkoop. Die Matthee-broers was baie geïnteresseerd in die motorindustrie wat in daardie tydperk begin vlamvat het. Daar is dus nie meer tyd aan die plaas spandeer nie en gevolglik het Lötter 'n plaas gekoop het wat baie verwaarloos was. Die area waar Pearly Beach later sou ontstaan, het aanvanklik eers

¹⁸⁹ J. en S.D. Fourie, *Gansbaai. 'n Besondere Streek en sy mense*, p. 128.

¹⁹⁰ WCDO, Franschekraal, Caledon Plaasregister, Vol. 11, 708.

¹⁹¹ WCARS, KUS, 1/46: Afbakening en beplanning, Gansbaai, 1967.

¹⁹² "Seebadshuisies" was net die naam wat aan die huisie gegee is. Die huis het 'n groot stoep gehad wat oor die see uitgekyk het.

¹⁹³ WCARS, KUS, 1/46: Afbakening en beplanning, Gansbaai, 1967.

¹⁹⁴ WCDO, Kleinhagelkraal, Bredasdorp Plaasregister, Vol. 7, 321.

'n ander naam gehad. Die gebied teen die kus van die plaas is Afsaal genoem.¹⁹⁵ Baie mense het in vakansietye daar kom kampeer en die natuurskoon geniet,¹⁹⁶ veral boere van die omliggende streek. Aanvanklik was Lötter hulle goedgesind en kon mense gratis gaan kamp. Namate die getalle van besoekers egter toegeneem het, moes hulle begin betaal om by Afsaal te kon kampeer. Dit sou later 'n kampeerterrein word waar gereeld Christelike kampe gehou en aktiwiteite aangebied is.¹⁹⁷

Een van die vele kampeerders wat gereeld by Afsaal kom uitkamp het, was Charlie van Breda, 'n ingenieur van Worcester. Van Breda het in 1943 besluit om die plaas by Lötter te koop, omdat hy die moontlikheid van 'n dorp en groot ontwikkeling raakgesien het. Dit was veral die lang wit strand wat besoekers en vakansiegangers aan die begin daarheen gelok het. Van Breda het dan ook die naam aan die dorp gegee. Hy het die strand "The Pearl of all beaches" genoem, vandaar die naam Pearly Beach.¹⁹⁸

Nadat hy die plaas gekoop het, het Van Breda begin met dorpsontwikkeling, asook die uitmeet van erwe om te verkoop. Hy het die Pearly Beach Maatskappy gestig wat 'n voorwaarde op kopers van erwe geplaas het. Vir elke erf wat 'n koper kontant sou koop, sou daardie persoon 'n aandeel in die maatskappy verkry.¹⁹⁹ Die verkoop van erwe en die bou van huise was egter nie baie suksesvol vir Van Breda nie en vir baie jare was daar slegs tussen vyf en sewe huise op die hele Pearly Beach gewees. Tussen 1943, toe Van Breda die grond besit en die dorp uitgelê het en 1948, is net ses huise daar gebou.²⁰⁰

Charlie van Breda sou later 'n projek loods om vars water by Pearly Beach te kry, juis vanweë die feit dat daar nie water in die onmiddellike omgewing van die ontluikende dorp was nie. Daarom het hy begin om 'n wateraanleg na die dorp te bou. Die projek sou ongeveer £16 000 kos om te voltooi.²⁰¹ Van Breda het bankrot gespeel, omdat erwe nie so vinnig verkoop het soos hy

¹⁹⁵ *Ibid.*

¹⁹⁶ Onderhoud gevoer met D. Coetzee, Pearly Beach, 26 Junie 2016.

¹⁹⁷ S.J. du Toit, *Spore oor die Overberg*, p. 206.

¹⁹⁸ Onderhoud gevoer met D. Coetzee, Pearly Beach, 26 Junie 2016; J. en S.D. Fourie, *Gansbaai. 'n Besondere Streek en sy mense*, p. 113; Onderhoud gevoer met J. Rossouw, Pearly Beach, 26 Junie 2016.

¹⁹⁹ S.J. du Toit, *Spore oor die Overberg*, p. 206.

²⁰⁰ J. en S.D. Fourie, *Gansbaai. 'n Besondere Streek en sy mense*, p. 113.

²⁰¹ WCARS, PAA, 186, AF13/1/6: Pearly Beach Township 1947-1952.

aanvanklik bereken het nie. Gevolglik is Pearly Beach, sowel as die hele Kleinhagelkraal, in 1949 aan die regering verkoop.

'n Konsortium van Worcester het in 1951, die plaas Kleinhagelkraal, sowel as Pearly Beach by die regering gekoop en die gebied as die Pearly Beach Estate geregistreer. Op 20 Junie 1952 is Pearly Beach amptelik as dorp erken. Uit die konsortium wat die gebied gekoop het, het twee Puren broers, Jerry en Derek, later na vore getree en die dorp tot groot ontwikkeling gelei.²⁰²

2.7. Struisbaai

Die geskiedenis van Struisbaai dateer lank terug voor die eerste moderne mense hul rondom die 1820's permanent daar gaan vestig het.²⁰³ Die voorkoms van viswywers dui daarop dat daar in die Struisbaai-omgewing baie Khoi-Khoi-inwoners, asook die latere Strandlopers, moes gewoon het.²⁰⁴ Daar word gereken dat die viswywers hierdie vroeëre inwoners se handewerk was.²⁰⁵ Soos genoem, het die eerste moderne inwoners van Struisbaai hul intrek om en by 1820 geneem.²⁰⁶ Vestiging was hoofsaaklik te danke aan die eienaar van die plaas Zoetendals Vallei, Michiel van Breda. Hy het ook die grond van Papenkuilsfontein besit wat Struisbaai, L'Agulhas en Suiderstrand ingesluit het. Hy was ook een van die grootste merinoboere in die distrik, en het sy vee oor die hele plaas laat wei. Van Breda het 'n stuk grond aan sy slawe en afgetrede plaaswerkers gegee, waar hulle kon gaan woon en ontspan in die tye wat daar nie werk op die plaas was nie.²⁰⁷ Die omgewing waar die eerste huise gebou was, is Hotagterklip gedoop. Hotagterklip was aanvanklik deel van die plaas, maar is later permanent deur Van Breda afgedeel en aan sy werksmense gegee.²⁰⁸ Dit was die eerste moderne mense wat in die Struisbaai-omgewing huise gebou het om permanent daar te woon en 'n tipe bestaansboerdery, asook 'n selfonderhoudende

²⁰² Onderhoud gevoer met D. Coetzee, Pearly Beach, 26 Junie 2016; WCDO, Kleinhagelkraal, Bredasdorp Plaasregister, Vol. 7, 321.

²⁰³ R. De Jongh, Agulhas National Park Culture Heritage Survey, 2007, Privaat versameling verkry van Jeanette Grobbelaar.

²⁰⁴ M. Scott, *The Overberg Explorer, A guide for environment-orientated travel in the Cape Overberg, A Joint project of the Overberg community*, p. 92.

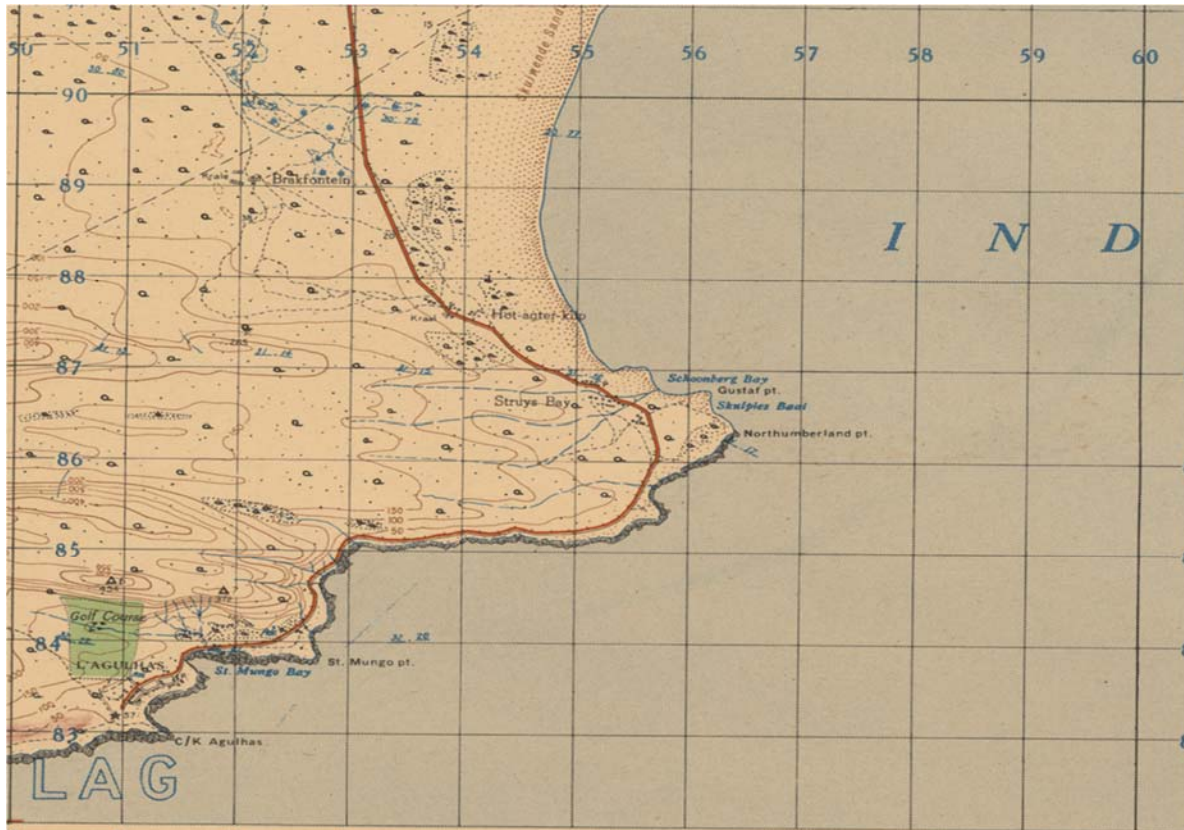
²⁰⁵ T. Galloway, "Aan die Suidpunt van die Overberg; Die ontwikkeling van Struisbaai 1940-2006", p. 3.

²⁰⁶ R. De Jongh, Agulhas National Park Culture Heritage Survey, 2007, Privaat versameling verkry van Jeanette Grobbelaar; J. Grobbelaar, "Struisbaai", Privaat versameling.

²⁰⁷ J. Grobbelaar, "Struisbaai", Privaat versameling; T. Galloway, "Aan die Suidpunt van die Overberg; Die ontwikkeling van Struisbaai 1940-2006", pp. 3-4.

²⁰⁸ R. De Jongh, Agulhas National Park Culture Heritage Survey, 2007, Privaat versameling verkry van Jeanette Grobbelaar.

lewe uit die see en die omliggende natuur te voer.²⁰⁹ Daar word ook vermoed dat baie van die bruinmense wat in die Hotagterklip-omgewing gewoon het se voorvaders dié van die Khoi-Khoi en Strandlopers was, maar geen bewyse kon egter daarvoor gevind word nie. Die leefwyse van die mense was baie primitief en eenvoudig tot en met die draai van die eeu. Die 20ste eeu sou veranderinge in Hotagterklip en ook later in Struisbaai meebring.²¹⁰

Kaart 3: 'n Kaart van Struisbaai (1944). Op kaart 3 is duidelike tekens te sien dat Struisbaai teen daardie tyd nog geensins moderne ontwikkeling getoon het nie.²¹¹

Die naam Hotagterklip is afkomstig vanaf 'n klip wat in die pad gesit het waar die ossewaens moes verby ry. Die drywers van die ossewaens moes die hotagteros (links agter) hard steun om die wadisselboom in 'n "hotomposisie" om die klip getrek te kry - vandaar die naam Hotagterklip. Hoewel die naam Hotagterklip steeds bestaan het, is die groter omgewing later Struisbaai genoem.

²⁰⁹ J. Grobbelaar, "Struisbaai", Privaat versameling.

²¹⁰ T. Galloway, "Aan die Suidpunt van die Overberg; Die ontwikkeling van Struisbaai 1940-2006", pp. 5-8.

²¹¹ *Ibid.*, p. 35.

Dit is onseker wanneer laasgenoemde naam aan die gebied gegee is. Daar is egter drie teorieë oor die ontstaan van die naam Struisbaai. Die eerste teorie is dat daar vroeër wilde volstruise in die gebied voorgekom het. Dit het bekend gestaan as “Struysvogels”. ’n Ander teorie is dat die naam afkomstig is van die 14 kilometer strand wat daar is. In Nederlands beteken “struis” groot, en kan moontlik na die groot of lang strand verwys wat teen die kus voorkom. ’n Laaste teorie is dat die dakke van die huise aanvanklik van strooi gemaak is. By tye sou die wind die strooi in die baai in waai en die naam kon moontlik as gevolg daarvan ontstaan het. Dit is egter onseker waar die naam eintlik vandaan kom.²¹²

Op 25 Maart 1906 is die eerste kerkdiens in die St. Mary’s kerk in die Struisbaai-omgewing gehou. Die bou van ’n kerk was die eerste vorm van verandering en modernisasie wat daar plaasgevind het.²¹³ Voor die 1900’s kon Hotagterklip slegs bestempel word as ’n gehuggie en het nog glad nie die getalle van ’n dorp gehad nie. Die koms van die kerk, wat ook deur Van Breda laat bou is, het dorpskepping gestimuleer. Sedert 1906 kon die inwoners van Hotagterklip wettiglik trou, doop en begrawe word. Vir enige gemeenskap is dit ’n groot pluspunt en vorm van groei. Die dominee was ook die onderwyser en ’n vorm van kennis is aan die jonger generasies oorgedra. Die gemeenskap van Hotagterklip het oor jare gegroei, juis omdat daar veranderinge plaasgevind het.²¹⁴

Hotagterklip se inwoners het mettertyd ’n gemeenskap gevorm wat almal in dieselfde omgewing gewoon het. Dit was eers vanaf die 1940’s dat daar wit mense in die Struisbaai-omgewing inbeweeg het wat nie voorheen permanent daar gewoon het nie. Boere van die Rûens het egter reeds voor die 1940’s met hul ossewaens kom uitkamp en vis gevang. Baie van die kampeerdere het hul kampplekke opgemaak onder die Melkhoutbome teen die see wat in daardie jare volop was. ’n Losieshuis is in die veertigerjare op Struisbaai geopen waar mense kon kuier en oorbly, sou hulle dit verkies.²¹⁵ Dit was die eerste vorm van besigheid in Struisbaai gewees. Daar was toe ook alreeds ’n winkeltjie wat die nodigste lewensmiddele verkoop het aan die gemeenskap wat daar gewoon het. Die losieshuis het as die “White House” bekend gestaan.²¹⁶ Visvangs was

²¹² *Ibid.*, pp. 4-5.

²¹³ P. van As, “Struisbaai Kerkie”, Privaat versameling verkry van Jeanette Grobbelaar; Onderhoud gevoer met P. van As, Springfield, 20 Junie 2016.

²¹⁴ P. van As, “Struisbaai Kerkie”, Privaat versameling verkry van Jeanette Grobbelaar.

²¹⁵ Onderhoud gevoer met P. van As, Springfield, 20 Junie 2016.

²¹⁶ R. Orpen, “Herinneringe aan Struisbaai van ouds”, Privaat versameling verkry van Jeanette Grobbelaar.

min of meer die enigste vorm van inkomste in daardie tydperk, gevolglik was Struisbaai ook niks meer as 'n vissersgemeenskap gewees nie. Die rykdom van vis op die Agulhas Bank het 'n vissersbestaan moontlik gemaak. Dit was egter eers in die vyftigerjare dat Struisbaai begin uitbrei het en meer huise hul verskyning op die dorp sou maak.²¹⁷ Die uitmeet van erwe het in die laat 1950's begin.²¹⁸

Figuur 2: Vissersbote in een van die beskermde baaie op Struisbaai (c.1960's)²¹⁹

2.8. Waenhuiskrans, Arniston en Kassiesbaai

Die drie verskillende name wat aan een dorp gegee is, het met sekere gebeure, rampe en 'n vorm van kultuur te doen. Onder die meeste mense staan die plek bekend as Waenhuiskrans of Arniston en vir 'n ouer geslag vissermanne is dit steeds Kassiesbaai.

²¹⁷ S.J. du Toit, *Spore oor die Overberg*, p. 236.

²¹⁸ T. Galloway, "Aan die Suidpunt van die Overberg; Die ontwikkeling van Struisbaai 1940-2006", pp. 11-12.

²¹⁹ Foto verkry van P.L. Lourens, Augustus 2017.

Die naam Waenhuiskrans is afkomstig van die reuse grot wat in die gebied by die see geleë is. Die ou mense het geglo dat 'n ossewa wat ingespan is, sou kon omdraai in die grot, so groot is dit. Die naam was oorspronklik Wagenhuiskrantz, wat later verander is na Waenhuiskrans.²²⁰ Die naam Arniston is te danke aan 'n baie tragiese ongeluk toe 'n skip op 30 Mei 1815 slegs vier kilometer vanaf die huidige dorp vergaan het.²²¹ Van die 378 siele aan boord het net ses die ramp oorleef. Die dorp is dus later ook na die vergane boot, *Arniston*, vernoem.²²²

Figuur 3: Die Gedenkbeeld van die *Arniston*-skeepsramptragedie (31 Mei 1815)²²³

Vissermanne het in vroeër jare rondom 1868 met behulp van 'n Skot vissershuisies van rietdakke gebou. Die mure was met paraffien kassies verstreë wat die inwoners opgetel het van skepe wat in die gebied vergaan het. "Kassies of Kissies" het oral uitgespoel op die strande van Waenhuiskrans wanneerbote vergaan het - vandaar die naam Kassiesbaai.²²⁴ Dit is ook die gebied

²²⁰ S.J. du Toit, *Spore oor die Overberg*, p. 266; M. Diemont, *The Arniston 1815-2015, A Village remembers*, p. 5; Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016.

²²¹ M. Diemont, *The Strandveld, Africa's foot of isolation*, p. 94.

²²² M. Clearly & K. du Plessis, *The Overberg, Inland from the tip of Africa*, p. 94; M. Diemont, *The Arniston 1815-2015, A Village remembers*, p. 5.

²²³ T.S. Galloway, Arniston, 23 Junie 2016.

²²⁴ Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016.

in die dorp waar die bruin vissersgemeenskap al die jare gewoon het en steeds woon.²²⁵ Daar is wel baie inwoners wat van mening is dat die naam van die dorp Waenhuiskrans moet heet, juis oor die feit dat dit verwys na die natuurlik gevormde grot wat reeds bespreek is.²²⁶ Die sinking van die *Arniston* het waarskynlik eers lank nadat daar alreeds na Waenhuiskrans verwys is, plaasgevind. Kassiesbaai het ook eers sy naam gekry nadat die eerste mense in die omgewing begin huise bou het. Dit is egter belangrik om name soos Kassiesbaai en Arniston te behou, want dit vertel 'n unieke storie oor hierdie dorp se geskiedenis.²²⁷

Ongeveer 40 jaar na die *Arniston*-ramp, het die eerste moderne mense hul intrek in die gebied geneem. Dit was om en by 1854 gewees. Mense het eers in die omliggende grotte gewoon wat as beskerming teen slegte weer en ander gevare gedien het. Hulle het hoofsaaklik van vis en ander tipe seekos soos skulpvis geleef wat hulle in die viswywers gevang het wat vroeër deur die Khoi-Khoi en Strandlopers gebou is.²²⁸ Dit is dieselfde tipe viswywers wat ook in die Struisbaai- en Skipskop-omgewing voorkom. Daarby dien dit as bewys dat Khoi-Khoi-stamme lank voor enige Europeërs die gebied van Waenhuiskrans bewoon het. Die groepie mense wat reeds teen 1854 in die omgewing gewoon het, was verteenwoordigend van verskeie nasionaliteite en rasse. Onder hulle was afstammelinge van die oorspronklike Khoi-Khoi en Strandlopers, vrygestelde of ontsnapte slawe, Europese skipbreukelinge wat oorleef het en bediendes van sommige van die groot boere van die destydse Overberg. Dit was in totaal 'n gemengde groep mense wat ten doel gehad het om vissermanne te word en op 'n permanente basis in die omgewing te woon.²²⁹ Die afskaffing van slawerny in 1834 het tot gevolg gehad dat baie van die slawe op plase in die omliggende distrik vrygeskeld was van enige verpligtinge waar hulle gewerk het. Daarom het baie van hulle ook na die Waenhuiskrans-omgewing getrek om daar te kom woon en as bestaansvissers 'n lewe te maak sonder iemand wat hulle besit het.²³⁰

²²⁵ M. Diemont, *The Arniston 1815-2015, A Village remembers*, p. 115; Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016.

²²⁶ "In die volksmond bly dit Waenhuiskrans", *Die Burger*, 1981, 20 Maart, p. 16; "Name is so begin verwar", *Die Burger*, 1981, 6 Maart, p. 14.

²²⁷ "Name is so begin verwar", *Die Burger*, 1981, 6 Maart, p. 14; "In die Volksmond bly dit Waenhuiskrans", *Die Burger*, 1981, 2 Maart, p. 16.

²²⁸ A. Mountain, *The First people of the Cape*, p. 17.

²²⁹ M. Diemont, *The Arniston 1815-2015, A Village remembers*, pp. 13 & 14.

²³⁰ Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016; M. Diemont, *The Arniston 1815-2015, A Village remembers*, p. 14.

Die grond waarop die mense hulle intrek geneem het, is Arniston Downs²³¹ genoem wat deel uitgemaak het van die groter plaas Elandsvlei. In 1836 het Elandsvlei en Arniston Downs aan drie families behoort: die Reitz-familie, die Van Breda-familie en die Joubert-familie.²³² In 1847 het Van Breda gesterf en is die plaas in besit geplaas van twee broers, Petrus Johannes en Joachimus Swart. Hulle het aanvanklik ook 'n ander deel van Elandsvlei besit, maar na die dood van Van Breda het hulle alles oorgeneem, selfs Arniston Downs ook. Arniston Downs was in daardie stadium 1620 morge groot. In 1880 het Dirk Cornelis Uys die hele gebied oorgekoop.²³³ Al die grondeienaars in daardie tyd was die gemeenskappie wat begin vorm het, goedgesind en almal het hulle toegelaat om daar te woon en vis te vang.²³⁴

Figuur 4: Die oorspronklike vissershuisies van Kassiesbaai en die sleepheiling vir vissersbote²³⁵

²³¹ "Bewaar ou name- ook Arniston", *Die Burger*, 1981, 27 Februarie, p. 3.

²³² WCDO, Arniston Downs, Bredasdorp Plaasregister, Vol. 5, 260.

²³³ WCDO, Arniston Downs, Bredasdorp Plaasregister, Vol. 5, 260.

²³⁴ M. Diemont, *The Arniston 1815-2015, A Village remembers*, pp. 14-17.

²³⁵ T.S. Galloway, 22 Junie 2016.

Die unieke vissershuisies van Kassiesbaai²³⁶ wat later as 'n nasionale monument verklaar is, het ook 'n interessante agtergrond met 'n “Skotse skakering”.²³⁷ George en Mary Fairchild, 'n egpaar wat in 1868 skipbreuk gely het, is deur lede van die vissersgemeenskap gered en die twee het daar en dan besluit om in Waenhuiskrans agter te bly. George Fairchild het die idee gekry om vissershuisies volgens 'n Skotse boustyl te bou waaroor hy as gevolg van sy herkoms kennis gehad het. Dit was die ontstaan van die legendariese vissershuisies van Waenhuiskrans.²³⁸ Paraffienkissies is gebruik om die huise se mure te versterk en soos vroeër genoem is dit waar die naam Kassiesbaai vandaan kom. Volgens legende het Mary Fairchild ook 'n rol gespeel deurdat sy in die aande 'n kers in hulle huis laat brand het om aan die vissermanne op hul roeibote 'n aanduiding te kon gee waar die hawetjie was as hulle moes terugkeer van die see af.²³⁹

Dit was egter nie net die vissersgemeenskap wat in die omgewing kom woon het nie. Vakansiegangers het ook hul weg na Waenhuiskrans gevind. Teen 1850 is baie plaaslike boere met hul ossewaens daarheen om hulle vakansies daar te kon deurbring. Die eerste vakansiehuis was dan ook alreeds teen 1860 gebou.

In Februarie 1894, is Dirk Cornelis Uys oorlede nadat hy vir veertien jaar die eienaar van die plaas Arniston Downs was. Die grond is toe op 'n vreemde manier aan drie Pratt-broers, Julien Jurie John Pratt, John Urban Pratt en Francis Frederick Pratt oorgedra.²⁴⁰ Die broers se ma het met Dirk Cornelis Uys getrou op voorwaarde dat haar seuns uit 'n vorige huwelik die plaas sou erf indien hy sou afsterf. Haar plan het goed gewerk en die Pratt-broers is in beheer van Arniston Downs geplaas waar bogenoemde gemeenskap reeds begin gevorm het.²⁴¹ Alhoewel dit in daardie stadium beskou kon word as 'n gehuggie, het baie inwoners hulself reeds daar gevestig. Dit sou ook die eerste keer wees dat die eienaar(s) van die plaas met die vissersgemeenskap sou koppe stamp.

²³⁶ Onderhoud gevoer met M. Fourie, Agulhas, 17 Junie 2015.

²³⁷ M. Clearly & K. du Plessis, *The Overberg, Inland from the tip of Africa*, p. 94.

²³⁸ M. Diemont, *The Arniston 1815-2015, A Village remembers*, p. 15.

²³⁹ *Ibid*, p. 15.

²⁴⁰ WCDO, Arniston Downs, Bredasdorp Plaasregister, Vol. 5, 230; M. Diemont, *The Strandveld, Africa's foot of isolation*, p. 94.

²⁴¹ WCDO, Arniston Downs, Bredasdorp Plaasregister, Vol. 5, 230.

In 1906 was daar 'n groot hofsak tussen die Pratt-broers en die vissersgemeenskap van Waenhuiskrans aan die gang.²⁴² Vissershuisies was in daardie stadium in die gebied verspreid en nie op een plek gekonsentreer soos dié wat tans op Kassiesbaai staan nie. Die Pratt-broers wou met 'n dorpsuitleg begin en die grond vir die verkoop van erwe laat ontwikkel.²⁴³ Die vissershuisies en die vissermanne wat reeds daar gewoon het, was volgens hulle in die pad en moes verskuif word. Nadat die saak in die Hooggeregshof gedraai het, het die broers besluit om 'n stuk grond aan die vissersgemeenskap te gee waar hulle kon gaan woon en hulle eie huise oprig. Dit was aan die oostekant van Waenhuiskrans waar Kassiesbaai vandag geleë is. Die vissersgemeenskap het egter nie 'n sê gehad nie en moes eenvoudig trek.²⁴⁴ Die Pratt-broers het die gebied laat ontwikkel en die kontrakteur het die gebied Arniston genoem, en nie Waenhuiskrans soos dit eintlik bekend gestaan het nie.²⁴⁵ Dit is waarom die dorp vandag in die volksmond steeds Arniston heet.²⁴⁶

Die Pratt-broers het vir lank ontwikkel aan die gebied vanwaar hulle die vissersgemeenskap gedwing het om weg te trek. In 1926 het hulle 'n gedeelte van die uitbreiding verkoop aan Arniston Strand Pty Limited.²⁴⁷ Teen Desember van 1930 was 25 seefront erwe, asook 'n verdere 51 ander erwe in die mark. Aan die begin het ontwikkeling redelik vinnig plaasgevind, alhoewel huise nie vinnig op Waenhuiskrans gebou is nie. In 1937 het die Pratt-broers verklaar dat hulle die stuk grond waarop die vissers gewoon het aan daardie gemeenskap oorhandig het.²⁴⁸ Die Vissers Vereniging van Waenhuiskrans is gestig en 'n komitee sou die sake van die eiendom wat hulle ontvang het, behartig.²⁴⁹ Beplanning vir die verbetering van die hawe het in 1934 begin. Die bou van 'n ordentlike pad na die sleepelling het die lewe van bestaansvissers baie vergemaklik om by hulle bote te kon kom. Dit het sake vir Jan Alleman, wat 'n boot besit het, ook vergemaklik om by die hawe te kon kom om sy boot te water te laat. In 1934 is 'n sleepelling van sement gebou waar vissers hulle bote makliker as op die sand kon uitsleep. So kon daar ook aan bote

²⁴² *Ibid.*

²⁴³ M. Diemont, *The Arniston 1815-2015, A Village remembers*, p. 21; S.J. du Toit, *Spore oor die Overberg*, p. 266.

²⁴⁴ Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016.

²⁴⁵ M. Diemont, *The Arniston 1815-2015, A Village remembers*, p. 21.

²⁴⁶ H. Fransen, *Old Towns and Villages of the Cape*, p. 347.

²⁴⁷ WCDO, Arniston Downs, Bredasdorp Plaasregister, Vol. 5, 230.

²⁴⁸ H. Fransen, *Old Towns and Villages of the Cape*, p. 347; M. Diemont, *The Arniston 1815-2015, A Village remembers*, p. 23.

²⁴⁹ M. Diemont, *The Strandveld, Africa's foot of isolation*, p. 97; Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016.

gewerk word wanneer herstelwerk benodig is.²⁵⁰ Al hierdie veranderinge en toevoegings sou later veroorsaak dat Waenhuiskrans in 'n regte vissersdorp sou ontwikkel.²⁵¹ 'n Kerksaal van die Anglikaanse Kerk is in 1933²⁵² opgerig waar eredienste, begrafnisse, asook ander godsdienstige aktiwiteite, beoefen is. Voor die koms van die Anglikaanse kerksaal was daar 'n ander kerkgebou waar die bruinmense hul eie kerkdienste gehou het, aangesien hulle die enigste permanente inwoners van Waenhuiskrans was.²⁵³

Figuur 5: Die luukse Arniston Hotel op Waenhuiskrans²⁵⁴

Vanaf die 1940's het die dorp stelselmatig uitgebrei, maar 'n verdeelde gemeenskap het ontstaan. Dit was 'n verdeeldheid tussen die bruin vissersgemeenskap en 'n wit gemeenskap van

²⁵⁰ WCARS, Director of Sea fisheries (hierna FDS), 5,FS 3/8/6: Arniston-Landing Place Contract Number 4, 1934.

²⁵¹ H. Fransen, *Old Town and Villages of the Cape*, p. 347; M. Diemont, *The Strandveld, Africa's foot of isolation*, p. 97.

²⁵² WCDO, Arniston Downs, Bredasdorp Plaasregister, Vol. 5, 230.

²⁵³ Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016; M. Diemont, *The Arniston 1815-2015, A Village remembers*, p. 27.

²⁵⁴ T.S. Galloway, 22 Junie 2016.

vakansiegangers wat huise in Waenhuiskrans gebou en gekoop, asook mense wat permanent daar kom woon en aftree het.²⁵⁵ 'n Verdeeldheid tussen klas, ras en kultuur het ontstaan wat nooit sou verdwyn nie.²⁵⁶ 'n Voorbeeld van die klasseskeiding wat toegepas is, is die Arniston Hotel wat reeds in 1933 gebou is.²⁵⁷ Die hotel het verskeie ingange na kroeë gehad wat spesifiek vir vissermanne bedoel was. Ander ingange was vir die besoekers en vakansiegangers aan die hotel en dorp bedoel.²⁵⁸

Figuur 6: Die luukse vakansie-, en permanente wonings aan die linkerkant van die Arniston Hotel²⁵⁹

²⁵⁵ M. Diemont, *The Arniston 1815-2015, A Village remembers*, p. 23.

²⁵⁶ Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016.

²⁵⁷ S.J. du Toit, *Spore oor die Overberg*, p. 267.

²⁵⁸ M. Diemont, *The Arniston 1815-2015, A Village remembers*, p. 25.

²⁵⁹ T.S. Galloway, Waenhuiskrans, 22 Junie 2016.

2.9. Skipskop

Die geskiedenis van Skipskop en die geskiedenis agter die klein vissersdorpie het sy ontstaan in Liverpool, Engeland gehad. 'n 15-jarige seun, genaamd John Wilson, het vanaf sy werkplek gedros en homself weggesteek op 'n skip wat in 1848 vanaf Liverpool na die Kaap vertrek het.²⁶⁰ Wilson se pa was 'n skeepsmagnaat in Liverpool waar Wilson as 15-jarige vir hom gewerk het. Hy en sy pa het baie koppe gestamp, waarna Wilson junior besluit het om homself op die skip *Maid of Thames* te versteek.²⁶¹

Gedurende die vaart na die Kaap is Wilson as verstekeling ontdek²⁶² en die kaptein wou hom onmiddellik oorplaas op 'n ander skip op pad terug na waar hy vandaan gekom het. Wilson het die kaptein egter oorreed dat hy eerder kon bly en saam met die skip terug vaar wanneer hulle weer na Engeland sou vertrek.²⁶³ Die vaart vanuit Kaapstad het vlot verloop tot by Kaap Agulhas. Kort anderkant die punt van Kaap Agulhas het 'n baie gevaarlike storm opgesteek. Die kaptein van die *Maid of Thames* het tot die besef gekom dat daar 'n goeie kans was dat die bemanning dit nie sou oorleef indien die skip op 'n rotsbank sou loop of sink nie.²⁶⁴ Hy het vir Wilson aan een van die maspale met tou vasgebind. Die idee daarmee was dat indien die skip sou vergaan, Wilson drywend aan die maspaal sou bly en dat mense sy lyk sou kry om te kon begrawe. Sodoende kon 'n boodskap aan die seun se vader oorgedra word oor hoe sy kind oorlede is. Die skip het toe inderdaad gesink maar wonderbaarlik het John Wilson oorleef en is deur die eienaar van die plaas, Martha II, nie ver van waar die ramp afgespeel het nie, gevind.²⁶⁵ In daardie stadium was die eienaar van die plaas Piet Uys, die seun van Dirk Cornelis Uys en stiefbroer van die drie Prattbroers wat Arniston later sou beheer.²⁶⁶

Piet Uys het op die uitgespoelde seun afgekom, en het hom na die plaashuis teruggeneem waar hulle vir Wilson gesond gemaak het vir die terugtog na die Kaap om te laat weet dat hy die

²⁶⁰ Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016; M. Diemont, *The Strandveld, Africa's foot of Isolation*, p. 90; B. Ekermans, *Deur die Duineveld na Skipskop*, Paarl Drukkery, Kaapstad, p. 28.

²⁶¹ Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016; M. Diemont, *The Strandveld, Africa's foot of Isolation*, p. 90.

²⁶² B. Ekermans, *Deur die Duineveld na Skipskop*, p. 6.

²⁶³ Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016.

²⁶⁴ M. Diemont, *The Strandveld, Africa's foot of Isolation*, p. 90; Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016.

²⁶⁵ Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016.

²⁶⁶ M. Diemont, *The Arniston 1815-2015, A Village to remember*, p. 85.

skeepsramp oorleef het. Aanvanklik was dit baie moeilik vir die Uys-familie omdat hulle, weens 'n gebrek aan Engels, nie met die seun kon kommunikeer nie.²⁶⁷ Wilson het uiteindelik geweet dat hy in die Kaap sou moes kom om die tyding van die ramp na Liverpool te stuur. Met sy terugkeer na die Kaapstad, het hy 'n jong dame van die Bredasdorp-distrik, Euphemia Jane Finlayson, ontmoet. Sy en haar familie was van Skotland afkomstig en hulle het hulself in die Overberg-distrik gevestig. Nadat Wilson sy oorlewingsverhaal met haar gedeel het, is die twee terug na die Uys-familie se plaas. Wilson wou vir Finlayson die presiese plek gaan wys waar hy die ramp oorleef het.²⁶⁸

Die twee het egter 'n hele ruk by die Uys-familie gekuier, waarna Wilson en Finlayson getroud is en hulself onder teen die see gaan vestig het baie naby aan die plek waar Wilson uitgespoel het.²⁶⁹ Piet Uys het aan Wilson 500 morg grond van die plaas Martha II as trougeskenk gegee.²⁷⁰ Die grond was Wilson s'n om mee te maak wat hy wou en dit het ook teen die see gegrens. Die Wilsons het uiteindelik elf kinders gehad waarvan meer as die helfte later weggetrek het, maar die ander agtergebly het om op Skipskop te woon. Die grond wat Wilson aanvanklik gekry het, is Skipskop gedoop. Die naam was afkomstig van 'n skip wat in die nabye omgewing gestrand het, sodat net die voorkant van die boot later nog bo die water uitgesteek het. Daarom is dit Skipskop gedoop. Die grond is tussen Wilson se kinders verdeel en hulle sou later ook hul eie families in die gebied begin waarna die dorp uitgebrei het, en nuwe familie-groepe in Skipskop ontstaan het.²⁷¹

²⁶⁷ M. Diemont, *The Strandveld, Africa's foot of Isolation*, p. 90.

²⁶⁸ Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016.

²⁶⁹ Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016; B. Ekermans, *Deur die Duineveld na Skipskop*, p. 7.

²⁷⁰ M. Diemont, *The Arniston 1815-2015, A Village remembers*, p. 85; Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016. Geen verdere inligting rondom die plaas Martha II kom in enige plaasregisters voor nie.

²⁷¹ Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016; B. Ekermans, *Deur die Duineveld na Skipskop*, p. 8; M. Diemont, *The Arniston 1815-2015, A Village remembers*, p. 85.

Figuur 7: Die grafte van John Wilson en Euphemia Jane Wilson (Finlayson) in Skipskop²⁷²

Teen die 1930's was Skipskop steeds baie afgesonder van die res van die kusedorpe in die distrik. Die naaste dorp aan Skipskop was Bredasdorp en daar was nog geensins ordentlike paaie gewees nie.²⁷³ Perdekarre was die vervoer van die dag. Teen die 1940's was dit nie net witmense wat op Skipskop gewoon het nie. Daar was toe ook alreeds bruinmense gewees wat hulself as vissers in die gebied kom vestig het. Die meeste van die inwoners van Skipskop het dan ook 'n bestaan uit die see gemaak. Aanvanklik is daar in die ou visvymers vis gevang wat die moderne inwoners herbou het. Hierdie visvymers was oorspronklik ook die handewerk van die Khoi-Khoi en Strandlopers gewees. Daarna is gebruik gemaak van nette om vis aan te keer.²⁷⁴ Hester Wilson, 'n dogter van John Wilson, is later met 'n man genaamd Hendrik Groenewald getroud. Groenewald

²⁷² T.S. Galloway, Skipskop, 8 Oktober 2016.

²⁷³ M. Diemont, *The Arniston 1815-2015, A Village remembers*, p. 85.

²⁷⁴ Onderhoud gevoer met P. Grandfield, Struisbaai, 21 Junie 2016; Onderhoud gevoer met C. Newman, Struisbaai, 21 Junie 2016.

was die eerste visser om 'n boot by Skipskop te water te laat en daar te gaan visvang. Teen die laat 1930's was daar ook al 'n boot met 'n binneboordenjin. Voor die koms van enjins is seile en roeispane gebruik om vis te vang. Die geografiese ligging van Skipskop het toegang tot vissersbote beperk. Bote kon net met hoogwater te water gelaat word. Inwoners het dit later van tyd verander en vergemaklik.²⁷⁵

Skipskop sou later bestaan uit verskeie gebiede waar verskillende rasse gewoon het. Rossebaai was een deel waar die wit inwoners gewoon het en waar verskeie mense later ook vakansiehuise gebou het. Takheining en Agter-die-Rand was gebiede waar die bruinmense op Skipskop gewoon het.²⁷⁶ Die meeste bruin inwoners was vissermanne en hulle families.²⁷⁷ In die periode na die 1940's het Skipskop baie uitgebrei en ontwikkel.²⁷⁸

²⁷⁵ Onderhoud gevoer met B. Grandfield, Struisbaai, 21 Junie 2016; Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016.

²⁷⁶ Onderhoud gevoer deur Melani Jomat met P. Grandfield, "Mondelingse geskiedenisprojek befonds deur Suid-Afrikaanse Nasionale Parke", Agulhas Nasionale Parke, 2011, p. 21.

²⁷⁷ Onderhoud gevoer met C. Newman, Struisbaai, 21 Junie 2016; Onderhoud gevoer deur Melani Jomat met C. Newman, "Mondelingse geskiedenisprojek befonds deur Suid-Afrikaanse Nasionale Parke", Agulhas Nasionale Parke, 2011, p. 10; Onderhoud gevoer met B. Grandfield, Struisbaai, 21 Junie 2016; Onderhoud gevoer deur Melani Jomat met S. Marthinus, "Mondelingse gekiedenisprojek befonds deur Suid-Afrikaanse Nasionale Parke", Agulhas Nasionale Parke, 2011, p. 22.

²⁷⁸ Die name van die omgewings waar die mense in Skipskop gewoon het, is deur vroeëre inwoners gegee. Dit het óf verwys na mense wat daar gewoon het, óf na 'n sekere natuurverskynsel of gebeurtenis in die omgewing.

Figuur 8: Die ingang na Skipskop voor onteining van die dorp in 1983.²⁷⁹

2.9.1. Ryspunt

Volgens 'n Strandveld-kenner, Piet van As, het daar tussen Arniston en Skipskop 'n gemeenskap gewoon wat net soos in die geval van Skipskop, vissers was wat 'n bestaan uit die see gemaak het.²⁸⁰ Teen die laat 1930's het daar steeds 'n gemeenskap gewoon wat meestal uit bruinmense bestaan het. Die gebied het sy naam te danke aan 'n skip wat in vroeër jare daar gestrand het en wat baie rys aan boord gehad het. In 1902 het 'n ander skip in die gebied van Ryspunt gestrand, genaamd die *Clan McGregor*. Die skeepsramp het plaasgevind 'n dag voor die einde van die Anglo-Boereoorlog op 31 Mei 1902. Die skip was van Durban na New York onderweg met perde wat deur die Britse Weermag tydens die oorlog gebruik is. Feesvieringe aan

²⁷⁹ Foto verkry van Johann Nefdt, Junie 2017.

²⁸⁰ Onderhoud gevoer met P. van As, Springfield, 20 Junie 2016.

boord het egter handuit geruk, en Kaap Infanta is verwar met Kaap Agulhas, waarna die *Clan McGregor* op die nag van die 30ste Mei in die omgewing van Ryspunt op die rotse geloop het.²⁸¹

Vir baie jare het die manlike inwoners van Ryspunt ghwano geskraap op die wrak van die *Clan McGregor* as toestande vir visvang nie reg was nie. 'n Tragiese ongeluk het plaasgevind toe die meeste van Ryspunt se manlike inwoners verdrink het, terwyl hulle op die wrak ghwano geskraap het. Die wedevroue en hul kinders het nie veel langer in Ryspunt agtergebly nie en in die meeste gevalle na Waenhuiskrans getrek. Gevolglik het Ryspunt met verloop van tyd 'n spookdorpie word wat onder die sandduine vergaan het. Voor die onteining van 1984 het sommige mense klein huisies in die Ryspunt-omgewing gehad, maar dit is net vir vakansiedoeleindes gebruik.²⁸²

2.10. Witsand

Die geskiedenis van Witsand word soms met die hawepoort, Port Beaufort, verwar wanneer die Breede Rivier ter sprake is. Alhoewel die twee gebiede vandag aan mekaar grens, het dit nie eintlik 'n gesamentlike geskiedenis nie.²⁸³

Soos in hoofstuk een genoem, is die omgewing van Witsand die eerste keer deur Manuel de Mesquita Perestrelo ontdek. Hy het verkenningswerk vir Koning Sebastian van Spanje gedoen. In 1575 het Perestrelo die Breede Rivier binnegevaar. Dit was 'n driekwart eeu voordat Jan van Riebeeck in 1652 die eerste keer voet aan wal in die Kaap gesit het.²⁸⁴ Die baai waar die Breede Rivier uitmond, is onmiddellik na koning Sebastian vernoem en dit sou op seekaart as St. Sebastiansbaai bekend staan.²⁸⁵ Instruksies is neergepen oor hoe om die rivier binne te vaar en weer te kon verlaat.²⁸⁶ Volgens Perestrelo was daar kos en skoon drinkwater in die gebied. Skepe sou in gure weer in die rivier, of in die baai kon skuiling soek. Twee eeue later was St. Sebastiansbaai 'n stille, verlate plek gewees en bote sou nie meer daar kom skuiling soek nie.

²⁸¹ M. Diemont, *The Arniston 1815-2015, A Village remembers* pp. 57 & 81.

²⁸² Onderhoud gevoer met P. van As, Springfield, 20 Junie 2016.

²⁸³ Onderhoud gevoer met J.H. Langenhoven, Witsand, 24 Junie 2016.

²⁸⁴ E.H. Burrows, *Overberg Outspan. A Chronical of People and Places in the South Western Districts of the Cape*, Maskew Millers Ltd., Kaapstad, p. 230.

²⁸⁵ St. Sebastiansbaai is 'n natuurlik gevormde baai waar die Breede Rivier tussen Witsand en Infanta in die see uitmond.

²⁸⁶ J.H. Langenhoven, *Gooi Los! Die Vissermanne van Witsand en Port Beaufort*, p. 1.

Perestrelo se verweer dat daar drinkwater was, was onwaar. Dit is die hoof rede waarom die gebied nie meer vir skuiling gebruik is nie.²⁸⁷

Aan die begin van die 1800's is daar besluit dat die rivier gebruik kon word vir skeepshandel en dat dit na, vele inspeksies, op 'n veilige wyse gebruik kon word. Lord Charles Somerset, wat toe goewerneur van die Kaap was, het verklaar dat daar wel 'n skeepshandelstasie gebou kon word.²⁸⁸ Die eerste persoon wat 'n besigheid by Port Beaufort op die been gebring het, was 'n 23-jarige Engelsman, Joseph Barry. Teen die 1820's was die pad van Port Beaufort na die Kaap 'n uitmergelende tog met ossewaens om goedere tot daar te vervoer met die doel om te verkoop.²⁸⁹ Soos Barry het Kaptein Benjamin Moodie ook 'n groot rol in die totstandkoming van die plek gespeel. Hy het reeds in die 1820's 'n pakskuur opgerig wat goedere kon stoor en was ook nie bang om per boot op die rivier tot in die baai te vaar nie.

²⁸⁷ E.H. Burrows, *Overberg Outspan. A Chronical of People and Places in the South Western Districts of the Cape*, p. 231.

²⁸⁸ J.H. Langenhoven, *Gooi Los! Die Vissermanne van Witsand en Port Beaufort*, p. 1.

²⁸⁹ Onderhoud gevoer met J.H. Langenhoven, Witsand, 24 Junie 2016.

Figuur 9: Die berugte “bar” in die mond van die Breede Rivier met laagwater²⁹⁰

Joseph Barry se groot sukses met die besigheid was dat die Gantouw-pas oor die Hottentots Holland-bergreeks baie sleg was.²⁹¹ Sir Lowry’s-pas is eers in die 1830’s gebou. Barry het ’n goederestoor by Port Beaufort geopen wat proviand aan die mense in die omgewing verkoop het. Daarby het hy die boere van goedere uit die Kaap voorsien, asook hulle produkte, soos skaapwol, terug Kaap toe vervoer. Sy twee neefs, Thomas en John Barry, het later by die besigheid aangesluit en gevolglik ’n magtige handelsentiteit in daardie tydperk in die Overberg gevorm.²⁹² Die besigheid het Barry & Neefs geheet, maar met verloop van tyd gesukkel, omdat die rivier al vlakker geword het. In 1859 het die Barry’s ’n stoomskip uit Skotland, die *Kadie*, gekoop. Die skip het ’n vlak boeg gehad en kon gemaklik in die vlakkerwordende Breede Rivier vaar. Port Beaufort het floreer en dit wou voorkom of dit ’n baie groot dorp sou raak. Twee gebeurtenisse het egter ’n

²⁹⁰ T.S. Galloway, 24 Junie 2016.

²⁹¹ E.H. Burrows, *Overberg Outspan. A Chronical of People and Places in the South Western Districts of the Cape*, p. 232.

²⁹² S.J. du Toit, *Spore oor die Overberg*, p. 246.

stokkie daarvoor gestee en dit sou veroorsaak dat Port Beaufort later 'n spookdorp geword het wat en net in naam bly voortbestaan het.²⁹³ Die *Kadie* het in 1865 gestrand en in die Breede Rivier mond vergaan. Kort voor hierdie insident is Joseph Barry ook oorlede. Gevolglik moes groot bedrae geld aan sy begunstigdes uitbetaal word. Gevolglik het Port Beaufort heeltemal tot niet gegaan en die maatskappy Barry & Neefs ook later bankrot gespeel.

Figuur 10: Oorblyfsels van die stoomskip *Kadie* nadat dit vergaan het²⁹⁴

'n Plaas genaamd Westfield het teen 1831 aan die bekende Moodie-familie behoort. Hierdie plaas was teenaan die grens van Port Beaufort geleë.²⁹⁵ Die plaas het net soos Port Beaufort ook aan die see gegrens en in die 1800's was daar reeds mense wat kom vakansie hou het in die gebied waar Witsand later sou ontstaan. Dit was veral die omliggende boere van die omgewing wat teen die see kom kampeer het. Baie van Heidelberg se inwoners het byvoorbeeld kom uitkamp in vakansietye. Benjamin Moodie het in 1831 'n leningsplaas by die regering gekry. Baie mense het in vakansietye daardie jare verneem of hulle daar kon kampeer.²⁹⁶

Vroeg in 1908 het Moodie se seuns, Dan en Ben, gesamentlik die plaas van hul vader geërf.²⁹⁷ Vir die Moodies het dit later 'n lastige saak geraak dat mense op hul grond beweeg en die aantal kampeerders het mettertyd te veel geraak na hul sin. Uiteindelik het die familie 65 morg

²⁹³ J.H. Langenhoven, *Gooi Los! Die Vissermanne van Witsand en Port Beaufort*, p. 2.

²⁹⁴ T.S. Galloway, 25 Junie 2016.

²⁹⁵ WCDO, Westfield, Swellendam Plaasregister, Vol. 10, 478.

²⁹⁶ Onderhoud gevoer met J.H. Langenhoven, Witsand, 24 Junie 2016.

²⁹⁷ WCDO, Westfield, Swellendam Plaasregister, Vol. 10, 478.

grond teen die see van die plaas afgesny en dit Witsand genoem. Witsand se ontstaansdatum as dorp is 30 Desember 1908 toe die eerste 118 erwe uitgemeet is op die 65 morg grond wat die Moodies geskenk het. Daar was bewerings dat ou vissermanne reeds lank voor 1908 in pondokkies in die Witsand-gebied gewoon het, maar daardie huise het na die Moodies se dorpsuitleg verdwyn.²⁹⁸ Witsand het baie gewild geraak onder besoekers en teen 1910 was daar reeds 'n hele aantal huise in die omgewing gebou. Witsand is *aanvanklik* gesien as 'n vissersdorp, juis omdat baie van die mense wat daar huise gehad het slegs vakansietye daar deurgebring het. Daar was wel ook 'n aantal mense wat permanent daar gewoon het wat beroepvissermanne was. Diegene wat wel vakansietye die dorp besoek het, het egter self ook kom visvang. Witsand was uit en uit 'n vissersdorp wat bestaansvissers en sportvissers die oorvloed van vis laat geniet het.²⁹⁹ Erwe is by die Moodies gekoop en hulle het so ook die transportaktes en oordragte van die eiendomme behartig.

Alhoewel die Moodies die erwe en die inkomstes van Witsand se ontwikkeling behartig het, het die gebied onder die Afdelingsraad van Swellendam geval. Teen ongeveer 1930 het die Afdelingsraad van Heidelberg van Swellendam afgestig en Witsand het daarna onder die Afdelingsraad van Heidelberg geval. Port Beaufort is later aan twee handelaars wat die winkel op Witsand besit het, verkoop en hulle het 'n verdere 30 erwe uitgesit. Witsand kon egter nooit teen 'n vinnige tempo ontwikkel nie, weens die feit dat 'n gebrek aan voldoende drinkwater in die gebied die dorp se groei aan die begin geweldig aan bande gelê het. Die dorp sou later egter 'n ander wending ondergaan met die koms van kommersiële vissery in die gebied.³⁰⁰

2.11. Die demografie van die inwoners in die streek

Teen die 1940's het daar wit- en bruinmense in die onderskeie dorpe van die Strandveld gewoon. Baie van hulle het ook saam op vissersbote gewerk. Daar is wel uitsonderings waar bruinmense nie toegelaat is om in 'n sekere dorp te kon woon nie, maar hulle kon wel daar werk. In meeste gevalle was dit vissermanne of werkers wat gehelp het met die bou van huise. In sommige gevalle het bruin- en witmense in dieselfde gebied in 'n dorp gewoon, en in ander gevalle was daar reeds teen die 1940's 'n rasseskeiding ten opsigte van woonbuurte. In die gevalle waar

²⁹⁸ Onderhoud gevoer met J.H. Langenhoven, Witsand, 24 Junie 2016.

²⁹⁹ Onderhoud gevoer met E. Beukes, Witsand, 25 Junie 2016.

³⁰⁰ Onderhoud gevoer met J.H. Langenhoven, Witsand, 24 Junie 2016.

daar reeds rasseskeiding of segregasie bestaan het, bestaan die moontlikheid dat dit deur een groep op 'n ander afgedwing is. Daar is egter een geval waar beide wit en bruin inwoners dit verkies het om saam te woon, en dit was in Skipskop. Die groepsgebiedewette wat in die 1960's ingestel is, het groot veranderinge gebring ten opsigte van waar mense kon woon. Hierdie verskynsel word in hoofstuk vier in diepte bespreek.

Samevatting

Die ontstaan van baie van die kusdorpe in die Strandveld-gebied het hul oorsprong vanuit plase gehad wat voorheen in die distrik geleë was en waar mense van die omliggende omgewing tydens vakansies begin uitkamp het. So het baie van hierdie gebiede waar daar gekamp is later in gehuggies verander waar mense huise laat bou het om in te woon. Die meerderheid van die gebiede het begin groei weens die feit dat 'n bestaan deur ontginning uit die see gemaak kon word, terwyl ander se geografiese ligging dit vir besoekers maklik gemaak het om daar te kom vakansie hou. Elke dorp het 'n unieke voorgeskiedenis wat eers belig moes word alvorens hulle verdere kultuur-historiese ontwikkeling bespreek kan word. Verskeie tipes mense het in die verskillende dorpe bymekaar gekom. Dit het veroorsaak dat elke dorp of gemeenskap sy eie kultuur en identiteit geskep het en dat die inwoners se leefstyl daarvolgens aangepas het.

Waar daar gebrek aan ander argivale dokumente was om die anekdotes oor die ontstaansgeskiedenis van sekere dorpe te staaf, is die kontrei historikus genoop om hierdie inligting te aanvaar, omdat dit mettertyd deur die plaaslike gemeenskap as deel van sy kultuur-historiese erfenis behou te word.

Hoofstuk 3: Ontginning uit die see: die invloed van bestaansvisser, kommersiële en sportvisser

Inleiding

Hierdie hoofstuk fokus direk op ontginning uit die see asook die impak wat dit op die geskiedenis van die Strandveld se kusstreek gehad het. Daar moet ook aan die begin melding gemaak word van die feit dat daar wel van die kusstreek is waar ontginning uit die see nie 'n groot impak gehad het nie. Die doel van die hoofstuk is om vas te stel watter impak ontginning uit die see wel op kusstreek gehad het, alhoewel die meeste van hierdie dorpe hul identiteite rondom die visbedryf sou kry. Daar sal op die omstandighede van die bestaansvisser gekonsentreer word, hoe dit verander het na die vlak van kommersiële ontginning, asook watter metodes mense aangewend het om sekere seespesies vir eie gebruik te ontgin en ook later vir 'n inkomste te verkoop. Die visbedryf het 'n reuse rol in die ontwikkeling en groei van die kusstreek gespeel. Soos in hoofstuk een verduidelik, berus die inligting van hierdie hoofstuk hoofsaaklik op mondelinge bronne.

Dit is nie slegs kommersiële ontginning wat 'n deel uitmaak van die rol van die see in die streek se geskiedenis nie. Die kus langs die Strandveld het oor die jare heen ook 'n groot hoeveelheid sportvisser, sportduikers en toeriste gelok. Hierdie groep mense se aandeel aan die streek se geskiedenis word eweneens bespreek. Die seelewe en die struktuur van die seabodem is van so 'n aard dat daar in die Strandveld-omgewing 'n groot hoeveelheid visspesies voorkom, asook skulpvis en ander vorms van lewe waaruit mense in die verlede 'n bestaan kon maak en wat steeds vandag beoefen word. Op sekere dorpe soos Gansbaai en Witsand het die visbedryf 'n geweldige impak gehad. So groot het die visbedryf in hierdie dorpe geword, dat die kleinskaalse kommersiële visbedryf verander het na grootskaalse kommersiële ontginning deur middel van visfabrieke en groot vistreilers, asook dekskuite³⁰¹ waarmee gewerk is.³⁰²

Van die dorpe waar daar nie soseer op kommersiële ontginning gefokus is nie, is De Kelders, Kleinbaai en Pearly Beach. Van laasgenoemde dorpe, was sportvisser en -duikers die grootste

³⁰¹ Vistreiers en dekskuite verwys na bote waarmee visgevang word. Dit is groter as die gewone visserskuite waarvan vissers aanvanklik gebruik gemaak het.

³⁰² Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016; Onderhoud gevoer met J.H. Langenhoven, Witsand, 24 Junie 2016.

groep ontginners van seelewe. Toeriste-atraksies het ook later in die gebiede begin toeneem as gevolg van die see.

3.1. Die bestaansvisser van die Strandveld

Die voorgeskiedenis van die kusdorpe, wat in die voorafgaande hoofstuk behandel is, het ongeveer teen 1940 ten einde geloop, alhoewel daar ook dorpe is waarvan die voorgeskiedenis eers in die omgewing van 1950 geëindig het. Die rede daarvoor is dat die fokus van die studie op gebeure ná 1940 val. Bestaansvissters het egter lank voor 1940 reeds 'n deel van die streek se kusdorpe uitgemaak en daar is besluit om dit eerder in die hoofstuk van ontginning te bespreek as in die voorgeskiedenis. Die doel daarmee is om dit te laat inpas by die res van die hoofstuk oor die ontginning uit die oseaan en hoe dit oor tyd verander het. Bestaansvissters in die Strandveld het hul oorsprong sedert die tyd toe die eerste mense aan die kus in die gebied begin woon het.³⁰³

Bestaansvissters was volop in die Strandveld-streek. Hierdie groepe mense het aanvanklik nie 'n inkomste uit ontginning van vis en skulpvis gemaak nie, maar dit eerder gebruik as oorlewingsmiddel waar hulle gewoon het. Hulle het grotendeels voorgekom in gebiede waar daar gehuggies gevorm het. Die verskynsel van die bestaansvisster het in plekke soos Stanfordsbaai (tussen Gansbaai en De Kelders), Struisbaai, Arniston, Skipskop en Witsand voorgekom.³⁰⁴ Die groepe het ook van die landkosse geleef, maar die grootse deel van hul bestaan is uit die see gemaak.

Bestaansvissters se oorsprong lê by mense wat eerder 'n lewe by die see wou maak as om in die binneland te woon. Die meeste van hierdie klein gemeenskappe van bestaansvissters, soos in die vorige hoofstuk bespreek, was plaaswerkers, voormalige slawe of 'uitgespoeldes' wat oor tyd vissermanne geword het. Bestaansvisserij het sy oorsprong in die 1830's, dieselfde periode as die totstandkoming van die eerste gehuggies.³⁰⁵

³⁰³ Onderhoud gevoer met P. van As, Springfield, 20 Junie 2016; Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

³⁰⁴ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016; Onderhoud gevoer met J. Grobbelaar, Struisbaai, 17 Junie 2015.

³⁰⁵ Onderhoud gevoer met P. van As, Springfield, 20 Junie 2016.

3.2. Een streek met verskillende agtergronde

Die verskillende groepe bestaansvissers het uit verskillende dele van die Overberg, en selfs die land gekom. Sommiges was selfs van internasionale afkoms. In Stanfordsbaai het mense gaan woon wat aanvanklik in die binneland gebly het. Die mense het hulself by die see gaan vestig, almal met dieselfde doel en dit was dat hulle van hul oorspronklike lewensomstandighede wou wegkom om 'n nuwe begin maak.³⁰⁶ Teen die vroeë 1800's het die kus dit moontlik gemaak om verskillende tipes seespesies vir eie gebruik te kon ontgin.³⁰⁷ Die meeste van die klein kUSDorpie rondom die Strandveld was, weens 'n tekort aan tegnologiese innovasie, baie ver van die naaste groot dorpe in die binneland. Dus was ordentlike paaie en vervoer in daardie jare nie moontlik nie. Daar is van perdekarre en ossewaens vir vervoer gebruik gemaak.³⁰⁸ Die mense wat dan wel teen die kus gewoon het, moes op 'n manier aan die lewe bly en 'n bestaan maak. Weens hierdie omstandighede het bestaansvissers dit nodig geag om hul bestaanswyse en oorlewingsmiddelle oor tyd te verbeter. Op hierdie manier het die bestaansvisser vooruit gegaan.³⁰⁹

Struisbaai se bestaansvissers het 'n ander oorsprong. Soos reeds genoem, het die eienaar van die plaas Zoetendalsvlei vir sy afgetrede plaaswerkers en voormalige slawe 'n gebied by die see gegee waar hulle kon woon. Hierdie groep mense het by die see gaan woon wat later as Hotagterklip bekend sou staan. Van die mense was skaapwagters gewees, terwyl ander begin het om 'n selfstandige lewe uit ontginning van die see te maak.³¹⁰ Hulle sou later bestaansvissers word en dit is waar die visbedryf in Struisbaai ontstaan het.³¹¹ Arniston se bestaansvissers was ook plaaswerkers, vrygestelde slawe en 'uitgespoeldes' wat skeepsrampe oorleef het. Verskillende kulture en kennis het veroorsaak dat verskillende metodes van ontginning in verskillende omgewings toegepas is. 'n Ander voorbeeld is die dorpie Sipskop wat deur 'n Engelsman gestig

³⁰⁶ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

³⁰⁷ Die visbron was in die 1800's baie groter as wat dit later jare was. Vissers het aanvanklik hul vis reg teen die kant gevang, juis omdat die visgetalle baie volop was. Dit het later jare al hoe moeiliker geraak en vissers moes met bote werk om vis te kon opspoor.

³⁰⁸ Onderhoud gevoer met P. van As, Springfield, 20 Junie 2016.

³⁰⁹ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016; Onderhoud gevoer met P. van As, Springfield, 20 Junie 2016.

³¹⁰ T. Galloway: *Aan die Suidpunt van die Overberg: Die ontwikkeling van Struisbaai 1940-2006*, p. 1.

³¹¹ Onderhoud gevoer met P. van As, Springfield, 20 Junie 2016.

is en wat later deur sy nageslag en hulle families bewoon is. Onder hulle was daar ook bestaansvissers wat 'n lewe gemaak het uit ontginning vir eie gebruik om te oorleef.³¹²

Verskillende kulture en identiteite wat oor verskeie gemeenskappe in die Strandveld verspreid was, het dus as een groep ontwikkel en gegroei met een gemeenskaplike doel, naamlik om 'n bestaan uit die see te maak. In sommige dorpe, soos Arniston en Struisbaai, klou van die oud-inwoners steeds daardie kultuur vas.³¹³ Natuurlik was dit nie oral ewe maklik om 'n lewe uit die see te maak nie en geografiese liggings langs die kus het dit soms bemoeilik om voedsel te kry. Metodes vir die vang van vis en skulpvis het met tyd verbeter soos vissers 'n beter kennis van die omgewing, seetoestande, en die weerpatrone opgedoen het.

3.3. Metodes van ontginning

Voor die koms van bote in die gebied is daar gebruik gemaak van ander metodes vir ontginning. Soos voorheen reeds genoem, het die Khoi-Khoi lank reeds voor die koms van die Europeërs in die Overberg gebruik gemaak van visvywers wat hulle op ideale plekke gebou het om vis te vang.³¹⁴ Die Khoi-Khoi het reeds ongeveer 3000 jaar gelede die gebied bewoon. Soos vroeër genoem, het visvywers langs die hele kusgebied van die Strandveld voorgekom.³¹⁵ Reg aan die begin van die bestaansvisserera het hierdie mense ook gebruik gemaak van visvywers om vis mee te vang. Dit was 'n uiters suksesvolle metode om vis in vywers aan te keer en dan met die hand te kon vang. Dit bly tot vandag steeds 'n raaisel oor hoe die Khoi-Khoi die visvywertegniek ontdek het. Reeds lank na die koms van bote en meer innoverende maniere van visvang het inwoners in baie van die kusdorpe steeds gebruik gemaak van die visvywers. In sommige gevalle het dit aan een of twee inwoners behoort. Dit was 'n baie maklike en vinnige manier om vis te kon vang vir eie gebruik. Na elke draai van die gety, sou daar 'n hele paar visse in die vywer vasgekeer

³¹² Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016.

³¹³ Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016; Onderhoud gevoer met C. Newman, Struisbaai, 21 Junie 2016; Onderhoud gevoer met S. Marthinus deur Melani Joumat, "Mondelingse geskiedenisprojek befonds deur Suid-Afrikaanse Nasionale Parke", Agulhas Nasionale Park, 2011, p. 22.

³¹⁴ A. Mountain, *The First People of the Cape*, p. 17.

³¹⁵ Onderhoud gevoer met M. Fourie, Struisbaai, 17 Junie 2015.

wees en die mense kon dit dan maklik so vang. Visvywers was veral baie suksesvol in plekke soos Skipskop en Arniston.³¹⁶

Een van die ander baie suksesvolle metodes wat gebruik is, was nette.³¹⁷ Harders was die mees algemene visse wat met nette aangekeer is. Hierdie vis is soms in oorvloed gevang en dan gedroog om dit vir 'n langer periode te kon bewaar, weens die feit dat daar geen vriesgeriewe was nie. Die vang van vis in nette was veral baie goed op dreef in die Skipskop-omgewing, sowel as in die Breede Rivier by Witsand waar baie vis met dié metode aangekeer is. In die ander kusdorpe is ook van nette gebruik gemaak, maar Skipskop en Witsand was by uitstek bekend daarvoor.³¹⁸

Enige seelewe wat ontgin is in die bestaanstydperk van die kusdorpe, was óf vir eie gebruik, óf is vir ander voedseltipes soos vleis of groente geruil. Daar was 'n informele ruilhandelsstelsel tussen vissers en boere in die omliggende distrik, asook 'n ruilhandelsstelsel tussen vissers en besoekers aan die streek. Dit sou egter eers in die roeibootera wees waar seelewe verkoop is vir 'n inkomste en dit sodoende in beroepe verander is.

3.4. Die eerste bote

3.4.1. Die era van die roeibootvissers

Die lewe van die bestaansvisser het met die koms van bote na die kusstreek van die Strandveld 'n groot verandering ondergaan. Die koms van bote het visvang vir hulle baie vergemaklik. Vissermanne het nie meer nodig gehad om van die land af vis te vang nie, maar kon nou dieper die see in gaan en na meer suksesvolle viswaters soek. Dit het ook veroorsaak dat 'n groter verskeidenheid vis gevang kon word. Sekere visspesies in die oseaan kom net op sekere plekke voor waar die bodem van die see 'n natuurlike habitat vir daardie spesies bied. Met bote kon vissers 'n groter verskeidenheid spesies as vantevore vang. Die verskynsel van roeibote het met tyd opgang in die streek gemaak. In sommige gebiede is roeibote sedert die 1850's begin gebruik en in ander gebiede selfs later.³¹⁹

³¹⁶ M. Diemont, *The Arniston, A village Remembers*, p. 35; Onderhoud gevoer met C. Newman, Struisbaai, 21 Junie 2016.

³¹⁷ Onderhoud gevoer met C. Newman, Struisbaai, 21 Junie 2016.

³¹⁸ J.H. Langenhoven, *Gooi Los! Die Vissermanne van Witsand en Port Beaufort*, p. 3; Onderhoud gevoer met C. Newman, Struisbaai, 21 Junie 2016; Onderhoud gevoer met J. Grandfield, Arniston, 22 Junie 2016.

³¹⁹ Onderhoud gevoer met J.H. Langenhoven, Witsand, 24 Junie 2016.

Hierdie era was vir die vissers van die Strandveld 'n groot hupstoot in die regte rigting, maar dit het terselfdertyd ook 'n groot risiko ingehou omdat hulle nou moes staatmaak op die natuurelemente van die see, soos weerpatrone. Dit was ook in daardie tyd dat vissers begin het om vis vir ander tipe voedsel te verruil. Boere in die nabye omgewings het vleis vir vis of enige tipe skulpvis wat vissers ontgin het, verruil. Soos wat die era van die roeibootvissers ontwikkel het, het dit duidelik geword dat vis later ook verkoop is aan besoekers aan die streek. Dit was die eerste stap van die era van bestaansvissers na dié van beroepsvissers of anders gestel, kommersiële ontginning. Daar moet melding gemaak word van die feit dat alhoewel roeibote gebruik is, daar steeds vissers was wat op die ou manier bly visvang het en later ook begin het om 'n inkomste daaruit te genereer. Viswywers en nette is steeds in die roeibootera gebruik.

3.4.2. Die eerste roeibote, circa 1850-1930's

Van die heel eerste roeibote in die Strandveld-streek is tussen 1806 en 1807 gebruik toe Samson Dyer op Dyer Eiland ghwano geskraap het.³²⁰ Hy het in daardie tyd vanaf Franskraal tot by Dyer Eiland, wat 'n paar kilometer van die land af was, geroei.

Teen 1850 is roeibote by St. Sebastiansbaai, naby Witsand, vir visgevang gebruik en is vanaf Puntjie die see in geroei. In die periode tussen 1850 en 1930 is roeibote by die meeste van die kUSDorpe langs die Strandveld gebruik. In sommige gevalle was roeibote selfs ná die 1930's steeds in gebruik. Dit was in Gansbaai, Kleinbaai, Struisbaai, Arniston, Skipskop en Witsand waar daar die meeste van roeibote gebruik gemaak is om vis te kon vang.³²¹

³²⁰ J. en S.D. Fourie, *Gansbaai 'n Besondere streek en sy mense*, p. 159.

³²¹ J.H. Langenhoven: *Gooi Los! Die Vissermanne van Witsand en Port Beaufort*, p. 6; M. Diemont, *The Arniston 1815-2015 A Village remembers*, pp. 15-16; Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016; J. en S.D. Fourie, *Gansbaai 'n Besondere streek en sy mense*, p. 66.

Figuur 11: 'n Tipiese roeiskuit in Puntjie soortgelyk aan die roeibote van Witsand³²²

Die roeibote was aanvanklik nie baie groot nie en die hele bemanning het roeispane gehad om na die gebied te roei waar hulle wou visvang. Roeibote was ook toegerus met seile waarmee die bemanning kon huis toe seil wanneer hulle byvoorbeeld saam met die wind kant toe moes roei.³²³ Hierdie bote was egter glad nie met moderne tegnologie toegerus nie en was slegs van hout gebou. Vissers kon in daardie era ook nie so baie vis op een slag vang soos wat vissers met moderne bote kan doen nie.³²⁴

Interessante tipe roeibote is gebou waarmee vissers op verskillende plekke visgevang het. In Gansbaai het daar byvoorbeeld in later jare 'n tipe roeiboot ontstaan wat die Gansbaai-kano gedoop is. Hierdie boot was die werk van Machiel Groenewald, 'n inwoner van Gansbaai.

³²² Foto verkry van Jan Langenhoven, 12 Junie 2017.

³²³ Onderhoud gevoer met W. Thompson deur Melani Jomat, "Mondelinge Geskiedenisprojek befonds deur Suid-Afrikaanse Nasionale Parke", Agulhas Nasionale Park, 2011, p. 19.

³²⁴ Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016.

Groenewald het op 'n gehawende boot afgekom wat volgens hom 'n uitstekende vissersboot in die Gansbaai-omgewing sou maak. Met al die boukennis tot sy beskikking het Groenewald 'n identiese boot gebou wat vir vissers baie goed gewerk het. Uitstekende vragdravermoë en besonderse goeie hantering in rowwe see het die boot later 'n legende in eie reg gemaak nadat die meeste Gansbaai-vissers die tipe bote begin gebruik het. Dit was verder ook baie veilig deurdat die boot nie dadelik sou sink indien dit omgedop het nie. Vissers kon dus daaraan vashou sou so 'n insident plaasgevind het. Met die goeie hantering en dravermoë kon vissers groot hoeveelhede vis vang. Bote is uitgetrek op 'n helling onder teen die see en vis is met die hand afgelaai waar dit ook aan die publiek verkoop is.³²⁵

Die benaming vir die roeibote in die Witsand-omgewing is platboomskuite genoem.³²⁶ Die naam word afgelei van die voorkoms van die boot. Witsand se roeibootvissers moes egter ander planne beraam omdat dit onmoontlik was vir 'n roeiboot en sy bemanning om deur die mond van die Breede Rivier te kon roei. Vissers het gevolglik vanaf Witsand oor die rivier na Infanta geroei en het dan van daar af met groter roeibote gaan visvang. Die roeibote waarmee oor die rivier geroei, is was wel kleiner as die vissersbote en is net gebruik om aan die anderkant van die rivier te kom. Die terugkoms het dieselfde gewerk as die uitgaanslag.³²⁷ In die mond van die Breede Rivier waar die rivier in die see uitloop, is die bekende “bar” geleë. Die “bar” is 'n vlak sandbank wat baie gevaarlik is om oor te steek aangesien daar soms reuse golwe breek en bote maklik kan omslaan.³²⁸ Die roeibootvissers by Arniston het min of meer dieselfde tipe bote gebruik as dié van Struisbaai se vissers. Volgens oud-roeibootvisser, Samuel Marthinus, het hulle dit net roeibote genoem.³²⁹

Die metode waarvolgens vissermanne die vis gevang het, is in sekere vissersdorpe steeds dieselfde. Vissers het met hulle bote uitgeroei en gebruik maak van landmerke om te kon bepaal

³²⁵ J. Fourie, *Wisselstrale oor die Strandveld*, pp. 36-37; Onderhoud met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016; E. Barnard, “'n Kultuurhistoriese beeld van Gansbaai en omgewing”, pp. 238-239.

³²⁶ Sien Bylaag A, Foto 8, p. 153.

³²⁷ Onderhoud gevoer met J.H. Langenhoven, Witsand, 24 Junie 2016.

³²⁸ Sien Bylaag A, Foto 4, p. 149.

³²⁹ Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016.

waar hulle moes visvang.³³⁰ Die vis is dan met handlyne gevang en hulle is dan ook handlynvissers genoem.³³¹

3.4.3. Risiko's, natuurlike elemente en die impak van geografiese liggings op die roeibootvissers

Die feit dat skepe sedert die 1600's gereeld tussen Gansbaai en Witsand vergaan het, onderstreep die feit dat dit 'n gevaarlik kuslyn was. Dit was ook vir die roeibootvissers 'n geweldige uitdaging gewees,³³² en die kus is selfs deur vroeëre vissers bestempel as 'n plek waar onervare seemanne eerder moes wegbly.³³³ Afgesien van die gevare, is hierdie stuk kuslyn ook egter deur seevaarders as van die rykste visgronde rondom die kus van die Afrika beskryf.³³⁴

Daar was ook baie ander faktore wat die roeibootvisser in ag moes neem voor hulle 'n besluit kon neem om te gaan visvang. Wind, water en seetoestande moes absoluut ideaal wees voor vissers see toe kon gaan.³³⁵ Die winde langs die kus van die Strandveld is van die mees onvoorspelbare winde aan die Suid-Afrikaanse suidoos-kus en het menige bote in die verlede, veral roeibootvissers, in die moeilikheid gedompel. Die weer het vissers dus baie belemmer en soms moes hulle op die ou metodes van visvang terugval wanneer die weer nie geskik was om met die bote uit te gaan nie. Volgens baie van die ouer vissers het hul voorsate nie nodig gehad om enigsins ver in die see te gaan op soek na vis nie. Vis is in die era van roeibootvissers teen die kant gevang en dit het die vissers met hul roeibote gepas. Vandag se vissers moet baie ver die see in gaan om ordentlike vangste te kan lewer.³³⁶

Die omgewings waarbinne gemeenskappe van bestaansvissers ontwikkel het, was grootliks te danke aan die geografiese ligging waar die gebiede langs die kus geleë was. Dit het hulle in staat gestel om te kon vorder van die gebruik van visvymers en nette na bote waarmee hulle meer vis

³³⁰ Onderhoud gevoer met A. Van der Berg, Struisbaai, 16 Junie 2015.

³³¹ Onderhoud gevoer met E. Beukes, Witsand, 25 Junie 2016; Onderhoud gevoer met B. Grandfield, Struisbaai, 21 Junie 2016; Onderhoud gevoer met W. Thompson deur Melani Jومات, "Mondelingse geskiedenisprojek befonds deur Suid-Afrikaanse Nasionale Parke", Agulhas Nasionale Park, 2011, p. 19.

³³² Onderhoud gevoer met J. Grobbelaar, Struisbaai, 17 Junie 2015.

³³³ Onderhoud gevoer met J.H. Langenhoven, Witsand, 24 Junie 2016; Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016.

³³⁴ B. Ekermans, *Deur die Duineveld na Skipskop*, p. 64.

³³⁵ Onderhoud gevoer met J. Grandfield, Arniston, 22 Junie 2016; Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016; Onderhoud gevoer met B. Gertze deur Melani Jومات, "Mondelingse geskiedenisprojek befonds deur Suid-Afrikaanse Nasionale Parke", Agulhas Nasionale Park, 2011, p. 9.

³³⁶ Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016; Onderhoud gevoer met P. van As, Springfield, 20 Junie 2016.

kon ontgin. Uitstaande voorbeelde is dorpe soos Gansbaai, Struisbaai, Arniston, Skipskop en Witsand waar sekere omgewingselemente dit vir vissers makliker gemaak het om met bote in die gebied te kon werk.³³⁷ Soos in hoofstuk een na verwys, het die geografiese ligging dit moontlik gemaak dat bote veilig kon gebruik word in die omgewing. Baie van die dorpe se landingsplekke vir bote is in natuurlik gevormde baaie geleë. In sommige gevalle was dit moeiliker om bote ter see te laat as by ander plekke, soos in die geval van Witsand.³³⁸ Met die koms van enjin-aangedrewe bote sou die visvangbedryf van die Strandveld geweldig verander. Nuwe infrastruktuur sou ook tot voordeel van vissersgemeenskappe geskep word.

3.5. Die impak van infrastruktuur, enjin-aangedrewe bote en visfabrieke

Die era van die roeibootvissers in die Strandveld het tot 'n einde gekom deur die vervanging van roeispane en seile met binneboordenjins.³³⁹ Hoewel die vissermanne reeds in die periode van roeibote vis vir 'n inkomste verkoop het en nie net vir eie gebruik aangewend het nie, sou die kommersiële visbedryf eers vlamvat met die koms van meer moderne bote wat enjin-aangedrewe was. Hierdie verskynsel het groot veranderinge tot gevolg gehad, veral met die visbedryf wat in die Strandveld geweldig begin groei het. Infrastruktuur wat verbeter is in hawens vir die verwerking van vis het ook 'n groot invloed op die vooruitgang van die kommersiële visbedryf gehad.³⁴⁰

Die fokus van sekere vissersdorpe in die streek het by kleinskaalse kommersiële ontginning gebly, terwyl ander in grootskaalse kommersiële vissersdorpe verander het. Hierdie afdeling word in twee seksies verdeel om kleinskaalse sowel as grootskaalse ontginning apart te bespreek. Hoewel die twee visvangbedrywe in dieselfde tydperk afgespeel het, word dit om praktiese redes nie gelyk bespreek nie.

³³⁷ Onderhoud gevoer met P. van As, Springfield, 20 Junie 2016; Onderhoud gevoer met J. Grandfield, Arniston, 22 Junie 2016.

³³⁸ Onderhoud gevoer met J.H. Langenhoven, Witsand, 24 Junie 2016.

³³⁹ Onderhoud gevoer met J. Grandfield, Arniston, 22 Junie 2016; Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016.

³⁴⁰ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016; Onderhoud gevoer met B. Knobel, Struisbaai, 17 Junie 2015.

3.5.1. Die vooruitgang van die kleinskaalse kommersiële visbedryf

Die totstandkoming van die kleinskaalse kommersiële visbedryf in die Strandveld het sy oorsprong in die metodes van die ou vissers om vis te vang. Hoewel die infrastruktuur verbeter het en nuwer vissersbote en moderne tegnologie begin gebruik is, is daar ook steeds van handlyne gebruik gemaak. Die oorgrote meerderheid van die Strandveld se kleinskaalse vissers was handlynvissers gewees.³⁴¹ Vanaf die 1940's het die kommersiële visbedryf in Struisbaai, Arniston en Skipskop begin toeneem. Die kommersiële vissersbote wat deur vissers gebruik is, was van hout en was enjin-aangedrewe bote gewees. Die plaaslike naam vir hierdie bote was “chukkies”.³⁴² Verdere tegnologiese toerusting op bote sou die vang van vis heelwat verbeter.³⁴³

Die infrastruktuur wat hawens gemoderniseer het, het dit vir vissers makliker gemaak om hul werk te kon doen. Die opgradering of die vernuwing van hawens het dit vir vissers moontlik gemaak om vis meer effektief aan wal te kon aflaai, asook om instandhoudingswerk aan bote te kon doen. Van die eerste enjins wat in vissersbote gebruik is, was Voco- en Kelvin-enjins wat met 'n mengsel van petrol en paraffien gewerk het. Later is daar oorgeskakel na diesel-enjins. Instandhoudingswerk op vissersbote was noodsaaklik aangesien hierdie bote van hout gebou was wat baie aanslae van die see moes verduur en enjins ook gereeld gediens moes word. Hawens of vasmeerplekke was dus nodig om hierdie instandhoudingswerk te kon fasiliteer.³⁴⁴

Die hawe van Arniston is byvoorbeeld in 1934 verander toe daar 'n behoorlike pad na die sleepelling gebou is waar vissers vis kon aflaai na 'n dag se vangs. Daar is ook 'n sement sleepelling gebou waar vissersbote uitgetrek kon word wanneer herstelwerk gedoen moes word. Hierdie sleepelling was van groot nut vir vissers.³⁴⁵ Struisbaai het teen die 1940's nog nie 'n behoorlike hawe gehad nie, maar vissersbote is in 'n beskermde baai te water gelaat. Dit was soms

³⁴¹ Onderhoud gevoer met A. Marthinus deur Melani Jomat, “Mondelingse geskiedenisprojek befonds deur Suid-Afrikaanse Nasionale Parke”, Agulhas Nasionale Park, 2011, p. 5.

³⁴² Onderhoud gevoer met S. Marthinus deur Melani Jomat, “Mondelingse geskiedenisprojek befonds deur Suid-Afrikaanse Nasionale Parke”, Agulhas Nasionale Park, 2011, p. 18; Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016. Sien Bylaag A, foto 5, p. 150.

³⁴³ Sien Bylaag A, Foto 9, p. 154.

³⁴⁴ Onderhoud gevoer met A. Van der Berg, Struisbaai, 16 Junie 2016; Onderhoud gevoer met J. Grandfield, Arniston, 22 Junie 2016; Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016.

³⁴⁵ WCARS, FDS, 5 FS 3/8/6, Arniston-Landing Place Contract Number 4, 1934.

egter moeilik om vissersbote uit die water te kry as gevolg van die sand waarop dit uitgesleep moes word. Vis is in kleiner bootjies vanaf die visserskuit gelaai en aan wal geneem. In die geval van Skipskop is daar ook van “chukkies” gebruik gemaak om vis te vang. Skipskop het soos Struisbaai ook slegs ’n sandstrand gehad waar bote te water gelaat is. Inwoners en vissers het egter later maniere gevind om bote makliker uit die water te kry.

Figuur 12: Die patent van Skipskop se vissers³⁴⁶

³⁴⁶ Foto verkry van Johann Nefdt, Junie 2017.

In Arniston is vissersbote teen die styl sleepheiling uitgetrek na 'n dag se vangs. Die bote is aanvanklik met kabels en 'n masjien uitgetrek.³⁴⁷ Sodoende kon die vissersbote in stand gehou en teen gure weer beskerm word. In Struisbaai is vissersbote met verloop van tyd verskuif vanaf die oorspronklike baai na waar die dorp se hawe tans is. Daar is 'n sement sleepheiling gebou waar vissersbote net soos in Arniston se geval uit die water gehaal kon word wanneer daar nie vis gevang is nie. Baie van die vissersbote in Struisbaai is in die water gelos en kleiner roeibootjies is gebruik om vanaf die land na daardie bote te roei.³⁴⁸ Skipskop se inwoners het 'n patent prakseer waar 'n trollie op treinspoorstawe geloop het.

Figuur 13 en 14: Oorblyfsels van die sementheiling waarop die spoorstawe gemonteer was³⁴⁹

Bote is dan op die trollie geplaas en uitgetrek na 'n dag se vangs.³⁵⁰ Voor hierdie verwikkeling kon vissersbote slegs met hoogwater see toe gaan as gevolg van die feit dat die water in die omgewing baie vlak is. Dit was juis as gevolg van hierdie innoverende metodes dat

³⁴⁷ Onderhoud gevoer met J. Grandfield, Arniston, 22 Junie 2016; Onderhoud gevoer met J. Grobbelaar, Struisbaai, 17 Junie 2015; Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016.

³⁴⁸ Onderhoud gevoer met B. Knobel, Struisbaai, 17 Junie 2015.

³⁴⁹ T.S. Galloway, Augustus 2016.

³⁵⁰ Onderhoud gevoer met C. Newman, Struisbaai, 21 Junie 2016; Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016; Onderhoud gevoer met J. Grandfield, Arniston, 22 Junie 2016. Volgens oud-inwoners van Skipskop was daar 'n sement heiling gebou waar 'n treinspoor op geloop het. Inwoners het 'n trollie gebou wat op die spoor geloop het en die boot het op die trollie gepas. Die trollie is met kabels teen die spoor opgetrek en die boot kon uit die water gehaal word. Op die manier kon Skipskop se inwoners hul bote teen gure weer beskerm aangesien bote nie in dié omgewing in die water kon gelos word nie.

vissersbote se lewensduur verleng kon word, en sodoende die kommersiële visbedryf aan die gang kon hou. Hierdie gebeure het in die tydperk sedert die 1950's plaasgevind.³⁵¹

3.5.1.1. Visspesies en visvanggronde

Die kleinskaalse kommersiële visbedryf was hoogs afhanklik van die vis gewees wat die Agulhas Bank bied. Areas waar groot skole roofvis bymekaar kom, was toeganklik vir die vissersbote van Struisbaai, Arniston en Skipskop gewees. 'n Ander rede vir die vooruitgang van die bedryf was die feit dat daar 'n afsetpunt vir vis was en dat vissers of eienaars van die bote hul vangste op 'n daaglikse basis kon verkoop. Sodoende kon vissermanne betaal word. In die 1950's was die visbedryf die grootste bron van inkomste vir die dorpe se inwoners.³⁵²

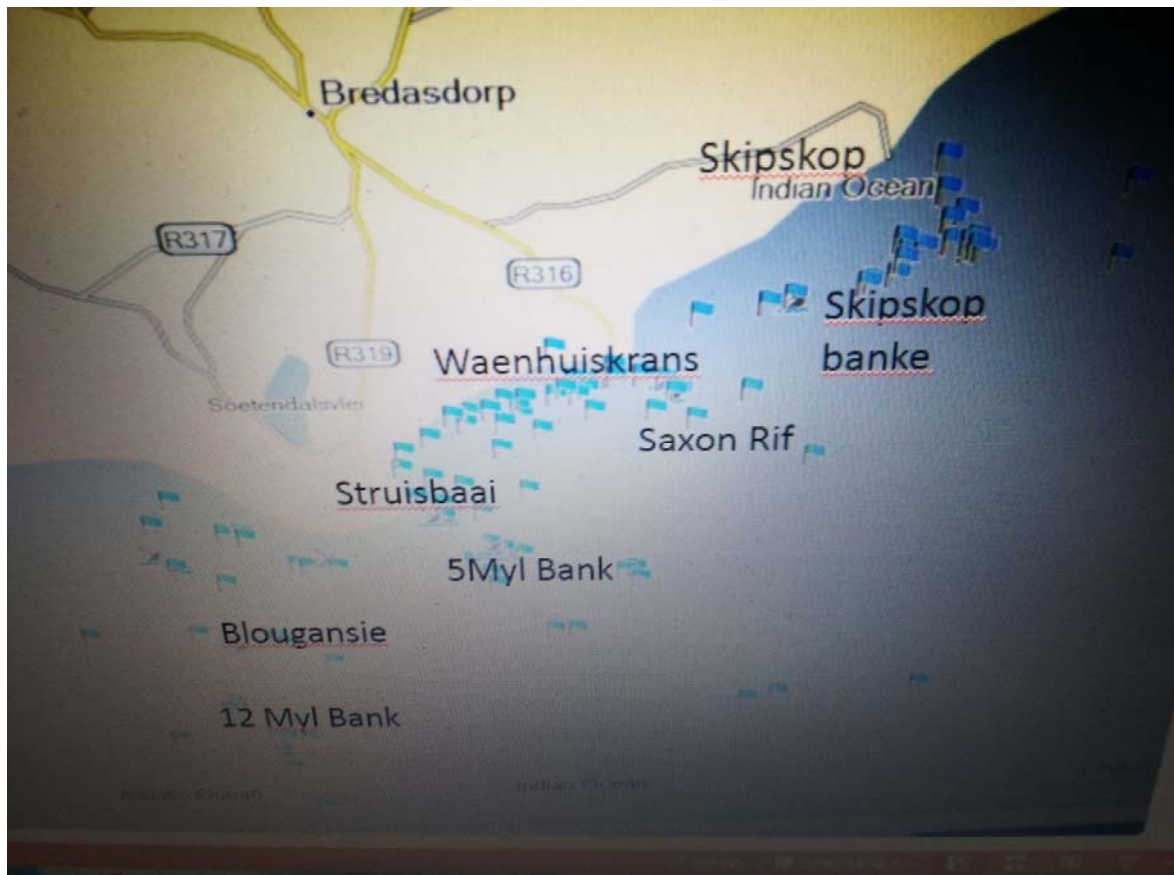
Die geografiese ligging van die drie dorpe is van so 'n aard dat dit baie naby aan mekaar geleë is en dit het veroorsaak dat die dorpe se vissers min of meer dieselfde areas opgesoek het om te gaan visvang. Van die bekende visvanggronde wat kommersiële vissers besoek het, was die 5 Myl Bank, Blougansie (Blougaas in volksmond), die 12 Myl Bank, Saxon Rif en die Skipskop Banke. Die 5 Myl Bank, Blougansie en die 12 Myl Bank is in die Struisbaai-omgewing geleë.³⁵³ Dit was egter vir die Skipskop vissers te vêr om daar te gaan visvang. Arniston se vissers het ook selde in daardie areas gaan visvang. Die Skipskop Banke en Saxon Rif was die gereelde visvanggronde van die Arniston- en Skipskop-vissers.³⁵⁴ Daar het groot hoeveelhede pelagiese en roofvis in somermaande voorgekom wanneer die water op die Agulhas Bank warmer geword het.

³⁵¹ Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016.

³⁵² Onderhoud gevoer met B. Knobel, Struisbaai, 17 Junie 2015; Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016.

³⁵³ Onderhoud gevoer met S. Marthinus deur Melani Joumat, "Mondelingse gekiedenisprojek befonds deur Suid-Afrikaanse Nasionale Parke", Agulhas Nasionale Park, 2011, p. 18; Onderhoud gevoer A. Van den Berg, Struisbaai, 16 Junie 2015.

³⁵⁴ Onderhoud gevoer met J. Grandfield, Arniston, 22 Junie 2016; Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016; Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016; Sien Bylaag C, Kaart 1, p. 163.

Kaart 4: Visvanggronde in die Struisbaai, Waenhuiskrans en Skipskop omgewing³⁵⁵

In hoofstuk een is daar melding gemaak van die verskillende tipe visspesies wat deur vissers van die Strandveld-gebied ontgin is. Van die roofvisspesies wat deur kleinskaalse kommersiële vissers gevang is, sluit in geelstert, geelbek en kabeljou.³⁵⁶ Hierdie spesies is veral baie gevang op die visgronde rondom Struisbaai, Arniston en Skipskop. Dit het vissers ook verseker van goeie inkomstes wanneer hierdie vis daar voorgekom het. Gedurende die middel van die jaar in die wintermaande is roofvis gewoonlik baie skaars en is vissers afhanklik van bodemvis vir 'n inkomste. Bodemvis het in daardie tydperk reg rondom die kus tussen Struisbaai en Skipskop voorgekom en is in oorfloed gevang. Hierdie spesies is op enige plek gevang waar daar rotsstrukture onder die water voorkom. Tussen Struisbaai en Skipskop kom daar baie rotsstrukture

³⁵⁵ Persoonlike versameling van Theo Galloway.

³⁵⁶ Onderhoud gevoer met A. Marthinus deur Melani Joumat, "Mondelinge geskiedenisprojek befonds deur Suid-Afrikaanse Nasionale Parke", Agulhas Nasionale Park, 2011, p. 5; Onderhoud gevoer met A. Van den Berg, Struisbaai, 16 Junie 2015; Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016; M. Diemont, *The Arniston, 18-15-2015 A Village remembers*, p. 41.

voor. Van die bodemvisspesies wat in die gebied ontgin is deur kommersiële vissers sluit rooi roman, rooi stompneus, rooi steenbras en dageraad (daeraad in die volksmond) in.³⁵⁷ In die wintermaande het vissers ook baie haaie vir 'n inkomste gevang. Daar was 'n tydperk wat haailewer in aanvraag was. Dit is as 'n mediese produk vir weermagsoldate gebruik.³⁵⁸ Haaivleis het ook later van tyd in die buiteland baie populêr geword, en uitvoerpryse daarvan was goed. Baie van die vissermanne rondom die kus het gevolglik begin haai vang vir 'n inkomste.³⁵⁹

3.5.1.2. Die invloed van visfabrieke in die gebied

Dit was gedurende die 1950's dat die kleinskaalse kommersiële visbedryf aansienlik begin groei het in die vissersdorpe van Struisbaai, Arniston en Skipskop. In Struisbaai is daar 'n visfabriek in 1955 geopen wat vissers se vis ingekoop het. Die rede vir die ontstaan van 'n visfabriek in 'n afgeleë vissersdorp was vanweë die feit dat daar so baie vis gevang is. Met die koms van 'n visfabriek het vissers van Struisbaai 'n permanente inkomste verdien. Dit het veroorsaak dat die visbedryf op die dorp stelselmatig nog groter geword het. Irvin & Johnson was eers in beheer van die visfabriek in Struisbaai.³⁶⁰ Op Skipskop het dieselfde plaasgevind. Destydse groot vismaatskappye soos Marine Products en Irvin & Johnson het 'n gaping gesien om vis van Skipskop te kon inkoop. Aan die begin was daar twee verskillende eienaars van bote in Skipskop en beide het verskillende kopers van vis gehad. In later jare sou Marine Products wegval en slegs Irvin & Johnson het as viskopers in Skipskop oorgebly.³⁶¹ Arniston se kommersiële visbedryf het ook stelselmatig vooruitgegaan. Dit was veral sedert die koms van die Arniston Hotel wat in 1933 begin bou is. Die hotel het die visbedryf positief beïnvloed deurdat vis ingekoop is, asook deur besoekers aan die hotel wat vis direk by vissers gekoop is wanneer die dorp besoek is.

³⁵⁷ Onderhoud gevoer met A. Marthinus deur Melani Jomat, "Mondelingse geskiedenisprojek befonds deur Suid-Afrikaanse Nasionale Parke", Agulhas Nasionale Park, 211, p. 5; Onderhoud gevoer met A. Van den Berg, Struisbaai 16 Junie 2015; Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016; M. Diemont, *The Arniston, 1815-2015 A Village remembers*, p. 41.

³⁵⁸ Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016; Anon, The Real Thing, Shark Liver Oil Capsules. www.therealthing.co.za/the-real-thing-shark-liver-oil-capsules.html, [Geraadpleeg 9 Junie 2017].

³⁵⁹ "Buiteland gek na Suid-Afrika se haaivleis", *Die Vaderland*, 1979, 21 Mei, p. 13.

³⁶⁰ Onderhoud gevoer met Anoniem 2, Struisbaai, 18 Junie 2015; Onderhoud gevoer met A. Van der Berg, Struisbaai, 16 Junie 2015.

³⁶¹ Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016.

3.5.1.3. Ander werk buiten visvang

Die vissersgemeenskap van Arniston en Struisbaai het eens op 'n tyd ook ander arbeid verrig as slegs visvang. Aan die begin van die 20ste eeu het vissermanne arbeid op plase in omliggende gebiede verrig. Dit het egter net gebeur wanneer die visseisoen baie swak was en geld nodig was om te oorleef. Dit was veral tydens oestyd of wanneer skape geskeer moes word, en boere van die omliggende gebiede ekstra hande op plase nodig gehad het.³⁶²

Hoewel hierdie tendens tot en met die 1950's plaasgevind het, het dit nooit regtig 'n groot invloed op die visbedryf gehad nie, juis omdat vissers so spoedig moontlik na die see teruggekeer het wanneer daar weer vis was om te vang.³⁶³ Na die 1950's het hierdie aktiwiteite gestop en het vissers hoofsaaklik van visvangs gelewe.

3.5.1.4. Eras van vooruitgang, stagnering en ondergang

Sedert die 1960's het die kleinskaalse kommersiële visbedryf groot welslae behaal deurdat vissersgemeenskappe in die onderskeie drie dorpe gevestig is. Afsien van politieke veranderinge wat vissersgemeenskappe te na gekom het, was die visbedryf steeds goed en kon vissers van dag tot dag oorleef.³⁶⁴

Van die 1960's tot en met die laaste paar jaar van die 1970's, was die visbedryf vir Struisbaai, Arniston en Skipskop goed gewees. Veranderinge in die visbedryf en politieke aktiwiteite sou enersyds egter 'n einde bring aan 'n vissersgemeenskap en andersyds 'n baie moeilike situasie vir die voortbestaan van 'n ander veroorsaak. Brian Knobel, 'n bekende bootbouer, het genoem dat visvanglisensies voor die 1980's maklik bekombaar was, en dat feitlik enige visserman met 'n boot 'n lisensie kon kry. Die lisensies het ook bepaal dat enige hoeveelheid vis gevang kon word; daar was geen beperkings nie. Dit het egter sedert die middel van die 1980's verander toe baie individuele lisensiehouers se lisensies ingetrek is en lisensies slegs aan

³⁶² M. Diemont, *The Arniston 1815-2015 A Village remembers*, pp. 25 & 48; Onderhoud gevoer met J. Grobbelaar, Struisbaai, 17 Junie 2015.

³⁶³ M. Diemont, *The Arniston 1815-2015 A Village remembers*, p. 48.

³⁶⁴ Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016; Onderhoud gevoer met J. Thompson deur Melani Jomat, "Mondelingse geskiedenisprojek befonds deur Suid-Afrikaanse Nasionale Parke", Agulhas Nasionale Park, 2011, p. 15; Onderhoud gevoer met J. Grandfield, Arniston, 22 Junie 2016; Onderhoud gevoer met M. Jomat deur Melani Jomat, "Mondelingse geskiedenisprojek befonds deur Suid-Afrikaanse Nasionale Parke", Agulhas Nasionale Park, 2011, p. 19.

kommersiële vissers toegeken is.³⁶⁵ Daarby was kwotas ook ingesluit. Saam met kwotas is vangseisoene ook vir sekere visspesies ingestel. Dit was om ontginningsgetalle onder beheer te hou³⁶⁶ en het veroorsaak dat vissers nie meer die hoeveelhede vis soos in die verlede kon vang nie en dat getalle ingeperk is. Die koms van lisensies het dus 'n groot invloed op die vissersgemeenskappe gehad.³⁶⁷

In 1983 het die bestaan van die vissersdorp Skipskop tot 'n einde gekom deur die toedoen van die destydse regering. Al die inwoners van die dorp is onteien en die visbedryf daar het doodgeloop³⁶⁸. Die redes vir hierdie gebeurtenis word meer volledig in die volgende hoofstuk bespreek. In dieselfde tydperk is daar ook 'n reservaat in die omliggende gebied van Arniston geproklameer. Hierdie reservaat was nie toeganklik vir vissers nie en 'n groot deel van die omliggende see waar vissers eens visgevang het, is as geslote gebied verklaar. Die veranderinge sou ook 'n groot impak hê op die voortbestaan van Arniston se vissersgemeenskap. Gedurende die somermaande het dit Arniston se vissers nie te veel gepla nie, aangesien pelagiese vis dan in dieper water op die Skipskop Banke gevang is. Die bekommernis was veral in die winter wanneer daar slegs gefokus is op die vang van bodemvis wat in die gebied voorgekom het. Krygkor het die gebied vir die publiek gesluit³⁶⁹ en beheer oor die reservaat geneem. Dit sou voortaan as 'n wapentoetsterrein dien. Daar was later 'n verstandhouding dat indien wapens getoets is, Arniston se vissers nie kon see toe gaan om te gaan visvang nie. Die vissers sou wel vergoed word vir die aantal dae wat hulle nie kon gaan werk nie.³⁷⁰ Volgens Marius Diemont, het die kompetisie tussen kleinskaalse kommersiële vissers en grootskaalse kommersiële vissers geweldig groot geraak. Grootskaalse ontginning in die vorm van vistreilers met nette het in dieselfde gebiede as die kleinskaalse vissers begin werk. Dit het 'n negatiewe impak op die kleinskaalse vissers gehad omdat hulle nie kon meeding met groter bote wat meer vis op een slag kon vang nie.³⁷¹ Jock

³⁶⁵ "Kleiner kwota vir pelagiese vis", *Die Burger*, 1983, 15 Desember, p. 4.

³⁶⁶ "Fishing: Yes to controls", *Weekend Argus*, 1983, 3 September, p. 3.

³⁶⁷ Onderhoud gevoer met B. Knobel, Struisbaai, 17 Junie 2015; Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016.

³⁶⁸ "Fishermen of Skipskop don't think of missiles", *The Cape Times*, 1983, 29 Maart, p. 7.

³⁶⁹ J. Dichmont, "Reserve will mean the end of Arniston fishing", *The Cape Times*, 1986, 1 April, p. 8. Krygkor verwys na die Krygstuig Korporasie van Suid-Afrika. Dit is in 1948 gestig en het as arm vir die Suid-Afrikaanse regering vir die vervaardiging van beskermingstoerusting gedien. Die naam Krygkor het eers in 1977 bekend geword nadat dit 'n ligte wapenvervaardigingsafdeling geskep het as uitvloeisel van die apartheidsregering se herrangskikking van krygstoerusting.

³⁷⁰ Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016.

³⁷¹ M. Diemont, *The Arniston 1815-2015 A Village remembers*, p. 24.

Dichmont het die volgende te sê gehad oor die probleme wat die toetsbaan aan Arniston se vissers besorg het: “It’s a shocking thing to happen to a community that’s been here for generations”.³⁷² Hoewel Arniston se vissers ’n groot uitdaging in die gesig gestaar het,³⁷³ het hulle dit oorkom en is daar steeds ’n vissersgemeenskap wat ’n bestaan uit die see maak.

In Struisbaai het vissers ook steeds voortgegaan soos in die verlede. Kleinskaalse kommersiële visontginning was steeds die hoof bron van inkomste vir ’n groot groep inwoners van die dorp.³⁷⁴ Daar was wel sekere aspekte wat sou veroorsaak dat die leefwyses van kommersiële vissers kon verbeter.

3.5.1.5. Nuwe uitvindings in die bedryf

Die “chukkies” waarmee vissers visgevang het en steeds doen, is een van die grootste hulpmiddels wat kleinskaalse kommersiële lynvissers aanbetref. Hierdie bote het vir baie jare groot sukses in die visbedryf van die streek behaal.³⁷⁵

³⁷² A. Duggan, “Weapons tests starve fisherfolk”, *Sunday Times*, 1989, 24 September, p. 13.

³⁷³ *Ibid.*, p. 13.

³⁷⁴ Onderhoud gevoer met B. Knobel, Struisbaai, 17 Junie 2015.

³⁷⁵ Onderhoud gevoer met J. Grandfield, Arniston, 22 Junie 2016; Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016; Onderhoud gevoer met P. van As, Springfield, 20 Junie 2016.

Figuur 15: Twee “chukkies” vasmeeer teen die kaai in Struisbaai³⁷⁶

Figuur 16: “Chukkies” vasmeeer in Struisbaai se hawe³⁷⁷

³⁷⁶ T.S. Galloway, Struisbaai, Desember 2016.

³⁷⁷ T.S. Galloway, Struisbaai, 21 Junie 2016.

Die uitvinding en gebruik van instrumente wat liggings kon aandui, het groot veranderinge teweeggebring. GPS (Global Positioning System) is tussen die laat 1980's en vroeë 1990's deur die kommersiële vissers van die streek begin gebruik. Dit het veroorsaak dat vissers die gebiede waar vis voorkom volgens 'n elektroniese stelsel kon bepaal. Daarby is ander instrumente soos “Fishfinders” en “Echo sounders” begin gebruik wat vis onder die water kon bespeur en ook die bodem van die see kon aandui. Die vooruitgang van tegnologie was definitief 'n groot hupstoot vir die visbedryf.

Teen die laat 1970's is daar 'n nuwe tipe boot bekendgestel wat kommersiële vissers ook later van hulp sou wees.³⁷⁸ Die “ski-bote”, soos dit bekend sou staan, is in die 1970's begin gebruik om vis te vang. Anders as die “chukkies”, was hierdie bote van glasvesel gebou en was ook baie makliker om te beheer en te hanteer. “Ski-bote” was toegerus met kragtiger buiteboord-enjins wat nuwer tegnologie verteenwoordig het as die tipe enjins wat die “chukkies” aangedryf het. Daar was heelwat kommersiële vissers op Struisbaai en 'n paar op Arniston wat van die nuwe “ski-bote” gebruik gemaak het en dit steeds doen. Hoewel “ski bote” reeds teen 1994 in gebruik was, het die meeste van die bruin vissers van Struisbaai en Arniston steeds van “chukkies” gebruik gemaak. Dit was 'n kultuur en leefwyse waarmee hulle wou saamleef.³⁷⁹ 'n Ander rede waarom bruin vissers nie van “ski-bote” in daardie tyd gebruik gemaak het nie is moontlik omdat hierdie bote te duur was.

In die verlede het die meeste van die “chukkies” aan wit eienaars behoort. Bruin, sowel as wit vissers het op die bote visgevang en is dan deur die eienaars betaal. Daar was wel uitsonderings waar bruinmense eienaars van bote was. Met die koms van “ski-bote” het dit egter verander. Die wit gemeenskap in die visbedryf het daarna oorgeskakel na “ski-bote” terwyl bruin vissers volwaardige eienaars van “chukkies” geword het.³⁸⁰

³⁷⁸ Onderhoud gevoer met B. Knobel, Struisbaai, 17 Junie 2015; Onderhoud gevoer met A. van der Berg, Struisbaai, 16 Junie 2015.

³⁷⁹ Onderhoud gevoer met A. van der Berg, Struisbaai, 16 Junie 2015; S. Marthinus, Onderhoud gevoer deur Melani Joumat, “Mondelingse geskiedenisprojek befonds deur Suid-Afrikaanse Nasionale Parke”, Agulhas Nasionale Park, 2011, p. 18.

³⁸⁰ Onderhoud gevoer met J. Grandfield, Arniston, 22 Junie 2016; Onderhoud gevoer met B. Knobel, Struisbaai, 17 Junie 2015; Onderhoud gevoer met Anoniem 2, Struisbaai, 18 Junie 2015.

3.5.1.6. Die kleinskaalse kommersiële visbedryf teen 1994

Teen 1994 was die kleinskaalse kommersiële visbedryf in Struisbaai en Arniston steeds in werking en het die vissersgemeenskappe van daardie dorpe steeds 'n bestaan daaruit gemaak. Ongeag die politieke veranderinge wat plaasgevind het en die kompetisie tussen klein en grootskaalse visontginning, kon daar steeds 'n lewe uit die see gemaak word. In 1994 het daar wel 'n misverstand tussen Denel, die Krygkor-maatskappy van die weermag se missieltoetsbaan en 'n vissersboot van Arniston in 1994 ontstaan toe 'n missiel per ongeluk afgevuur is en byna 'n “chukkie” aan flarde geskiet het.³⁸¹ Teen 1994 was daar ook reeds baie kommersiële vissers wat gebruik gemaak het van nuwer tegnologie wat beskikbaar was om vis te kon vang. Die oorgrote meerderheid van die kommersiële vissers het egter steeds vasgeklou aan die tradisie, kultuur en bote wat deur vroeëre vissers gebruik is. Hoewel die “ski boot” reeds teen 1994 in gebruik was, is die “chukkie” steeds gesien as 'n simbool van kleinskaalse kommersiële visontginning in die Strandveld-streek.

3.5.2. Die vooruitgang van die grootskaalse kommersiële visbedryf

Die visbedryf van Gansbaai en Witsand het 'n veel ander ontwikkelingsfase as dié van Struisbaai, Arniston en Skipskop gehad. Die eerste fase van visontginning in Witsand en Gansbaai was soortgelyk aan dié in die ander dorpe deurdat daar ook van roeibote gebruik gemaak is voor meer moderne enjin-aangedrewe bote in gebruik geneem is. Alhoewel die twee dorpe tot grootskaalse kommersiële visontginning oorgeskakel het, het die tydsverloop vanaf die roeibootera tot grootskaalse ontginning in Gansbaai en Witsand heeltemal verskil.

Die einde van die Barry-era in Port Beaufort in 1865 het groot veranderinge in die omgewing van Witsand gebring. Werknemers wat by die Barrys in diens was, het skielik nie meer 'n inkomste gehad nie en moes ander maniere vind om aan die lewe te bly. Dit is een van die groot redes waarom daar 'n groot vissersgemeenskap in die omgewing van Witsand ontstaan het. Gedurende die 1850's het die eerste roeibote reeds hul verskyning in Witsand en die omliggende omgewing gemaak.³⁸² Hierdie roeibootera het vir 'n lang tydperk geduur totdat die eerste enjin-

³⁸¹ “Denel test scares off fishermen”, The Cape Times, 1994, 20 Oktober, p. 1.

³⁸² J.H. Langenhoven, *Gooi Los! Die Vissermanne van Witsand en Port Beaufort*, pp. 5 & 6.

aangedrewe skuit in die 1920's sy opwagting gemaak het. Die skuit het die *Infanta* geheet.³⁸³ Dit het die vooruitgang van die dorp se visbedryf totaal verander.

In Gansbaai se geval het vissers sedert die 1890's gebruik gemaak van roeibote.³⁸⁴ Hierdie bote is vier of vyf-riem skuite genoem.³⁸⁵ Tot en met die laat 1930's was vissers afhanklik van die roeibote vir 'n inkomste, of om vis te verruil vir ander voedsel.³⁸⁶ Soos vroeër genoem, was Jan Barnard se invloed op Gansbaai geweldig groot gewees. Daarby was hy was instrumenteel tot die geweldige groei van Gansbaai se visbedryf. Dit was ook deur Barnard se toedoen dat die eerste enjin-aangedrewe boot in Gansbaai begin visvang het. Teen ongeveer 1934 het 'n regeringskuit, genaamd *Veelverwag*,³⁸⁷ sy opwagting in Gansbaai gemaak. Dit was die eerste van sy soort vir Gansbaai se vissersgemeenskap. Hoewel Gansbaai en Witsand tussen die 1920's en 1930's hul eerste enjin-aangedrewe bote bekom het, sou hierdie bote stelselmatig begin vermeerder en die roeibote mettertyd uitfaseer. Wat dit egter verskillend maak van die ander vissersdorpe in die gebied, is dat enjin-aangedrewe bote in Gansbaai en Witsand baie groter was as dié van Struisbaai, Arniston en Skipskop. Daar was wel ook kleiner lynvisbote in Gansbaai en Witsand, maar die toetrede van dekskuite³⁸⁸ en vistreilers³⁸⁹ het die verskil gemaak.³⁹⁰

3.5.2.1. Infrastruktuur

Infrastruktuur het 'n baie belangrike rol gespeel in die geweldige groei van die vissersdorpe van Witsand en Gansbaai. In die geval van Gansbaai is die infrastruktuur sedert 1918 ontwikkel met die verwydering van rotse om bote veilig te kon uitsleep.³⁹¹ Teen 1919 is verdere konstruksie aan die hawe gedoen en is nog rotse weggeskiet om 'n gelyke landingsplek vir tien bote te kon

³⁸³ Onderhoud gevoer met J.H. Langenhoven, Witsand, 24 Junie 2016.

³⁸⁴ E. Barnard, ""n Kultuurhistoriese beeld van Gansbaai en omgewing", p. 235; Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

³⁸⁵ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016. Die nommer wat toegestaan was aan die skuit het bepaal hoeveel plek vir roeiers daar op die skuit was.

³⁸⁶ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

³⁸⁷ E. Barnard, ""n Kultuurhistoriese beeld van Gansbaai en omgewing", p. 239.

³⁸⁸ 'n Dekskuit is 'n groot vissersboot waarmee daar soms met lang lyne, of met handlyne visgevang word.

³⁸⁹ 'n Treiler is 'n tipe boot waarmee vis in nette gevang word. Ontginning vind op groot skaal plaas wanneer vis met nette gevang word.

³⁹⁰ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016; Onderhoud gevoer met J.H. Langenhoven, Witsand, 24 Junie 2016.

³⁹¹ WCARS, PAN, 57, K/16/18, Caledon Division, Gansbaai Fishing Station.

voorsien.³⁹² Nog meer konstruksie aan die hawe het in 1934 plaasgevind met die ontwikkeling van 'n sleepelling wat die uitsleep van bote verbeter het. Die kanaal waar bote moes deurgaen na die diepsee is dieper gemaak om vratsgolwe in vlak water te kon verhoed. In dieselfde jaar is 'n breekwatermuur ook gebou.³⁹³ Teen 1935 was die hawe en die breekwatermuur voltooi.³⁹⁴

Na verloop van tyd was hierdie veranderinge egter nie meer voldoende nie en teen 1939 is twee golfbrekers ook opgerig om die groot golwe te kon afweer wat teen die hawemure gebreek het. In 1947 is die sleepellings opgegradeer waarna die hawe vir grootskaalse visontginning geskik was.³⁹⁵ Ander vorme van infrastruktuur is intussen ook aangebring om te kon verseker dat die visbedryf sou groei. Die pad wat in 1925 tussen Gansbaai en Stanford gebou is, het die visbedryf eweneens aangehelp.³⁹⁶ Omdat daar in daardie tyd nog geen vriesgeriewe was nie, moes vis onmiddellik weggevoer word sodra dit aan land gebring is. Die feit dat daar 'n pad was, het beteken dat vis vervoer kon word om te verkoop, of soos vroeër na verwys, verruil kon word. Die pad tussen Gansbaai en Bredasdorp, wat in 1927 gebou is,³⁹⁷ sou egter 'n veel groter voordeel vir Gansbaai se vissers inhou deurdat vis via Bredasdorp na Caledon vervoer kon word. Caledon is reg langs die nasionale pad geleë wat Kaap toe loop. Hierdie veranderinge het tot gevolg gehad dat Gansbaai teen die 1950's groot visfabrieke kon open. Hoewel 'n grootskaalse visbedryf begin het, was daar wel nog vissers wat van roeibote gebruik gemaak het om harders in die Gansbaai-gebied te trek. Vir hulle is daar 'n masjien in Romansbaai³⁹⁸ opgerig wat bote uit die water tot op die land kon opkatrol. Hierdie ontwikkeling het in die 1960's plaasgevind.³⁹⁹

Die infrastruktuur by Witsand was egter anders as dié van Gansbaai deurdat die bote wat vanaf Witsand visgevang het nie regstreekse stormagtige weer ervaar het waar hulle vasgemeer of uitgesleep is nie. Die rede daarvoor is dat die bote in die rivier vasgeanker was en nie in die see soos by die ander vissersdorpe in die streek nie. Vroeër is groter bote in die rivier voor anker gelos

³⁹² E. Barnard, "'n Kultuurhistoriese beeld van Gansbaai en omgewing", p. 236.

³⁹³ WCARS, FDS, 5, FS, 3/8/3, Fishing Harbours-development of Contract no. 2, Gansbaai.

³⁹⁴ *Ibid.*

³⁹⁵ E. Barnard, "'n Kultuurhistoriese beeld van Gansbaai en omgewing", p. 237. Golfbrekers word gewoonlik gebou om die rowwe see in hawens te verhoed. Sement dolosse word gewoonlik hiervoor gebruik.

³⁹⁶ WCARS, PAS, 4/51, 16/A58, Caledon Divisional Council, Road from Gansbaai to Stanford.

³⁹⁷ WCARS, PAS, 4/52, 16/A116, Caledon Divisional Council, Road from Bredasdorp to Gansbaai.

³⁹⁸ Romansbaai is 'n klein, natuurlik gevormde baai wat net langs Gansbaai geleë is.

³⁹⁹ J. en S.D. Fourie, *Gansbaai 'n besonderse streek en sy mense*, pp. 121-122.

en kleiner bote is gebruik om na die oewer te roei na 'n dag se vangs.⁴⁰⁰ Daarom is daar nooit 'n fisiese hawe gebou in die periode dat Witsand as grootskaalse vissersdorp bekend gestaan het nie. In die tydperk van 1903-1904 is 'n kaai gebou wat vir die kleiner bootjies van hulp was as hulle vis moes aflaai, of in gevalle waar konstruksiewerk aan bote gedoen is. Hierdie kaai het tussen 1904 en 1960 baie agteruit gegaan en herstelwerk aan die kaai moes gereeld gedoen word. Met die koms van die groter enjin-aangedrewe bote waarvan die *Infanta* in die 1920's die eerste was, was die kaai nie meer geskik vir hierdie tipe bote nie omdat dit te klein was.

Figuur 17: 'n Foto van die *Infanta* op Witsand⁴⁰¹

In 1940 is daar met konstruksie aan 'n nuwe kaai begin wat die “goewermentskaai” genoem is, aangesien dit met staatsgeld opgerig is. Die kaai sou voortaan die dekskuite wat hul verskyning sou maak, bedien.⁴⁰² Sedert die eerste enjin-aangedrewe bote in Witsand en Gansbaai begin visvang het tot en met die tydperk tussen 1940 en 1945, was visvangs in die dorpe steeds op

⁴⁰⁰ Onderhoud gevoer met J.H. Langenhoven, Witsand, 24 Junie 2016.

⁴⁰¹ Foto verkry van J.H. Langenhoven, Junie 2017.

⁴⁰² J.H. Langenhoven, *Gooi Los! Die Vissermanne van Witsand en Port Beaufort*, pp. 10, 139, 140 & 141.

klein skaal bedryf. Dit was hoofsaaklik handlynvissers gewees. Vanaf 1945 het dekskuite en vistreilers hul verskyning begin maak.

Teen die 1940's was beide Witsand en Gansbaai dus gevestigde vissersdorpe waar 'n permanente vissersgemeenskap begin vorm het. Faktore soos individuele ondernemingsgees en die einde van die Tweede Wêreldoorlog het tot grootskaalse ontwikkeling van vissersaktiwiteite in die twee dorpe gelei.

3.5.2.2. Die koms van dekskuite en visfabrieke

Gansbaai se toetrede tot die dekskuit-era was die breinkind van Jan Barnard gewees. Sedert sy aankoms in Gansbaai in 1920 het hy 'n baie sagte plek vir die dorp se vissers gehad.⁴⁰³ Hy was ook grotendeels verantwoordelik vir die infrastruktuur van die visvanggeriewe in Gansbaai. Met sy uittrede as skoolhoof en 'vader' van die dorp teen omstreeks 1945, het hy 'n pos as direkteur by die Visnywerheidsontwikkelingskoöperasie (Viskor) aanvaar, een van die grootste vismaatskappye van die tyd. Sy aanstelling was juis as gevolg van die feit dat hy goeie diens aan Gansbaai se visbedryf gelewer het. Na Barnard se uittrede as bestuurslid van die dorpsbestuur het ene Paul Zietsman oorgeneem.⁴⁰⁴

⁴⁰³ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

⁴⁰⁴ E. Barnard, "'n Kultuurhistoriese beeld van Gansbaai en omgewing", p. 366.

Figuur 18: Die dekskuiters in Gansbaai⁴⁰⁵

Barnard het met die idee vorendag gekom om 'n visfabriek in Gansbaai op te rig waar vissers hul vangste kon verkoop. Hoewel dekskuite sedert 1937 in Gansbaai gebruik is, het die groot dekskuit-era eers met die opening van Gansbaai Ko-operasie in 1953 aangebreek. Voor 1953 het vissers van lynvisbote, sowel as dekskuite, hul vangste aan smouse verkoop wat vis in die dorp kom opkoop het. Groot probleme het egter ontstaan omdat smouse hul eie pryse kon bepaal en die vissers meestal aan die kortste end getrek het wanneer hulle vir hul vis betaal is. Vissers het ook nie 'n ander uitweg gehad nie, juis omdat infrastruktuur soos vriesgeriewe in daardie tyd nie beskikbaar was nie. Vangste moes onmiddellik verkoop word om te verhoed dat die vis vrot. Gevolglik het Barnard en Zietsman besluit om die vissers te help deur 'n visfabriek op die dorp op te rig.⁴⁰⁶

Met behulp van Irvin & Johnson (I&J) is Gansbaai Ko-operasie gestig. I&J het egter een vereiste gehad, naamlik dat daar minstens een dekskuit moes wees wat vir die fabriek saam met

⁴⁰⁵ The heart and soul of a seaside community, www.xplorio.com/gansbaai/en/about/history/harbours/

⁴⁰⁶ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

die vloot lynvisbote sou visvang.⁴⁰⁷ Die rede daarvoor was dat die dekskuite meer vis kon dra en dat dit in gure weer steeds see toe sou kon gaan. Gansbaai Marine en I&J was aandeelhouders van die ko-operasie. Feitlik al die vissers het hul vangste voortaan aan die fabriek verkoop. Hulle is ook aangespoor om van dekskuite gebruik te begin maak omdat hul inkomstes daardeur sou vermeerder. Met die koms van meer dekskuite is die hawe tussen 1956 en 1957 geweldig vergroot omdat bote teen mekaar stukkend gestamp het. Breekwatermure is ook opgeknep.⁴⁰⁸

Teen 1958 het 'n nuwe tendens in Gansbaai kop uitgesteek. Die skielike vermeerdering van sardyn het 'n geweldige impak op die dorp se visbedryf gehad. 1960 was die jaar dat sardyntreilers hul opwagting in die visbedryf gemaak het. Met al die vis wat op die dorp afgelaai is, is die oorblyfsels van verwerkte vis begrawe wat later 'n gesondheidsrisiko vir inwoners ingehou het. Gansbaai Marine het die kans gesien om 'n vismeelfabriek in 1962 te open vir die verwerking van vis om vismeel te maak. Die vismeelfabriek het ook die gesondheidsrisiko beperk deur die oorblyfsels van verwerkte vis nie meer te begrawe nie. Die visoorblyfsels is na die fabriek geneem vir verdere verwerking.⁴⁰⁹ Dit was egter nie net verwerkte vis wat deur die vismeelfabriek gebruik is nie, maar ook sardyn. Daar was in een stadium nege sardyntreilers wat vis vir vismeelverwerking gevang het. Hierdie bote se name het almal met “-gans” geëindig, omdat daar glo vroeër wilde ganse in die omgewing voorgekom het. 'n Visinlêfabriek is ook gestig wat goeie inkomstes aan werkers in die visindustrie van Gansbaai besorg het. Teen die middel van die 1960's het vissersaktiwiteite geweldig gegroei en is daar gebruik gemaak van 'n groot verskeidenheid van visontginningsmetodes. Lynvissers, dekskuite en sardyntreilers het deel uitgemaak van die vloot bote in Gansbaai. Die inlêfabriek was voorts een van die grootstes in Suid-Afrika.⁴¹⁰

Jan Hendrik Langenhoven het tydens 'n onderhoud in 2016 vermeld dat die Tweede Wêreld Oorlog 'n groot impak op die visbedryf van Witsand gehad het. Tydens die oorlog is baie haaie deur vissermanne gevang, omdat daar 'n geweldige groot aanvraag na haailewer was in die buiteland. Haailewer is uitgevoer omdat dit in verskeie gesondheidsmiddels gebruik is. Witsand

⁴⁰⁷ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

⁴⁰⁸ E. Barnard, “'n Kultuurhistories beeld van Gansbaai en omgewing”, pp. 240 & 369.

⁴⁰⁹ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

⁴¹⁰ *Ibid.*

se vissermanne het munt daaruit geslaan.⁴¹¹ Die oorlog het ook 'n ander rol in Witsand se visbedryf gespeel. Met die terugkeer van soldate aan die einde van die oorlog het baie van hulle wat van Witsand afkomstig was hulself op die visbedryf begin toespits. 'n Aantal het dekskuite aangeskaf om vis mee te vang. Een voorbeeld was Piet Nieuwenhuys wat met sy terugkeer van die oorlog 'n dekskuit gekoop het. Die naam van die dekskuit was *Dagbreek* en dit was ook die eerste van sy soort in Witsand gewees. Tussen 1945 en 1975 was dekskuite baie gewild in Witsand en tonne vis is gevang.⁴¹² Soos reeds genoem, kon 'n dekskuit die see beter hanteer as die water onstuimig was. Dit was egter nie slegs kleiner vissersbote en dekskuite wat deel uitgemaak het van die vissersvloot in Witsand nie. Treilers is ook sedert die 1960's ingespan om vis te ontgin. Die eerste persoon wat in Witsand met 'n treiler begin nete sleep het, was Tom Pretorius. Hierdie tegniek was baie ingewikkeld in die gebied, juis omdat nete oor die seabodem gesleep moes word. Daar kom baie rotsbanke in die gebied voor wat nete kon skeur en dit was slegs die ervare vissers wat by Witsand kon treil. Die treilers se hoof fokus was om tongvis te ontgin. Aan die begin van die tongvistreiler-era is daar baie tongvis gevang en verkoop, maar slegs 'n paar jaar daarna het die mark stelselmatig agteruit gegaan weens die getalle tongvis wat verminder het. Die tongvisbedryf het wel 'n groot inkomste aan vissers in die tydperk besorg.⁴¹³

Die Salamander-visserie was die eerste visserie wat in Witsand geopen is. Dit is tydens die Tweede Wêreld oorlog deur Fanie Jacobsz begin. Hy het met 'n groot skuit vanuit Witsand visgevang. Daar is wel vermoed dat Jacobsz se visvangaktiwiteite slegs 'n rookskerm was en dat hy eintlik by ander vreemde bedrywighede in die omgewing betrokke was. Daar was onder inwoners sprake dat Jacobsz Duitse duikbote wat die Kaapse kus gepatrolleer het, van hulp was. Jacobsz sou byvoorbeeld vir 'n paar dae lank see toe gegaan het en 'n groot vrag brandstof gedra het vir 'n rede wat vir die ander inwoners duister was. Daar was ook verdere sprake dat Jacobsz betrokke was by die Ossewabrandwag (OB). Hierdie organisasie was daarvoor bekend dat hulle met die Duitsers gedurende die Tweede Wêreldoorlog gesimpatiseer het. Bewyse van sy OB-verbintenis kom voor in 'n na-oorlogse nuusbrief van die organisasie waarin Jacobsz se naam verskyn.⁴¹⁴

⁴¹¹ J.H. Langenhoven, *Gooi Los! Die Vissermanne van Witsand en Port Beaufort*, p. 62.

⁴¹² Onderhoud gevoer met J.H. Langenhoven, Witsand, 24 Junie 2016.

⁴¹³ *Ibid*, 24 Junie 2016

⁴¹⁴ J.H. Langenhoven, *Gooi Los! Die Vissermanne van Witsand en Port Beaufort*, pp.34, 35, 62 & 63.

Tom Pretorius het sedert 1953 met sy eie skuit in Witsand begin visvang. Aanvanklik was dit handlyn dekskuite gewees waarna hy een van die groot tongvistreilereienaars in Witsand geword het. Volgens Flip Groenewald was Tom Pretorius een van die beste vissers in Witsand wat ook die meeste vis gelewer het.⁴¹⁵

In 1965 het Richard Andrew Dumas op die toneel verskyn. As mede-eienaar van Hermanus-visserye het hy oor goeie kennis van die bedryf en bestuur van visserye beskik. Dumas het die idee gekry om 'n visserie op groot skaal te begin. Sy plan het geslaag toe 'n sterk betonkaai in Witsand gebou is waar treilers groot vragte vis kon aflaai. 'n Groot ys-aanleg, sowel as 'n verkoelingsaanleg, is tussen 1965 en 1966 gebou. Baie van die treilers in Witsand het vis aan Dumas se Port Beaufort-visserie gelewer wat vir 'n paar jaar op grootskaal vis ingekoop het. Verder is Breërivier-visserie deur Kerneels Human opgerig. Hy het ook 'n ys-aanleg gehad. Human het hoofsaaklik vis ingekoop van die lynvisbote, maar het spoedig agtergekom dat hy ook vis by treilers sou moes inkoop om 'n sukses te kon maak. 'n Paar treilers het in daardie stadium aan die Breërivier-visserie vis gelewer.⁴¹⁶ Teen die laat 1960's was die grootskaalse vissersbedryf in Witsand nog aan die gang, maar dit sou spoedig agteruitgaan totdat die era van dekskuite en treilers tot 'n einde gekom het.⁴¹⁷ Veranderinge aan natuurelemente het daarvoor gesorg.

3.5.2.3. Gevare, tekorte en die einde van 'n grootskaalse visbedryf

Vanaf die 1960's het die grootskaalse visbedryf in Gansbaai geweldig vooruit gegaan as gevolg van goeie visbronne. Sardyntreilers het tonne vis in nette gevang wat Gansbaai Marine en die vismeelbedryf aan die gang gehou het. Maar teen die middel van die 1970's was daar skielik 'n geweldige afname in vis. Dit was veral lynvissers van die Gansbaai-omgewing wat dit die ergste gevoel het. Hulle was van die veronderstelling dat die sleep van nette in Walker Baai deels daarvoor verantwoordelik was.⁴¹⁸

⁴¹⁵ Onderhoud gevoer met F. Groenewald, Witsand, 25 Junie 2016.

⁴¹⁶ J.H. Langenhoven, *Gooi Los! Die Vissermanne van Witsand en Port Beaufort*, pp. 76, 77, 82 & 83.

⁴¹⁷ Onderhoud gevoer met J.H. Langenhoven, Witsand, 24 Junie 2016.

⁴¹⁸ "S.A. afhanklik van Walvis vir blikkiesvis-Fourie", *Die Burger*, 1978, 26 Julie, p. 11.

Teen 1975 was daar 'n wêreldwye tekort aan sardyngetalle. Hoewel die prys van ingemaakte vis wat ingevoer is geweldig gestyg het, was plaaslike produkte steeds goedkoper⁴¹⁹ en om daardie rede het die sardynbedryf in Gansbaai aan die gang gebly. Teen 1974 het daar ook 'n stryd tussen treilers van ander dorpe rondom die kus en die lynvisser van Gansbaai ontstaan. 'n Ondersoek het egter getoon dat treileraktiwiteit in Walker Baai nie vir die afname in visgetalle verantwoordelik was nie.⁴²⁰ Net soos in die geval by die kleinskaalse kommersiële visontginning in die Strandveld, het Gansbaai se lynvisser in 1979 ook 'n geweldige groot mark vir haaivleis gehad. In Gansbaai is haaie gevang omdat die markprys daarvoor uitstekend was. Dit was veral lande soos Amerika en China wat beide baie geld vir haaivleis in daardie tydperk betaal het.⁴²¹

Teen 1979 het die strot om dekskuiteienaars se nekke stywer getrek as gevolg van wetgewing wat in die bedryf begin verander het. Die prys van diesel het skerp begin styg en dit het geweldig duur geraak vir dekskuite om see toe te kon gaan. Dieselfde het vir treilers gegeld. Wetgewing ten opsigte van kwotas en aantal vangste is ook ingestel wat beteken het dat bote net 'n sekere hoeveelheid vis volgens daardie kwotas kon vang. Die gate in die nette is ook vanaf 75mm na 85mm vergroot. Dit het beteken dat minder vis op een slag gevang kon word en dat skuite voortaan twee keer moes see toe gaan om op te maak vir vangste wat hulle vantevore in een dag kon vang.⁴²²

1982 het weer vir groot ontevredenheid oor die afname van lynvis in die Gansbaai-omgewing gesorg. Lynvisser het 'n klagte ingedien oor die afname van veral spesies soos galjoen, geelstert en wit steenbras waarvan die getalle dramaties afgeneem het deurdat hierdie vis glo in sardynnette gevang is en Walker Baai feitlik leeg gevang is. Die “Walker Bay Angling and Conservation Club” het gevoel dat slegs lynvisser toegelaat behoort te word om in die gebied tussen Walker Baai en De Kelders vis te vang. Weskus- en Houtbaai-skuite wat nette in die Gansbaai-omgewing gesleep het, moes ook uit die gebied verban word. Weskus-treilereienaars, wat in die Gansbaai-gebied sardyn gevang het, was baie ontsteld oor hierdie verwickelinge. Hulle het gevoel dat hulle te na gekom word oor die feit dat hulle uitgesonder word vir visbronne wat in

⁴¹⁹ “S.A. afhanklik van Walvis vir blikkiesvis-Fourie”, *Die Burger*, 1978, 26 Julie, p. 11.

⁴²⁰ E. Barnard, “'n Kultuurhistoriese beeld van Gansbaai en omgewing”, p. 369.

⁴²¹ “Buiteland gek na Suid-Afrika se haaivleis”, *Die Vaderland*, 1979, 21 Mei, p. 13.

⁴²² W. Karbe, “Owners fear fishing moves will keep boats docked”, *Eastern Province Herald*, 1979, 15 Junie, p. 3.

die omgewing van Gansbaai afgeneem het.⁴²³ Dit sou die visbronne kans gee om te herstel indien treilers nie toegelaat sou word in Walker Baai nie. Die afname van vis in Walker Baai was definitief 'n gevoelige slag vir lynvissers.⁴²⁴ Lynvissers is verder geskud deurdat Snoek nie in 1982 sy verskyning in die Gansbaai-gebied gemaak het nie. Groot hoeveelhede lynvissers in Gansbaai is daardeur geraak. Snoek wat wel gevang is, is vir 'n baie hoë markwaarde verkoop en kopers het later nie meer daarin belanggestel om enigsins snoek in te koop nie.⁴²⁵ In 1984 het die Adjunkminister van Omgewingsake en Visserij, John Wiley, 'n veel strenger kwotastelsel ingestel as wat dit van te vore was. Kwotas op die vang van sardyn is verder beperk en het die vismaatskappye van Gansbaai baie negatief geraak. Hoewel sardyn een van Gansbaai se grootste bates in die visbedryf geword het, kon daar met die nuwe kwotas steeds genoeg vis gelewer word om die maatskappye in werking te hou.⁴²⁶ Teen 1994 was die grootskaalse visbedryf in Gansbaai nog in werking en is sardyn en ansjovis steeds beskou as een van die grootste inkomstes van Gansbaai se visbedryf.⁴²⁷ Die lynvissers se aktiwiteite het egter redelik afgeneem as gevolg van die feit dat vis in Walker Baai geweldig verminder het.

In Witsand het dinge anders uitgedraai as in die geval van Gansbaai se grootskaalse visbedryf. Teen die middel van die 1960's was daar steeds 'n grootskaalse visbedryf in Witsand. Heelwat treilers en dekskuite was in daardie stadium nog in gebruik en het vis aan Port Beaufort-visserie sowel as die Breërivier-visserie gelewer. Dit is egter nooit in berekening gebring dat natuurelemente 'n einde aan die grootskaalse visbedryf in Witsand kon bring nie. Omdat dekskuite en treilers se waterverplasing redelik diep is, benodig hierdie bote redelike diep water om in te kan vaar.⁴²⁸ Sedert die middel van die 1960's het natuurlike veranderinge plaasgevind wat veroorsaak het dat die sand "bar" nie meer so veilig was vir groot bote om te kon gebruik nie. 'n Reeks bootrampe op die "bar" tussen 1966 en 1968 het vissers baie bang gemaak om dit te probeer oorsteek om vis te kom aflaai by die twee visserie. Dit het veroorsaak dat besigheid baie afgeneem het. 'n Ander rede was dat daar ook vir tongvis 'n kwota ingestel is wat moontlik veroorsaak het dat dit nie meer finansieel winsgewend was nie. Teen 1974 het die laaste groot skuite uit Witsand

⁴²³ D.J.J. Rossouw, "Weskus-vissers voel te na gekom", *Die Burger*, 1983, 16 Mei, p. 6.

⁴²⁴ S. Wrottesley, "Cape fish stocks ruined forever?", *The Cape Times*, 1982, 9 April, p. 9.

⁴²⁵ "Fishermen 'desperate' at scarcity of Snoek", *The Cape Times*, 1982, 20 Julie, p. 1.

⁴²⁶ E. Barnard, "'n Kultuurhistoriese beeld van Gansbaai en omgewing", p. 369.

⁴²⁷ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

⁴²⁸ Onderhoud gevoer met J.H. Langenhoven, Witsand, 24 Junie 2016.

padgegee. Dit was die einde van die grootskaalse visbedryf daar, maar nie die einde van Witsand se vissers nie.⁴²⁹

3.5.2.4. Verandering in die visbedryf van Witsand

Teen 1975 het 'n nuwe era in die visbedryf van Witsand aangebreek, te wete kleinskaalse kommersiële ontginning soos ook die geval op Struisbaai, Arniston en Skipskop. Die metodes van visvangs was ook dieselfde. Witsand se visbedryf het geskuif vanaf grootskaalse kommersiële ontginning na handlynvissers. Daar is gebruik gemaak van “chukkies”, sowel as die meer moderne ski-bote.⁴³⁰ Hierdie bote was toegerus met buiteboord-enjins, asook binneboord diesel-enjins. Met die aanvang van die ski-boot en “chukkie”-era in Witsand, was visvangste geweldig goed en vissers het tonne vis gevang. Die getalle kommersiële ski-bote dien as bewys dat Witsand as vissersgebied baie suksesvol was. Tussen die 1970's en die 1980's was daar nagenoeg 34 ski-bote wat kommersieel in Witsand visgevang het. In die 1990's het dit tot soveel as 45 bote gestyg. Tussen die 1970's en die middel van die 1990's was daar ongeveer 84 nie-komersiële vissersbote in Witsand. Gedurende die 1970's was daar geen wetgewing rondom die hoeveelheid vis wat gevang kon word nie. Naweekvissers kon net soveel vangste maak as diegene wat 'n lewe uit visvang gemaak het. Soos reeds genoem, is wetgewing eers in die 1980's ingestel toe visvanglisensies in werking getree het.⁴³¹

Lisensies het wel perke op visgroottes geplaas, asook hoeveelhede, maar die meeste bote kon steeds aansoek doen om lisensies en volgens sommige van Witsand se ou vissers het die vissermanne die vis eenvoudig opgevang. Die feit dat daar viskopers was wat vissers se vis ingekoop het, het veroorsaak dat meer mense op Witsand 'n bestaan uit die see kon maak. Vanaf 1975 tot ongeveer die 1990's was daar verskeie kopers wat vis ingekoop het. Onder hulle was Paul Tops wat van 1975 tot 1979 vis ingekoop het. Tom Pretorius het in die 1980's 'n vrieskas van I&J gehad waar hy sy vis kon stoor. Die De Kock-familie het die vrieskas by Pretorius oorgekoop. Hulle was later die enigste kopers van vis in Witsand. Daar was so baie vis dat I&J in die laat 1980's 'n groter vrieskas in Witsand moes aflewer. Meer vis is in daardie tyd in Witsand gevang

⁴²⁹ J.H. Langenhoven, *Gooi Los! Die Vissermanne van Witsand en Port Beaufort*, p. 81.

⁴³⁰ Onderhoud gevoer met E. Beukes, Witsand, 25 Junie 2016.

⁴³¹ Onderhoud gevoer met B. Knobel, Struisbaai, 17 Junie 2015; J. H. Langenhoven, *Gooi Los! Die Vissermanne van Witsand en Port Beaufort*, pp. 125-126.

as by baie van die ander vissersdorpe in die omgewing. 'n Afsetpunt vir vis was die groot rede waarom daar so geweldig baie vissers op die dorp was.⁴³²

Die visbron in die gebied kon egter nie vir ewig voortbestaan nie. Visgetalle het stelselmatig in die gebied rondom St. Sebastiansbaai begin afneem. Die afname was veral onder bodemvis en sommige roofvisspesies. Dit het vissers gedwing om al verder van Witsand te gaan soek vir goeie vangste. Van die ouer generasie vissermanne se kennis oor die streek het saam met hulle verdwyn en slegs 'n paar van die erkende vissermanne van Witsand het geweet van goeie vis-gronde wat ver van Witsand af geleë was. 'n Area wat bekend staan as Wilkie-se-bank het groot vangste vir sommige van die Witsand-vissers opgelewer.

Dit was egter nie lank nie voor die meeste bote in die rigting van Wilkie-se-bank begin werk het nie. Hierdie bank is 'n redelike lang bootrit vanaf Witsand en is in die Skipskop-omgewing geleë. Die gebied het juis goeie vis gehad omdat Skipskop se vissersgemeenskap nie meer daar was nie en die visbron in daardie omgewing kans gehad het om te herstel. Teen die vroeë 1990's het visgetalle so swak geraak dat baie van Witsand se vissers wat in die kommersiële visbedryf was, padgegee het. Dit was juis as gevolg van die feit dat visgetalle swak was en dat die prys van buiteboord-enjins tussen 1993 en 1995 so te sê verdubbel het. Die visbedryf in Witsand het dus in hierdie tyd geweldig agteruit gegaan. Teen die einde van 1995 was die vis in die omgewing van Wilkie-se-bank en die omliggende gebied ook so te sê opgevang.⁴³³

Witsand as dorp het begin verander van 'n vissersdorp in 'n vakansiebestemming waar inwoners eerder vir hul plesier kom visvang het.⁴³⁴ Tans is daar slegs een kommersiële vissersboot in Witsand oor wat aan Eugene Beukes behoort. In 'n onderhoud het Beukes gemeld dat die visbedryf glad nie sleg vaar nie en dat daar genoeg vis is. Volgens hom het booteienaars net nie geweet hoe om hul sake reg te bestuur nie en dit was die ondergang van die meeste kommersiële vissers.⁴³⁵

⁴³² Onderhoud gevoer met J.H. Langenhoven, Witsand, 24 Junie 2016.

⁴³³ J. H. Langenhoven, *Gooi Los! Die Vissermanne van Witsand en Port Beaufort*, pp. 118, 119, 120 & 123.

⁴³⁴ Onderhoud gevoer met F. Groenewald, Witsand, 25 Junie 2016.

⁴³⁵ Onderhoud gevoer met E. Beukes, Witsand, 25 Junie 2016.

Teen 1994 was daar dus steeds kommersiële visvangaktiwiteite in Gansbaai, Struisbaai en Arniston. Witsand se kommersiële visbedryf het feitlik doodgeloop en dié van Skipskop is beëindig deur politieke inmenging. 'n Volledige bespreking rondom Skipskop volg in Hoofstuk vier. Ander faktore wat 'n groot rol gespeel het, was die toetrede van sportvisser en duikers wat die kusdorpe van die Strandveld as uitsonderlike natuurgebied begin benut het.

3.6. Die toetrede van sportvisser tot die streek

Sedert die 1960's het sportvisseraktiwiteite teen die kus begin toeneem. Sportvisser het hulle veral toegespits op boothengel, rots-en strandhengel asook duik (visskiet en die duik van perlemoen veral). In feitlik al die kusdorpe wat in hierdie studie bespreek word, is die een of ander visontginningsaktiwiteite beoefen wat ook sportvisser daarheen gelok het.

Hoewel Gansbaai as 'n grootskaalse vissersdorp gesien is, was daar ook groot hoeveelhede sportvisser gewees wat die dorp op gereelde basis besoek het. Baie van die sportvisser het hulle toegespits op rots-en strandhengel. Baie vis is sedert die 1960's van die kant af deur sportvisser gevang. Die feit dat daar rotse teen die kus voorkom het dit vir duikers moontlik gemaak om seelewe soos perlemoen (*Haliotis midae*) en kreef (*Jasus lalandi*) te kon uithaal. Perlemoen en kreef is gesogte spesies onder duikers. De Kelders is naby Gansbaai geleë en die kuslyn is deels dieselde. Sportvisser het dieselfde aktiwiteite daar beoefen as in Gansbaai.

Kleinbaai was sedert die 1960's 'n gereelde besoekplek vir sportvisser. Heelwat van Gansbaai se kommersiële visser het ook bote in Kleinbaai gehad omdat daar 'n geskikte landingsplek is. Kleinbaai het wel nooit in 'n kommersiële vissersdorp verander nie, maar eerder 'n dorp geword wat sportvisser geniet het om te besoek. Sportvisser in Kleinbaai het ook rots-en strandhengel beoefen en perlemoen geduik. Later het sportvisser begin om met bote in die omgewing vis te vang vanweë die geskikte landingsplek. Saam met Kleinbaai was Franskraal eweneens 'n aanloklike dorp vir sportvisser. Franskraal bied uitstekende hengelareas en was vroeër 'n paradys vir duikers.⁴³⁶ Jan Fourie maak in sy boek *Wisselstrale oor die Strandveld* die volgende stelling

⁴³⁶ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

oor Franskraal se seelewe: “Perlemoen het jy met laagwater by Frikkiesbaai van die rotse afgeskop”.⁴³⁷

Dudley Coetzee en John Rossouw, beide inwoners van Pearly Beach, het verklaar dat die dorp geweldig baie sportvisser gelok het. Vir hengelaars was Pearly Beach ’n uiters suksesvolle visvanggebied gewees. Duikers het oor naweke en vakansies gereeld besoeke daar afgelê. Dit was as gevolg van die groot hoeveelhede perlemoen wat in die gebied voorgekom het.⁴³⁸ Onder duikers is perlemoen een van die grootse seebronne wat teen die kus van die Strandveld uitgehaal is. Weens die gesogtheid daarvan het baie mense in die gebied kom duik net om perlemoen te ontgin.

Struisbaai en Witsand het deels dieselfde bekendheid onder sportvisser verwerf. Beide dorpe bied uiters goeie waters vir beide rots-en strandhengelaars en boothengelaars. Dit was veral Witsand wat tot en met die studie se afsnytydperk van 1994 geweldig baie sportvisser gelok het weens die goeie vangste van reuse kabeljoue in die gebied. Sportvissermanne het in groot getalle na Witsand gestroom om groot kabeljoue te vang.⁴³⁹ Sportvisser het Struisbaai ook sekere tye van die jaar oorval wanneer daar roofvis voorgekom het. In beide die dorpe was sportvisser deels verantwoordelik vir uitbreiding van die dorpe. Baie sportvissermanne het ná die 1960’s huise in die onderskeie dorpe gekoop om naweke en vakansietye daar te kon deurbring.⁴⁴⁰

Alhoewel Skipskop reeds in die middel van die 1980’s vir openbare toegang gesluit is, het sportvisser in die tyd geweldig baie vis van die strand en rotse af in die gebied gevang. Goeie vangste deur rots-en strandhengelaars is ook gevang voor onteining plaasgevind het.⁴⁴¹ Hoewel Skipskop se vissersbote geweldig baie vis gevang het, het die ligging van die gebied dit nie vir sportvisser prakties moontlik gemaak om hul ski-bote daar veilig in die see te kry nie. Daar was te veel sand waaroor voertuie moes ry voordat bote by die see kon uitkom. Afgesien van visser wat van die kant af visgevang het, het besoekers ook skulpvis soos alikreukel en oesters ontgin

⁴³⁷ J. Fourie, *Wisselstrale oor die Strandveld*, p. 22.

⁴³⁸ Onderhoud gevoer met D. Coetzee, Pearly Beach, 26 Junie 2016; Onderhoud gevoer met J. Rossouw, Pearly Beach, 26 Junie 2016.

⁴³⁹ Onderhoud gevoer met F. Groenewald, Witsand, 25 Junie 2016; Onderhoud gevoer met J.H. Langenhoven, Witsand, 25 Junie 2016.

⁴⁴⁰ Onderhoud gevoer met F. Groenewald, Witsand, 25 Junie 2016; Onderhoud gevoer met J.H. Langenhoven, Witsand, 25 Junie 2016; Onderhoud gevoer met B. Knobel, Struisbaai, 17 Junie 2015; Onderhoud gevoer met P. Groenewald, Struisbaai, 21 Junie 2016.

⁴⁴¹ “Hengelaars nog welkom in gesogte, toe’ reservaat”, *Die Burger*, 23 Januarie 1980, p. 16.

wanneer hulle die dorp besoek het. In Arniston was die toetrede van sportvisser aanvanklik nie baie groot nie. Die dorp het eers in die laat 1970's daadwerklik bekendheid onder besoekers verwerf. Sportvisser het nie 'n groot deel daarvan uitgemaak nie.⁴⁴² Daar was wel later vakansiegangers wat "ski-bote" gekoop en dit verander het om veilig hul bote te water te laat. Omdat die sleepelling baie styl gebou is, het die inwoners wile aan hul bote gesit en dit op daardie manier te water gelaat. Daar was egter nie baie van hulle nie. Rots-en strandhengel het ook op die dorp voorgekom.

In baie gevalle het dit gebeur dat sportvisser eiendom gekoop het in 'n gebied waarvan hulle baie gehou het. Sodoende kon hulle naweke en vakansietye daar deurbring. Die sportvisseridentiteit het in baie gevalle 'n groot rol gespeel in mense se besluite om eiendom in sekere gebiede te koop en baie van hierdie mense sou later ook gaan aftree op die spesifieke dorp. Die vraag ontstaan egter waarom hierdie tipe veranderinge in visontginning uit die oseaan spesifiek sedert die 1960's begin plaasvind het.

Visvang- en duikaktiwiteite sedert die 1960's is as stokperdjies gesien. Dit was ook gedurende die 1960's dat Suid-Afrika sterk ekonomiese groei getoon het wat groot verskille in sosiale klas veroorsaak het. Dit was veral die Afrikaner-middelklas wat sterk bo ander etniese groepe in Suid-Afrika uitgestyg het. In hierdie tydperk is visvang- en duikaktiwiteite hoofsaaklik deur witmense beoefen. In sommige gevalle was daar ook bruin- en swartmense wat dit beoefen het, maar hulle was in die minderheid. Ekonomiese groei het veroorsaak dat wit burgers van Suid-Afrika gedurende die 1960's ryker was as vantevore. Luukshede in die vorm van stokperdjies kon dus geniet word. Saam met ekonomiese groei het ook tegnologiese vooruitgang gekom.⁴⁴³ Tegnologiese vooruitgang met betrekking tot vissersbote en elektroniese toebehore, kan ook as een van die moontlike redes gesien word waarom sosiale vissersaktiwiteite vermeerder het. Heelwat sportvisser het, soos genoem, later eiendom in die spesifieke dorpe gekoop.⁴⁴⁴

⁴⁴² Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016; Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016; Onderhoud gevoer met C. Newman, Struisbaai, 21 Junie 2016.

⁴⁴³ A. Grundlingh, "Are We Afrikaners Getting Too Rich?" *Cornucopia and Change in Afrikanerdom in the 1960's*, *Journal of Historical Sociology*, 21, 2/3, 2008, pp. 144, 148.

⁴⁴⁴ Onderhoud gevoer met J. H. Langenhoven, Witsand, 24 Junie 2016; Onderhoud gevoer met F. Groenewald, Witsand, 25 Junie 2016.

Veral Afrikaners het in hierdie tydperk finansiële sterker geraak en kon dus as gevolg daarvan dit moontlik bekostig om meer as een eiendom te besit.⁴⁴⁵

Verder is die Groepsgebiedewet gedurende die vroeë 1960's in sommige van die Strandveld se kusdorpe in werking gestel.⁴⁴⁶ Rasseskeiding in die dorpe waar dit wel ingestel is, het aan die meer welgestelde Afrikaners van die tyd die vermoedigheid gegee om eiendom in die dorpe te koop juis omdat daar verskillende gebiede vir bewoning deur verskillende rasse uitgesit is. Hierdie verskynsel het veral in dorpe soos Struisbaai en Arniston sterk na vore getree. Net soos in die kommersiële visbedryf, het sportvisser ook 'n groot rol in die kusdorpe van die Strandveld gespeel. Teen 1994 het sportvisserij geweldig gegroei en het dit as groot ekonomiese inspuitings in die dorpe gedien.

3.7. Die demografiese uitleg van verskillende vissersgemeenskappe

Die aanvang van die kommersiële visbedryf in die Strandveld-gebied het verskillende rasse betrek. Deurgaans was daar eienaars wat vissersbote self besit het. 'n Vissersbote behels 'n skipper en bemanning wat op die boot werk. Visfabrieke behoort gewoonlik aan private eienaars of aan groter vismaatskappye. Die maatskappye het ook werknemers wat in diens geneem is. Dit vorm die groter geheel van die visbedryf in die Strandveld.

Aan die begin van die kommersiële visbedryf in die streek was booteienaars meestal wit gewees. Daar was enkele uitsonderings waar vissersbote reeds van die begin af aan bruin vissers behoort het. Die skippers van visserskuite was óf bruin óf wit gewees. Alhoewel die meeste eienaars van bote wit was, is bruin vissers as skippers toevertrou juis oor hulle geweldige goeie kennis van die see. In sommige gevalle is bruin vissers glad nie op bote toegelaat nie en ook nie as werkers in fabrieke nie. Bruin-, sowel as witmense is as bemannings op bote gebruik. Alhoewel

⁴⁴⁵ A. Grundlingh, "'Are We Afrikaners Getting Too Rich?'" *Cornucopia and Change in Afrikanerdom in die 1960's*, *Journal of Historical Sociology*, 21, 2/3, 2008, pp. 144, 148.

⁴⁴⁶ Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016; Onderhoud gevoer met J. Grandfield, Arniston, 22 Junie 2016; Onderhoud gevoer met A.M. Hamer deur Melani Jomat, "Mondelingse geskiedenisprojek befonds deur Suid-Afrikaanse Nasionale Parke", Agulhas Nasionale Park, 2011, p.6; Onderhoud gevoer met C. Jomat deur Melani Jomat, "Mondelingse geskiedenisprojek befonds deur Suid-Afrikaanse Nasionale Parke", Agulhas Nasionale Park, 2011, p. 11; Onderhoud gevoer met E. Hamer deur Melani Jomat, "Mondelingse geskiedenisprojek befonds deur Suid-Afrikaanse Nasionale Parke", Agulhas Nasionale Park, 2011, p. 12; Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

die Groepsgebiedewet en segregasie in die 1960's in werking gestel is, het wit- en bruinmense steeds saam op bote sonder enige probleme gewerk.

In Gansbaai is dekskuite aanvanklik hoofsaaklik deur wit vissers beman. Daar was wel bruinmense wat op die Gansbaai Ko-operasie se lynvisbote visgevang het. Die Ko-operasie het ook 'n afdeling van Gansbaai Marine besit. Gansbaai Marine was in beheer van die dekskuite wat eers ná 1969 bruin vissers in die maatskappy toegelaat het. Hulle kon op die bote vis vang, asook in die fabriek werk. Geen bruin visserman kon egter die eienaar van 'n dekskuit word nie. Later van tyd is bruin vissers toegelaat om aandele in Gansbaai Ko-operasie te bekom en het toe meestal hul lynvisbote besit. Gansbaai is ook die enigste dorp waar swartmense deel uitgemaak het van die visbedryf. Hoewel swartmense aanvanklik nooit op Gansbaai kon woon nie, is hulle op kontrakbasis aangestel en moes na 'n sekere tydperk weer die dorp verlaat. Teen 1994 het wit- sowel as bruin- en swartmense egter deel uitgemaak van die visbedryf in Gansbaai.⁴⁴⁷

Sedert kommersiële visvangs in Struisbaai begin het, was dit meestal witmense wat in besit van “chukkies” was. Dit het óf aan private eienaars, óf aan die visfabriek behoort. Die skippers was uit die bruin en wit gemeenskap. Die identiteit van die skipper het nie soseer afgehang van sy ras nie, maar eerder oor die persoon se kennis van die see. Bemannings op die “chukkies” was meestal bruin vissers, alhoewel daar gevalle was waar witmense ook deel uitgemaak het van die bemanning.⁴⁴⁸ Met die koms van “ski-bote” het baie bruin vissers eienaarskap van die “chukkies” bekom, terwyl wit booteienaars “ski-bote” aangekoop het.⁴⁴⁹ Die visfabriek op Struisbaai het sedert sy ontstaan nog altyd aan 'n wit eienaar behoort.⁴⁵⁰ Teen 1994 was visbooteienaars hoofsaaklik onder die bruin en wit gemeenskap. Swartmense het nooit regtig enige invloed in die visbedryf van Struisbaai gehad nie.

In Arniston het die ontwikkeling van die visbedryf se demografie deels dieselfde eienskappe getoon. Aanvanklik was daar ook wit eienaars van “chukkies” waarmee bruin en wit vissers visgevang het. Dit het stelselmatig verander totdat die meeste van die “chukkies” teen 1994 aan

⁴⁴⁷ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

⁴⁴⁸ T. Galloway, “Aan die Suidpunt van die Overberg; Die ontwikkeling van Struisbaai 1940-2006”, p. 10.

⁴⁴⁹ Onderhoud gevoer met P. van As, Springfield, 20 Junie 2016.

⁴⁵⁰ Onderhoud gevoer met Anoniem 2, Struisbaai, 18 Junie 2015.

bruin eienaars behoort het. Daar was egter nooit 'n visfabriek nie en verskillende kopers het vis op die dorp ingekoop.

Op Skipskop was daar aanvanklik net twee wit eienaars wat “chukkies” besit het. Die skippers van hierdie “chukkies” was aanvanklik ook wit mense gewees. Later het bruin vissers die rol van skippers oorgeneem, terwyl die eienaars nog wit was. In later jare, voor die onteiening van die dorp, het van die bote aan bruin vissers behoort. Daarby was die bemannings op die bote oor die algemeen bruin vissers gewees, en in sommige gevalle was daar ook wit bemanningslede. Die meeste van die bruin inwoners van Skipskop het visgevang.⁴⁵¹

Figuur 19: Willem Grandfield, een van die bruin skippers van die “chukkies” op Skipskop se strand.⁴⁵²

⁴⁵¹ Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016; Onderhoud gevoer met C. Newman, Struisbaai, 21 Junie 2016; Onderhoud gevoer met B. Grandfield, Struisbaai, 21 Junie 2016; Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016.

⁴⁵² Foto verkry van J. Nefdt, Junie 2017.

Wat die visbedryf betref, het Witsand se demografie sedert die 1920's 'n groot rol gespeel. 'n Verkoopsvoorwaarde wat ingestel is deur die eienaar van die grond waarop Witsand ontwikkel het, het bepaal dat geen inboorlinge, of inwoners van die plaaslike bevolking permanent op die dorp kon woon of eiendom kon besit nie. Dit was slegs toeganklik vir witmense om daar te kon woon. Die visbedryf het gevolglik hoofsaaklik uit wit eienaars van bote, skippers, asook bemanning bestaan. Daar was wel 'n paar gevalle waar eienaars en skippers bruin vissermanne as bemanning op hul skuite gehad het. Vanaf die periode van die dekskuite sedert die middel van die 1940's tot en met die agteruitgaan van die kommersiële bedryf in die 1970's, het witmense 'n baie groot deel uitgemaak van die visbedryf in Witsand. Bruin vissers is van omliggende dorpe na Witsand gebring om te kom werk en is dan weer huis toe nadat die visvangste afgehandel is. Hulle kon in dié tydperk egter nie permanent daar woon om vis te vang nie. Al die eienaars van visfabrieke in Witsand was wit mense gewees. Eers na 1994 kon bruinmense eiendom in Witsand koop toe die genoemde verkoopsvoorwaarde weggeval het.⁴⁵³

Samevatting

Ontginning uit die oseaan kan as een van die grootste oorlewingsmeganismes vir menslike bestaan, asook die voortbestaan van permanente bewoners van die streek gesien word. In die era van die bestaansvissers het ontginning uit die oseaan die nodige voedsel aan hulle gemeenskappe voorsien om te kon oorleef. Dit het groepe mense soos plaaswerkers, vrygestelde slawe en uitgespoeldes in staat gestel om op spesifieke plekke hulself te vestig en daar 'n bestaan te kon maak. Nie net het visontginning bestaansvissers op roeibote gehelp nie, maar later ook veroorsaak dat kommersiële vissersaktiwiteite op “chukkies”, dekskuite en “ski-bote” kon plaasvind. Kleinskaalse kommersiële ontginning het plaasgevind in die vissersdorpe van Struisbaai, Arniston en Skipskop, terwyl grootskaalse kommersiële ontginning in Gansbaai en Witsand plaasgevind het. Die evolusie van die vissersboot van roeibote na “chukkies”, deksuite en “ski-bote” het visvangste meer winsgewend gemaak. Gemeenskappe het stelselmatig 'n visserskultuur begin ontwikkel wat ook verskillende leefwyses ingesluit het. Dit sluit in die verandering van sommige dorpe van vissersdorpe na vakansiebestemmings, die invloed van sportvissers, asook nie-kommersiële perlemoen en kreefduikers. Dorpe se identiteite is sodoende geskep. Selfs in dorpe

⁴⁵³ Onderhoud gevoer met J.H. Langenhoven, Witsand, 24 Junie 2016.

waar daar geen kommersiële visaktiwiteite plaasgevind het nie, is visontginning vir ontspanning beoefen. Ook in hierdie dorpe het visontginning sekere kulture en identiteite geskep. Tot en met 1994 het ontginning uit die oseaan 'n definitiewe impak op die geskiedenis van die streek se kusdorpe gehad. Die invloed van die Groepsgebiede-wetgewing word in die volgende hoofstuk uiteen gesit.

Hoofstuk 4: Politieke en kulturele veranderinge in die Strandveld se kusstreek

Inleiding

Hierdie hoofstuk handel oor die politieke en kulturele veranderinge wat gedurende die tydperk van die 1940's tot en met 1994 in die Strandveld plaasgevind het. Sedert die 1940's het daar verskeie politieke gebeurtenisse plaasgevind wat geweldige veranderinge vir inwoners van die onderskeie dorpe in die gebied meegebring het. Die Nasionale Party het in 1948 aan bewind gekom. Daar was politieke ingrepe soos die skeiding van sekere etniese groepe, asook die onteiening van 'n dorp as geheel. Van die ander dorpe het grootliks verander of selfs tot niet gegaan. Daar was wel ook gevalle waar sekere dorpe nie so erg geraak is deur politieke verwickelinge as ander nie. Die meeste van die kUSDorpe in die genoemde periode is deur die politieke beleid van apartheid gevorm waar rassessekering deur die regering van die dag toegepas is. Daar is egter uitsonderings waar verskillende faktore en verkoop-ooreenkomste deur eienaars van die omgewing 'n baie groot rol gespeel het in die veranderinge wat oor tyd plaasgevind het.

Afgesien van politieke veranderinge word die kultuur van die streek, wat ook oor tyd verander het, in oënskou geneem. In hierdie afdeling word op die verskillende dorpe se kulturele identiteite gefokus en ondersoek ingestel of daar enige veranderinge vanaf die 1940's tot en met 1994 plaasgevind het.

4.1. Die invloed van die Groepsgebiedewet en apartheid (1960-1994)

Gedurende die 1940's het die bevolking van die meeste dorpe aan die Strandveldkus uit wit sowel as bruin inwoners bestaan. Beskikbare literatuur maak nie melding van swart inwoners in die streek gedurende die 1940's nie. In sekere gevalle het daar reeds teen die 1940's skeiding tussen die woonareas van verskillende rasse groepe voorgekom, terwyl bruin- en witmense in ander dorpe weer in een gebied saamgewoon het. Die instelling van die Groepsgebiedewet het gevolglik in die 1960's nie oral 'n ewe groot impak gehad nie, omrede inwoners in sommige gevalle reeds apart van mekaar gewoon het. Sover vasgestel kon word, was daar onder ouer inwoners van die streek nooit regtig kwade gevoelens tussen wit- en bruinmense nie. Ouers het

saam gewerk, terwyl kinders ook saam gespeel het. Hierdie situasie sou teen die 1960's, toe sekere segregasiewette geïmplementeer is, egter drasties verander.⁴⁵⁴

4.1.1. Gansbaai

Sedert die 1920's het Gansbaai se inwonertal uit bruin en wit inwoners bestaan. Aanvanklik was daar bruin- en witmense wat in dieselfde woongebiede gewoon het. Dit was in die tydperk toe die inwoners nog onder teen die see gewoon het. In die tyd toe inwoners getrek het en teen die kop op dorp begin woon het, het die destydse skoolhoof en latere vaderfiguur van die dorp, Jan Barnard, in lyn met die politieke verwickelinge aanbeveel dat rasse eerder apart moes woon. Dit is nie op bruin inwoners afgeforseer nie, maar Barnard was van mening dat dit vir beide groepe se nageslagte die beste sou wees.

Volgens oud-inwoner, Cethrena Pieters, het die bruin inwoners van Gansbaai baie lekker gewoon in die gebied waarheen hulle getrek het. Soos vroeër genoem, was dit die Nette-baan of Ou Lokasie genoem. Die bruinmense wat in die gebied gewoon het se leefwyse was soms moeilik, maar daar was ook aangename tye. Inwoners het hoenders en kleinvee aangehou waar hulle gewoon het. Pieter is van mening dat dit hulle nie gepla het om op hul eie te woon nie.⁴⁵⁵ Bruin en wit inwoners het gevolglik reeds sedert die 1940's apart in Gansbaai gewoon. Die bruin gemeenskap het teen die heuwel van die dorp aan een kant van die hawe gewoon, terwyl die wit inwoners aan die anderkant gewoon het.⁴⁵⁶ Beide gemeenskappe het ook lopende water tot hul beskikking gehad.⁴⁵⁷ Volgens Cethrena Pieters en Elizabeth Kondokter, ook 'n oud-inwoner, was bruin inwoners voor die koms van die 1960's heel tevrede om in die Ou Lokasie te gewoon het.⁴⁵⁸ Daar was aanvanklik bruinmense wat erwe in die wit woonbuurt wou koop, maar Barnard het hulle met die volgende woorde tot ander insigte gebring: "Net so min as wat julle daarvan sal hou om langs my te woon, sal ek daarvan hou om langs julle te woon".⁴⁵⁹ Op hierdie wyse het rassesseiding

⁴⁵⁴ Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016.

⁴⁵⁵ Onderhoud gevoer met C. Pieters, Gansbaai, 13 Julie 2017.

⁴⁵⁶ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

⁴⁵⁷ WCARS, KUS, 407, 5/2/1/F116: Woongebiede en Behuising. Afbakening en Beplanning van laaslike woongebiede, 1981-1983.

⁴⁵⁸ Onderhoud gevoer met C. Pieters, Gansbaai, 13 Julie 2017; Onderhoud gevoer met E. Kondokter, Gansbaai, 13 Julie 2017.

⁴⁵⁹ E. Barnard, "'n Kultuurhistoriese beeld van Gansbaai en omgewing", p. 253.

dus reeds met die aanbreek van die 1960's bestaan, wit inwoners het aan een kant van die dorp en bruin inwoners aan die anderkant gewoon.⁴⁶⁰

Gedurende die 1960's is die bruin gemeenskap verskuif van waar hulle gewoon het na 'n gebed wat as die Groenewald-skema sou bekend staan.⁴⁶¹ Die naam is later na Blompark verander. Aanvanklik is daar aan bruin inwoners gesê dat die skuif van die Ou Lokasie na Blompark moes plaasvind omdat die grond van die Ou Lokasie te klein geword het vir die inwonertal wat bly groei het. Die skuif was egter vanweë die Groepsgebiedewet van 1957 wat bepaal het dat bruin en wit inwoners apart moes woon. Bruin inwoners kon egter nie verstaan waarom hulle moes wegtrek na 'n nuwe gebied as hulle reeds in hul eie gebied gewoon het nie. Die verskuiwing na Blompark is deur die N.P.-regering se apartheidsbeleid in 1960 in werking gestel nadat Gansbaai se dorpsgebied as wit woongebied verklaar is. Die eintlike rede vir die verskuiwing was om Gansbaai se wit woongebied te vergroot en gevolglik is die bruin inwoners na 'n gebied verder buite die dorp verskuif.

Vir bruin inwoners was dit 'n bitter tyding dat hulle moes trek, aangesien hulle hul vee en ander diere by die Ou Lokasie moes agterlaat, omdat daar nie by Blompark weiding daarvoor was nie. In Blompark is skakelhuse vir mense gebou om in te woon. Die vryheid van groot oop spasie van die Ou Lokasie was skielik ingeperk met klein huisies en smal strate. Die huisies waarin bruin inwoners moes woon, was ook nie hul eiendom nie, maar het aan verskeie wit inwoners in Gansbaai behoort. Bruinmense moes die huise by die huiseienaars huur.⁴⁶² Die ongeregtheid het tot en met die 1970's voortgeduur toe 'n bestuurskomitee in Blompark op die been gebring is en sake rakende bruin inwoners se belange aangespreek kon word.⁴⁶³ Sedert die instelling van Groepsgebiedewet het 'n moeilike tydperk vir bruin inwoners aangebreek: hulle is verskuif en die gebruik van strande het vir hulle ontoeganklik geword. Bruin inwoners moes ook saans volgens 'n klokkeël uit die wit woongebied wees en kon nie meer met vryheid beweeg waar hulle wou nie. Pieters noem dat dit 'n hartseer en moeilike tydperk was. Toestande het mettertyd vir die bruinmense in Gansbaai verbeter nadat die bruin bestuurskomitee gestig is. Hoewel daar steeds 'n

⁴⁶⁰ WCARS, KUS, 1/46, 5/2/1/F113: Afbakening en Beplanning, Gansbaai, 1961-1969; Onderhoud gevoer met C. Pieters, Gansbaai, 13 Julie 2017.

⁴⁶¹ WCARS, KUS, 2/238, 5/2/1/F116: Woongebiede en Behuising. Afbakening en Beplanning van Plaaslike Woongebiede. Kleurlingsake, 1971-1980; Onderhoud gevoer met M. Adams, Gansbaai, 13 Julie 2017.

⁴⁶² Onderhoud gevoer met C. Pieters, E. Kondokter, M. Adams, Gansbaai, 13 Julie 2017.

⁴⁶³ Onderhoud gevoer met E. Kondokter, Gansbaai, 13 Julie 2017.

bitterheid onder bruin inwoners geheers het, het dit stelselmatig verbeter tot en met die afskaffing van apartheid in 1994.

Aanvanklik is swartmense ook nie toegelaat om in Gansbaai te woon nie, maar sedert die 1970's het 'n dorpswyk, genaamd Masakhane, ontstaan waar swartmense wat op kontrak in sommige van die fabriekse gewerk het, kon woon. Dit was aanvanklik meestal trekarbeidermans wat vir 'n periode van ses tot nege maande daar kom woon het voordat hulle na hul 'tuislande' moes terugkeer. Baie van die werkers was afkomstig uit die Transkei, Ciskei of elders in die Oos-Kaap. Aanvanklik was daar hostelle wat slegs 150 mense kon akkommodeer. Swart families het wel later in die gebied begin intrek en dit het baie uitgebrei. Heinings is om die gebied gebou wat die instroming van swartmense onder beheer moes hou.⁴⁶⁴ 'n Paar insidente waar swart inwoners met die gereg gebots het oor pasboeke wat hulle nie by hul gedra het nie, het veroorsaak dat die heinings afgebreek is sodat inwoners vrylik toegang tot hul wonings kon kry.⁴⁶⁵

4.1.2. De Kelders, Kleinbaai en Franskraal

Die omliggende dorpe rondom Gansbaai het meestal uit wit inwoners bestaan. In De Kelders, Kleinbaai en Franskraal was die inwoners en vakansiegangers oor die algemeen wit gewees en geen bruinmense het op permanente basis, of tydens vakansies tussen die witmense gewoon nie.⁴⁶⁶ Indien daar enige bruin inwoners in die gebied woonagtig was, was hulle tot Blompark beperk.

Afgesien van die dorpe in die spesifieke gebied, is daar ook 'n kampeerterrein na aan Franskraal, genaamd Uilkraalsmond geleë. In 1962 was daar wrywing tussen bruin en wit kampeerders van die terrein wat in daardie stadium onder die beheer van die Afdelingsraad van Caledon gestaan het. Die gebied is toe in twee verdeel met 'n grensdraad sodat wit en bruin inwoners apart in Uilkraalsmond kon kampeer sonder om wrywing te veroorsaak.⁴⁶⁷ Wit inwoners het geweldig begin kla omdat bruinmense deur die wit gebied loop wanneer hulle iewers heen op pad was. Daarby was daar ook gevalle waar bruinmense water getap het by krane in die wit

⁴⁶⁴ J. en S.D. Fourie, *Gansbaai 'n besondere streek en sy mense*, pp. 123-124.

⁴⁶⁵ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

⁴⁶⁶ WCARS, Regional Representative, Cape Town: Departmens of Community Development (hierna CDC), 533, 3: Individuele Gevalle, Dorpstigtings en Uitbreidings. Van Dyksbaai, 1976.

⁴⁶⁷ WCARS, KUS. 1/30 5/4/1/19: Ontspanningsoorde en Strand Hawegeriewe. Afbakening van Uilkraalsmond, 1962-1965.

kampeerterrein. Inwoners en kampeerders was bang dat dit in rassekonflik kon ontaard. 'n Verslag het later bepaal dat dit nie bruin kampeerders was wat water in die wit kampeerterrein getap het nie, maar eerder bruin bediendes wat by huise van die omliggende gebied gewoon het. Die insidente het plaasgevind wanneer die bediendes op pad was werk toe. Die bruinmense wat deur die wit kampeerterrein geloop het, was werkers wat óf by die werk moes kom, of óp pad was na die winkel wat daar naby geleë was. Die probleem is later aangespreek in samewerking met beide partye.⁴⁶⁸

Die Groepsgebiedewet en die ander apartheidswette het dus 'n geweldige groot impak op die Gansbaai-streek gehad. Hoewel dit nie in al die omliggende dorpe ewe groot was nie, is Gansbaai en die gemeenskap van Blompark die ergste geraak deur politieke veranderinge wat voor 1994 plaasgevind het. Die insidente wat by Uilkraalsmond plaasgevind het, was ook 'n gevolg van die Groepsgebiedewet wat deur die regering in plek gestel is. Teen 1994 het al hierdie wette egter met die afskaffing van apartheid in Suid-Afrika weggeval.

4.1.3. Skipskop

'n Dorp teen die Strandveld kus waar die instelling van die Groepsgebiedewet van 1957 geen impak gehad het nie was Skipskop. Teen die 1940's was Skipskop 'n gevestigde vissersdorp met beide permanente wit en bruin inwoners. Soos vroeër bespreek, was die meerderheid van hulle hoofsaaklik vissers wat 'n bestaan uit die see gemaak het. Vir geslagte lank reeds het wit en bruin inwoners van die omgewing saam gewoon en het daar 'n gemeenskaplike band tussen die twee groepe gevorm. Kinders het saam groot geword en het later saam gewerk op vissersbote. Volgens 'n oud-inwoner van Skipskop, Carolina Newman, was die gevoel tussen bruin en wit inwoners soos 'n familieband wat oor tyd opgebou is.⁴⁶⁹ Dit het soms baie swaar gegaan met die bruin vissers van Skipskop, veral in die wintermaande wanneer bote nie die see kon trotseer weens slegte weersomstandighede nie. Die wit inwoners het hulle dan sover moontlik ondersteun. In ander gevalle was dit weer die teenoorgestelde wanneer wit inwoners iets benodig het. Volgens Newman was daar nooit rassegeskille tussen die mense nie.⁴⁷⁰

⁴⁶⁸ WCARS, KUS. 1/30 5/4/1/19: Ontspanningsoorde en Strand Hawegeriewe. Afbakening van Uilkraalsmond, 1962-1965.

⁴⁶⁹ Onderhoud gevoer met C. Newman, Struisbaai, 21 Junie 2016; Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016; Onderhoud gevoer met J. Grandfield, Arniston, 22 Junie 2016.

⁴⁷⁰ Onderhoud gevoer met C. Newman, Struisbaai, 21 Junie 2016.

Selfs met die instelling van die Groepsgebiedewet in 1957 het niks verander nie. Mense het steeds op daaglikse basis dieselfde gedoen as vantevore, verklaar Hennie Groenewald, wat verskeie vissersbote op die dorp besit het. Volgens hom was daar nooit geskille oor ras, klas of identiteit nie. Almal het dieselfde status gehad en is dieselfde grootgemaak. Kinders is van kleins af grootgemaak om ander mense met die nodige respek te behandel, ongeag hul velkleur of klas. 'n Ander rede waarom Skipskop in hierdie opsig anders was as van die ander dorpe in die omgewing, is moontlik omdat die dorp geweldig afgesonder was van die res van die streek en dat Skipskop se inwoners nie gemeng het met inwoners van ander dorpe nie. Die lewenswyse van die inwoners kon moontlik daarom dieselfde gebly het as wat dit altyd was. Hoewel daar 'n sterk band tussen wit en bruin inwoners was, het beide groepe reeds teen 1940 in hul eie gebiede gewoon. Inwoners wou dit eenvoudig so gehad het. Tot en met 1983 het geen politieke instelling 'n invloed of verandering op die dorp teweeg gebring nie.⁴⁷¹ Vakansiegangers het die dorp ook gereeld uit vrye keuse besoek, maar dit was meestal witmense gewees.

4.1.4. Witsand

Soos in die geval van Skipskop, was die impak van die Groepsgebiedewet nie so groot in Witsand nie, hoewel die redes daarvoor verskil het. Die Moodie-familie was verantwoordelik vir Witsand se ontstaan. Soos in hoofstuk twee bespreek is, het die dorp op hul plaas ontstaan en was die Moodies oorspronklik in beheer van die verkoop van erwe en eiendomme. Die Moodies het 'n uitdruklike verkoopsvoorwaarde opgestel wat bepaal het dat geen inboorlinge of persone van kleur ooit eiendom in Witsand kon besit of in die dorp kon woon nie. Hierdie besluit is reeds in 1908 deur die Moodies geneem. Teen 1940 het dit steeds op Witsand gegeld. Die dorp het slegs uit wit inwoners en vakansiegangers bestaan.⁴⁷²

Die destydse Departement van Omgewingsake en Ontwikkeling, asook die Departement van Kleurlingsake, het later van tyd geweldig vasgeskop teen die beleid wat deur die Moodies ingestel is. Bruinmense het teen die middel van die 1960's in die omgewing begin uitkamp. Hulle kon egter nie op die dorp kampeer nie weens die verbod op mense van kleur. Bruinmense het

⁴⁷¹ Onderhoud gevoer met B. Grandfield, Struisbaai, 21 Junie 2016; Onderhoud gevoer met J. Grandfield, Arniston, 22 Junie 2016; Onderhoud gevoer met C. Newman, Struisbaai, 21 Junie 2016; Onderhoud gevoer met C. Groenewald, Struisbaai, 21 Junie 2016; Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016.

⁴⁷² Onderhoud gevoer met J.H. Langenhoven, Witsand, 24 Junie 2016.

gevolglik buite die grense van die dorp begin kampeer. Dit het egter 'n steurnis vir inwoners van Witsand begin word en die staat het later ten duurste betaal om 'n oord buite die dorp te ontwikkel waar bruinmense kon kampeer. Die Afdelingsraad van Heidelberg het die oord vir bruin besoekers ontwikkel.⁴⁷³ Aanvanklik was Witsand se inwoners baie ontevrede oor die stand van sake, maar kon niks daaraan doen nie omdat die gebied buite die grense van die dorp geval het.⁴⁷⁴ Die bruin kampeerarea is teen 1994 by die dorp ingesluit toe rassesseiding volgens die Moodies se beleid weggeval het en enige bruinmense, asook ander rasse, op die dorp kon woon of eiendom kon besit. Die Groepsgebiedewet het dus in die periode van sy ontstaan tot en met die val van apartheid in 1994 geen impak op Witsand gehad nie en inwoners was inderdaad wit gewees.⁴⁷⁵

4.1.5. Pearly Beach

Die grond waarop Pearly Beach as dorp ontwikkel is, het sedert die 1940's aan verskeie eienaars behoort. Dit was egter Charlie van Breda wat die Pearly Beach Maatskappy in die 1940's gestig en erwe op die dorp begin uitmeet het.⁴⁷⁶ Nadat hy bankrot gespeel het, is die gebied deur 'n konsortium gekoop. Ontwikkeling op die dorp het plaasgevind toe paaie, erwe en huise uitgemeet en gebou is. Erwe en huise is egter slegs aan witmense verkoop. Omdat die Puren-broers die meeste van die bouwerk op die dorp gedoen het, het hulle bruinmense aangestel om met bouwerk en die uitbreiding van infrastruktuur te help. Aanvanklik het bruin werkers by die boufabrieke of op die Puren se plaas gewoon. Daar is nooit beplan vir die groei van die bruin gemeenskap nie. Met die instelling van die Groepsgebiedewet en die feit dat mense van kleur nie erwe of huise kon koop nie, moes daar 'n ander plan gemaak word. Gevolglik is daar in die vroeë 1970's 'n gebied geproklameer waar die bruin inwoners van Pearly Beach kon woon, te wete Ekolweni.⁴⁷⁷

Werkers van boufabrieke en die omliggende gebied van Pearly Beach het huise gekry wat deur die munisipaliteit voorsien is. Die woonbuurt het stelselmatig uitgebrei soos meer bruin

⁴⁷³ WCDO, Westfield A, Swellendam Plaasregister, Vol. 10, 483.

⁴⁷⁴ WCARS, KUS, 1/130, 5/4/19: Ontspanningsoorde Strand en Hawegeriewe. Afbakening van Witsand, 1963-1968.

⁴⁷⁵ Onderhoud gevoer met J.H. Langenhoven, Witsand, 24 Junie 2016.

⁴⁷⁶ WCARS, ACLT, 722, 22676: Pearly Beach Landgoed-Skenking van Strandperseel, Landbou Perseel nr.2 20 aan Goewerment, Gedeeltes 1+2; Klein Hagelkraal, 1947-1957.

⁴⁷⁷ Onderhoud gevoer met D. Coetzee, Pearly Beach, 26 Junie 2016.

werkers tydens die dorpsontwikkeling benodig is. Bruin plaaswerkers van die omliggende omgewing het ook later van tyd in Ekolweni gevestig. Afgesien van die feit dat bruinmense net in Ekolweni kon woon, is strande en ander ontspanningsareas slegs aan witmense toegeken en kon geen bruinmense hierdie geriewe gebruik nie. Die winkel op die dorp is ook so verander dat daar twee verskillende ingange was vir mense wat inkopies wou doen. Waar daar voor die 1960's een ingang by die winkel was, was daar sedert die instelling van die Groepsgebiedewet twee - een vir bruin inwoners en die ander vir wit inwoners. Die Groepsgebiedewet, asook ander apartheidswette wat ingestel is, het 'n groot invloed op Pearly Beach gehad. Die wetgewing het een groep bevoordeel, terwyl 'n ander daardeur te na gekom is. Teen 1994 was daar twee gevestigde gebiede waar wit sowel as bruinmense gewoon het, maar beide groepe kon sedertdien vrylik woon en beweeg waar hulle wou.⁴⁷⁸

4.1.6. Struisbaai en Waenhuiskrans

Die dorpe wat hierbo bespreek is, is meestal deur wit inwoners gevestig wat eerste in die omgewing begin woon het. In sekere gevalle was daar ook bruinmense wat saam met witmense onder die eerste inwoners van 'n dorp was. Twee dorpe waarvan die ontstaan anders as die res van die streek se dorpe verloop het, is Struisbaai en Waenhuiskrans. Soos reeds bespreek, was die heel eerste inwoners van Struisbaai en Waenhuiskrans bruinmense wat hulself as vissers gevestig het. Met verloop van tyd het ook witmense in die twee dorpe gevestig.

Hoewel beide bruin gemeenskappe van Waenhuiskrans en Struisbaai hulself op plaaseienaars se grond gevestig het, het hulle toestemming bekom om op permanente basis daar te kon woon. Teen die 1940's was die bruin gemeenskappe van Waenhuiskrans en Struisbaai reeds gevestig en daar was ook al 'n paar strandhuise wat aan wit eienaars behoort het. Die oorgrote meerderheid van die inwoners was egter bruinmense. Die bruinmense het nie op een plek gewoon nie en hul huise was wyd verspreid in die omgewing. Hier, anders as in die ander kusedorpe van die Strandveld, het mense gewoon waar hulle wou, ongeag hul kleur.⁴⁷⁹

⁴⁷⁸ Onderhoud gevoer met S. Coetzee, Pearly Beach, 26 Junie 2016; Onderhoud gevoer met J. Rossouw, Pearly Beach, 26 Junie 2016; Onderhoud gevoer met D. Coetzee, Pearly Beach, 26 Junie 2016.

⁴⁷⁹ Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016; Onderhoud gevoer met J. Grobbelaar, Struisbaai, 15 Junie 2015.

Die grond waarop Waenhuiskrans as dorp ontstaan het, het oor geslagte aan verskillende eienaars behoort. Teen 1940 het dit aan die Pratt-familie behoort. Anders as die vorige eienaars van die plaas, het die Pratt-familie dit nodig geag om die bruin vissersgemeenskap te skuif en in een buurt te laat woon, sodat die res van dorp vir wit bewoning ontwikkel kon word. Aanvanklik het bruin vissers aan beide kante van die dorp gewoon terwyl erwe reeds in die 1930's uitgemeet is. Die bruin vissers is later na Kassiesbaai verskuif wat aan die linkerkant van die dorp geleë is (soos daar na die see gekyk word). Teen die laat 1950's het apartheidswetgewing en die Groepsgebiedewet van 1957 veroorsaak dat Kassiesbaai se grense ingeperk is en dat alle bruinmense voortaan daar moes woon, ongeag watter werk hulle in die dorp gedoen het. Daar was selfs sprake dat Kassiesbaai se vissersgemeenskap verwyder moes word en alle huise platgeslaan moes word sodat verdere blanke ontwikkeling kon plaasvind. In die vroeë 1970's is die 'Bewaar Waenhuiskrans'-drukgroep gestig wat geagiteer het vir die behoud en voortbestaan van Kassiesbaai se vissersgemeenskap. Gevolglik is vissershuise herstel en restourasiewerk gedoen.⁴⁸⁰

Waenhuiskrans het sedert die 1940's stelselmatig uitgebrei en welgestelde witmense het luukse strandhuise en woonhuise op die dorp gebou. Volgens verskeie bronne was daar aan die een kant van die dorp 'n vissersgemeenskap wat op 'n daaglikse basis om 'n voortbestaan moes swoeg, en aan die anderkant luukse woonhuise wat aan witmense behoort het.⁴⁸¹ Teen 1994 was dit steeds die status quo en Kassiesbaai was die enigste vissersgemeenskap wat die druk van apartheid en groepsgebiedeskeiding weerstaan het. Daarmee saam is ook hul eie kultuur behou soos dit in die verlede was.⁴⁸²

Struisbaai het reeds sedert die 1820's bruin inwoners gehad. Grond is aan inwoners gegee deur die plaaseienaar waarop Struisbaai later sou ontstaan. Teen die 1940's het bruin inwoners, net soos in die geval van Arniston, verspreid oor die hele dorp gewoon.⁴⁸³ Die drie gebiede waar bruin inwoners gewoon het, is Hotagterklip, Bo-Laag en Onder-Laag genoem. Hierdie gebiede was naby die see geleë, juis omdat die meeste inwoners vissermanne was. Gedurende die 1940's

⁴⁸⁰ M. Diemont, *The Arniston 1815-2015 A village remembers*, pp. 23-24; "Aniston's fishermen R 50 000 closer to restoring old cottages", *The Argus*, 13 September 1996, p. 10.

⁴⁸¹ Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016; Onderhoud gevoer met J. Grandfield, Arniston, 22 Junie 2016; J.R. Joubert, "A second tragedy", *The Argus*, 5 September 1991, p. 16.

⁴⁸² M. Diemont, *The Arniston 1815-2015 A Village remembers*, p. 24.

⁴⁸³ Onderhoud gevoer met J. Grobbelaar, Struisbaai, 15 Junie 2015; T. Galloway, "Aan die Suidpunt van die Overberg; Die ontwikkeling van Struisbaai 1940-2006, p. 3.

het die eerste wit inwoners ook begin om daar geboue, 'n losieshuis en verskeie woonhuise op te rig.⁴⁸⁴ Teen 1955 was daar reeds 'n visfabriek wat vis by vissers ingekoop het. Met die koms van die Groepsgebiedewet en die beleid van rassessekering van die NP-regering is Struisbaai tot wit woongebied verklaar. Daarby het die dorp drasties uitgebrei.⁴⁸⁵

Desondanks die feit dat bruin inwoners van Struisbaai die eerste mense was wat in die gebied gewoon het, is hulle geforseer om te trek na 'n gebied wat deur die Afdelingsraad aan hulle beskikbaar gestel is. Onder hierdie inwoners was daar 'n hartseer gevoel omdat hulle hul kultuur, leefwyse en geskiedenis moes agterlaat. Die area waarheen hulle geskuif is, was nie ver buite die dorp nie, maar dit was vir hulle 'n reuse aanpassing omdat daar voortaan nie meer vryheid van beweging vir hulle was nie. Bruin inwoners was ingehok en kon nie meer in die dorp woon waar hulle wou nie.⁴⁸⁶

In die wit woongebied van Struisbaai is die erwe slegs aan witmense verkoop. Geen persoon van kleur kon in Struisbaai se wit dorpsgebied woon nie.⁴⁸⁷ Hulle is slegs toegelaat om in Molshoop⁴⁸⁸ te gaan woon. Die uitbreiding van die dorp het ook sedert die 1970's geweldig toegeneem. Net soos in Arniston se geval het daar 'n skeiding tussen die bruin en wit inwoners gevorm en ook tussen welstand en sosiale klas. Daar was 'n arm bruin vissersgemeenskap en 'n welgestelde wit gemeenskap wat bestaan het uit permanente inwoners en luukse vakansiehuise. Teen 1994 het die bruin gemeenskap hul eie bestuur gehad en was hulle so op hul eie verantwoordelik vir besluite rakende hul belange.⁴⁸⁹

Apartheidswetgewing het 'n opsigtelike impak op die Strandveld se kusdorpe gehad. In sommige van die dorpe was dit nie so opvallend nie, maar in andere het die skade met verloop van

⁴⁸⁴ T. Galloway, "Aan die Suidpunt van die Overberg: Die ontwikkeling van Struisbaai 1940-2006", pp. 10-11.

⁴⁸⁵ Onderhoud gevoer met P. van As, Springfield, 20 Junie 2016.

⁴⁸⁶ Onderhoud gevoer met A.M. Hammer deur Melani Jomat, "Mondelingse geskiedenisprojek befonds deur Suid-Afrikaanse Nasionale Parke", Agulhas Nasionale Park, 2011, p. 6; Onderhoud gevoer met G. Gabriël deur Melani Jomat, "Mondelingse geskiedenisprojek befonds deur Suid-Afrikaanse Nasionale Parke", Agulhas Nasionale Park, 2011, p. 13.

⁴⁸⁷ Onderhoud gevoer met P. van As, Springfield, 20 Junie 2016; Onderhoud gevoer met E. Hammer deur Melani Jomat, "Mondelingse geskiedenisprojek befonds deur Suid-Afrikaanse Nasionale Parke", Agulhas Nasionale Park, 2011, p. 12.

⁴⁸⁸ Molshoop is die naam wat aan die bruin woongebied gegee is. Dit is egter later van tyd verander na Struisbaai-Noord.

⁴⁸⁹ Onderhoud gevoer met A. van den Berg, Struisbaai, 16 Junie 2015; Onderhoud gevoer met P. van As, Springfield, 20 Junie 2016.

tyd uitgekristaliseer. Een van die grootste probleme wat die wetgewing veroorsaak het, was die skeiding en verwydering wat meegebring is tussen groepe wat vantevore hegte vriendskapsbande gehad het. Dit het ook 'n klasseverskil, wat oor jare sigbaar geword het, geskep.⁴⁹⁰

4.2. Die einde van 'n vissersdorp aan die hand van magshebbers

Skipskop is een van die oudste kUSDorpgemeenskappe in die gebied van die Strandveld gewees. Dit is 'n dorp wat oor geslagte heen deur inwoners bewoon is en waar 'n ryk kulturele geskiedenis ontstaan het.⁴⁹¹ Gedurende die tydperk van 1983 tot 1984 is die inwoners van Skipskop egter op omstrede wyse van hul grond onteien. Teen die 1980's was die inwonertal van Skipskop nie baie groot nie, maar daar was wel 'n gemeenskap wat op permanente basis daar gewoon en gewerk het. Die meeste van die inwoners was vissers. Voorts was daar talle vakansiehuise waar mense naweke en vakansies deurgebring het.⁴⁹²

⁴⁹⁰ Onderhoud gevoer met P. van As, Springfield, 20 Junie 2016.

⁴⁹¹ Onderhoud gevoer met B. Grandfield, Struisbaai, 21 Junie 2016; Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016.

⁴⁹² "Cabinet gives green light for missile testing range", *The Star*, 7 Desember 1983, p. 3; Onderhoud gevoer met C. Newman, Struisbaai, 21 Junie 2016; Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016; "Fishermen of Skipskop don't think of missiles", *The Cape Times*, 29 Maart 1983, p. 7.

Figuur 20: 'n Foto van Skipskop voor die onteining⁴⁹³

Aan die begin van 1983 het gerugte ontstaan dat Krygkor 'n stuk grond van 43 000 ha in die gebied tussen Waenhuiskrans en Kaap Infanta vir die bou van 'n missieltoetsbaan wou bekom en onteien. Die grond het 'n stuk kuslyn van ongeveer 70 km ingesluit.⁴⁹⁴ Aanvanklik is ook ander terreine oorweeg, onder andere gebiede in die binneland van die Noordoostelike Kaapprovinsie en die Groot Karoo. Verder is gebiede in die omgewing van Saldanha, Kaappunt en Dangerpoint/Quoinpoint ook ondersoek as moontlike geskikte gebiede vir die bou van 'n missieltoetsbaan. Laastens is St. Lucia en 'n stuk kusgebied naby Mosselbaai, asook een naby Port Elizabeth as potensiële missieltoetsgebiede ondersoek.

Volgens 'n verslag wat opgestel is deur 'n komitee wat gelei is deur Dr. Douglas Hey⁴⁹⁵ (die Hey-kommissie), was laasgenoemde gebiede nie geskik vir die bou van 'n toetsbaan nie weens die feit dat meervoudige gebruike van daardie terreine reeds daar plaasgevind het, veiligheid 'n groot risiko was en omdat daar nie sekerheid was oor vooruitsigte vir die projek nie. Die klimaat

⁴⁹³ Foto verkry van J. Nefdt, Junie 2017. Fotos van die bruin inwoners se woongebied het met tyd verlore geraak en die murasies wat wel oorgebly het, is deur bosse toegegroei.

⁴⁹⁴ "Besonderhede oor De Hoop-verslag bekend, Grond 'moet onteien word'", *Die Burger*, 7 Desember 1983, p. 25.

⁴⁹⁵ Hey was die Direkteur van Natuurbewaring van die Kaapprovinsie. Hy het in November 1979 afgetree.

en topografie was ook nie geskik in hierdie gebiede vir die bou van 'n missieltoetsbaan nie.⁴⁹⁶ Gevolglik was die Hey-kommissie se aanbeveling grootliks verantwoordelik vir die bou van 'n toetsbaan tussen Waenhuiskrans en Kaap Infanta. Volgens Krygkor was die gekose gebied geskik vir die toets van missiele aangesien daar lae elektro-magnetiese steurnisse in die omgewing voorkom. Die gebied is ook nie geleë op roetes waar daar lugverkeer voorkom nie. Dieselfde geld vir skeepsroetes. 'n Ander rede wat deur Krygkor oor die geskiktheid van die terrein gebied is, was die feit dat die lug baie suiwer was en dat daar selde mis voorgekom het.⁴⁹⁷ As gevolg van die lae bevolkingsdigtheid (in daardie stadium), was die gebied tussen Waenhuiskrans en Kaap Infanta 'n meer geskikte plek vir 'n missieltoetsterrein. Op die gekose grond wat Krygkor in 1983 bekom het, was die vissersdorpie van Skipskop, asook 'n aantal plase en afgesonderde vakansiehuise tussen Skipskop en Kaap Infanta geleë. In die proses het almal wat in die omgewing woonagtig was hul plase en huise verloor.

4.2.1. Rolspelers wat die besluit beïnvloed het

Volgens oud-inwoners van Skipskop is die proses van onteiening reeds in 1969 aangewakker en het gerugte daaroor reeds in daardie stadium begin versprei. Een oud-inwoner van Skipskop, ene “Klaas”⁴⁹⁸, was van mening dat die bou van 'n toetsbaan nie in 1983 begin het nie, maar reeds baie vroeër. Volgens hom is 'n strategie deur die regering van die dag in plek gestel om grond vir die toetsbaan stelselmatig in te palm.

Die Hey-kommissie, wat aanbevelings oor 'n geskikte missieltoetsbaan moes doen, het in samewerking met Krygkor en die Departement van Natuur- en Omgewingsbewing van die Kaapse Provinsiale Administrasie gewerk. 'n Verslag is deur dr. Hey en agt ander persone oor die impak van die toetsbaan op die omgewing opgestel. In die verslag is daar gefokus op sowel die

⁴⁹⁶ *Invloed van wapentoetsbaan op die omgewing. Kusgebied Waenhuiskrans-Infanta; Verslag oor die Implikasies vir die omgewing tussen Waenhuiskrans en Kaap Infanta, Bredasdorp. Die voorgestelde eksperimentele Wapentoets- en Evalueringsfasiliteit.* PAM 68, Spesiale verslae, Republiek van Suid-Afrika, 22 November 1983, Afdeling 4. J.S. Gericke Biblioteek, Universiteit Stellenbosch.

⁴⁹⁷ R. Vorster, “Hóé oud is die idee, word gevra. Skipskop se mense wil g'n hervestig word nie”, *Rapport*, 24 April 1983, p. 21.

⁴⁹⁸ “Klaas” dien as 'n skuilnaam vir 'n ondervraagde wat nie geïdentifiseer wou word nie.

natuurlike elemente as die menslike elemente wat beïnvloed kon word deur die bou van 'n toetsbaan en die afvuur van missiele in die gebied.⁴⁹⁹

'n Ander rolspeler tot die besluitneming vir die bou van 'n toetsbaan was die Munisipaliteit van Bredasdorp. Wrywing tussen die inwoners van Skipskop en dié van Bredasdorp het reeds lank voor 1983 begin. Bredasdorp se inwoners het die inwoners van Skipskop uitgemaak as 'n armlastige gemeenskap wat net by die see aan die lewe kon bly. Met sprake van 'n toetsbaan wat in omloop was, het die burgemeester van Bredasdorp, Louis Le Riche, asook die Bredasdorpse Munisipaliteit, hul steun aan die projek toegesê. Dit sou Bredasdorp ekonomies tot voordeel strek indien so 'n projek geloods kon word.⁵⁰⁰ Skipskop se inwoners het dit egter teengestaan aangesien 'n toetsbaan volgens hulle ekologies 'n negatiewe impak op die omgewing sou hê, maar Le Riche se woorde aan hulle was, “you can’t eat Fynbos”.⁵⁰¹

Ander belanghebbendes by die saak was bewaringsgroepe wat hul stem dikgemaak het omdat hulle van mening was dat die natuur en die fynbos skade aangedoen sou word indien daar 'n toetsbaan gebou sou word. Teen 4 Mei 1983 het meer as 15 000 mense reeds petisies onderteken teen die bou van die beplande toetsbaan. Daar was ongeveer 773 handtekeninge van mense wat Skipskop self besoek het en 600 handtekeninge van inwoners in die Suid-Kaap wat die petisie namens 'n sogenaamde “Wild Life”-organisasie geteken het. 3350 handtekeninge is verkry teen die bou van die missieltoetsbaan wat spesifiek op natuurbewaring gemik is en nie politieke aard was nie. In die Kaapse Skiereiland was daar ook meer as 3000 handtekeninge van die Progressiewe Federale Party. Volgens hulle moes die toetsbaan op 'n “minder sensitiewe” area gebou word. Die Universiteit Kaapstad het op sy beurt ook ongeveer 1900 protesstemme op 'n petisie teen die bou van die toetsbaan uitgebring.⁵⁰² Dit was duidelik dat daar 'n groot groep mense was wat nie die idee van 'n toetsbaan by Skipskop ondersteun het nie. Dit was nie net die inwoners van Skipskop

⁴⁹⁹ *Invloed van wapentoetsbaan op die omgewing. Kusgebied Waenhuiskrans-Infanta; Verslag oor die Implikasies vir die omgewing tussen Waenhuiskrans en Kaap Infanta, Bredasdorp. Die voorgestelde eksperimentele Wapentoets- en Evalueringsfasiliteit.* PAM 68, Spesiale verslae, Republiek van Suid-Afrika, 22 November 1983, Afdeling 4. J.S. Gericke Biblioteek, Universiteit Stellenbosch; “‘Impact study’ for arms site, *Rand Daily Mail*, 26 Maart 1983, p.4.

⁵⁰⁰ “Exco action over Missile Range”, *The Argus*, 29 Maart 1983, p. 1.

⁵⁰¹ “Fishermen of Skipskop don’t think of missiles”, *The Cape Times*, 29 Maart 1983, p. 7.

⁵⁰² “15 000 object to missile range”, *The Cape Times*, 4 Mei 1983, p. 9; “Armcor plan draws loud protests”, *The Star*, 21 Maart 1983, p. 3.

en omliggende gebiede nie, maar ook die breë publiek wat uit alle oorde protes daarteen aangeteken het.

Die vissersgemeenskap van Kassiesbaai in Arniston het ook hul mening uitgespreek oor die beplande bou van 'n toetsbaan omdat 'n groot stuk van die see waar hulle hul meeste vangste gemaak het, in die gebied geval het wat Krygkor vir die publiek wou sluit. Jollip Murtz, een van die vissermanne, het verklaar dat hul voortbestaan in die gedrang sou wees, sou die see ook vir hulle gesluit word.⁵⁰³

Die laaste groep rolspelers tot die besluit oor die bou van 'n toetsbaan was die inwoners van Skipskop self. Dit was 'n gemeenskap wat vir ongeveer 'n 150 jaar reeds in dieselfde gebied gewoon en wat hul wortels diep gevestig gehad het in die dorp wat hul voorvaders gestig het. Die leefwyse van Skipskop was dié van 'n gemeenskap wat uit en uit 'n bestaan uit die see gemaak het. Teen 1983 was Hennie Groenewald, wie se oupagrootjie die dorpsdigter was, die eienaar van 'n paar vissersbote, asook 'n petrolpomp en 'n winkel op die dorp gewees. Daar was strate uitgelê, asook 'n skool wat later van tyd gesluit het.⁵⁰⁴ Soos in baie van die ander vissersdorpe, was dit 'n gemeenskap wat op sy eie geleef het.

Die sprake dat inwoners van Skipskop moontlik onteien kon word, het die inwoners gegrief. Die oorgrote meerderheid is in die duister gelaat en het nie geweet wat die regte redes was vir die besluit om hulle van hul grond te verwyder nie.⁵⁰⁵ Gemoedere het so hoog geloop dat inwoners gedreig het om hul voorvaarders se beendere op te grawe en met hulle saam te neem.⁵⁰⁶ In ander gevalle het inwoners gedreig om al hul huise en besittings tot op die grond af te brand voor hulle sou padgee. Baie van die bruin vissers was hoogs ontevrede oor moontlike onteiening. Visvang was waaruit hulle 'n lewe gemaak het en volgens hulle sou dit baie moeilik wees om te kon aanpas op 'n vreemde plek wat hulle nie geken het nie.⁵⁰⁷

⁵⁰³ R. Vorster, "Hóé oud is die idee, word gevra. Skipskop se mense wil g'n hervestig word nie", *Rapport*, 24 April 1983, p. 21; Onderhoud gevoer met J. Grandfield, Arniston, 22 Junie 2016.

⁵⁰⁴ M. Langerman, "'We will just have to leave'", *The Argus*, 29 Maart 1983, p. 8; Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016; Sien Bylaag A, Foto 13, p. 158.

⁵⁰⁵ R. Vorster, "Hóé oud is die idee, word gevra. Skipskop se mense wil g'n hervestig word nie", *Rapport*, 24 April 1983, p. 21.

⁵⁰⁶ "We'll burn our homes and dig up our dead", *The Argus*, 29 Maart 1983, p. 1.

⁵⁰⁷ "Besonderhede oor De Hoop-verslag bekend", *Die Burger*, 7 Desember 1983, p. 25; "Fishermen of Skipskop don't think of missiles", *The Cape Times*, 29 Maart 1983, p. 7; Onderhoud gevoer met P. en B. Grandfield, Struisbaai, 21 Junie 2016; Onderhoud gevoer met C. Newman, Struisbaai, 21 Junie 2016.

'n Ander probleem wat opgeduik het, was die uitkoop van eiendom van die inwoners van Skipskop. Baie van die inwoners, veral die bruin vissers, het op grond gewoon wat nooit aan hulle behoort het nie. Grond is aan hul voorvaders “gegee”. Titelaktes is egter nooit opgestel wat kon bevestig het dat die grond waarop hulle gewoon het aan hulle behoort het nie. Verskeie van die wit inwoners se huise is op dieselfde beginsel gebou, terwyl 'n paar inwoners vroeër daarop aangedring het dat eiendomsreg vir hul grond met behulp van titelaktes aan hulle toegeken word.⁵⁰⁸

Teen 7 Desember 1983 is die bou van 'n toetsbaan finaal deur die Kabinet goedgekeur. Die Hey-verslag se navorsing oor die omgewings- en menslike impak was ook positief dat die toetsbaan wel gebou kon word. Onderhandelinge met boere, asook die inwoners van Skipskop en ander grondeienaars in die omgewing, sou so gou moontlik begin. Met die nuus, wat soos 'n veldbrand versprei het, het die inwoners van Skipskop beseft dat die einde van 'n unieke leefwyse aangebreek het.⁵⁰⁹

4.2.2. Waarheen ná Skipskop?

Nadat die toetsbaan goedgekeur is, was een van Skipskop se inwoners van mening dat die groepe wat polities korrek was in 'n gunstige situasie was om daardeur bevoordeel te kon word. Skipskop se inwoners was nie so polities korrek oor die ‘idee vir 'n toetsbaan deur Krygkor vir die hooggeplaastes van die destydse regering nie’. 'n Toetsbaan was vir die regering van meer waarde as die einde van 'n vissersdorp wat vir byna 'n 150 jaar 'n bestaan gevoer het. Volgens Strandveld-kenner, Piet van As, was dit totaal onnodig om die dorpie van Skipskop te onteien vir die bou van die toetsbaan. Die gebied waar Skipskop geleë is, is glad nie na die tyd vir enige missieltoetse gebruik nie. Volgens van As kon die mense steeds daar bly woon het.⁵¹⁰

Teen 1984 moes Skipskop se inwoners met die ontruiming van die dorp begin. Vir elke inwoner wat daar gewoon het, was daar 'n stuk van hul lewens wat in die dorp sou agterbly. Andere

⁵⁰⁸ M. Langerman, ““We will just have to leave””, *The Argus*, 29 Maart 1983, p. 8; Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016; Onderhoud gevoer met P. Grandfield, Struisbaai, 21 Junie 2016.

⁵⁰⁹ “Besonderhede oor De Hoop-verslag bekend, Grond ‘moet onteien word’”, *Die Burger*, 7 Desember 1983, p. 25; “Cabinet gives Green light for missile testing range”, *The Star*, 7 Desember 1983, p. 3.

⁵¹⁰ Onderhoud gevoer met P. van As, Springfield, 20 Junie 2016.

moes die grafte agterlaat waar hul voorvaders, of selfs hul kinders begrawe is.⁵¹¹ Die bruin vissersgemeenskap van Skipskop moes noodgedwonge wegtrek van 'n gebied wat hulle soos die palms van hulle hande geken het. Die meeste van hulle het getrek na Kassiesbaai in Waenhuiskrans en Struisbaai waar hulle teen 1994 steeds gewoon het. Volgens sommige van hierdie vissers was dit 'n reuse aanpassing gewees omdat hulle van voor af die see moes leer ken waar hulle moes visvang en ook by 'n ander dorpskultuur moes inpas. Nie een van die vissers wat weggetrek het, het enige huise gehad waarheen hulle kon gaan nie. Krygkor het wel vir die vissers wat Struisbaai toe getrek het huise in Struisbaai-Noord laat bou. Dit is onbekend of die vissers wat Kassiesbaai toe getrek het ook huise gekry het. Die bruin vissers is egter nooit uitbetaal vir die grond by Skipskop wat hulle verloor het nie.⁵¹²

Vir die wit inwoners wat permanent in Skipskop woonagtig was, was die onteiening net so emosioneel. Vir diegene wat daar gebore is en grootgeword het sou dit 'n reuse aanpassing wees om op 'n ander plek te moes gaan woon. Die meeste van die wit inwoners van Skipskop het na die onteiening vir hulself ander heenkome gevind en uitmekaar gespat. Die hegte band wat daar in die verlede tussen inwoners geheers het, het tot niet gegaan.⁵¹³

Die inwoners moes die aanloop tot die einde van hul dorp reeds sedert die begin van 1983, net soos die res van die land, in die koerante lees. Oningelig deur die owerhede en aan die verkeerde kant van die politieke spektrum, het die laaste inwoners in 1984 hul 'geliefde Skipskop' vaarwel geroep en het die ontwikkeling van die toetsbaan begin.⁵¹⁴

4.3. Kulturele veranderinge in die Strandveld-streek

Gedurende die tydperk vanaf die 1940's tot en met 1994 het baie dinge in die kusedorpe van die Strandveld verander. Sommige van hierdie veranderinge het die streek positief en ander selfs negatief beïnvloed. Die veranderinge het hoofsaaklik plaasgevind as gevolg van politieke instellings, tegnologiese innovasie en sterk ekonomiese groei wat die toekoms van baie van die

⁵¹¹ Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016; Onderhoud gevoer met B. Grandfield, Struisbaai, 21 Junie 2016. Die begraafplaas waar wit inwoners begrawe is, word steeds in stand gehou. Die begraafplaas van oud-bruin inwoners is egter reeds deur plantegroei bedek.

⁵¹² Onderhoud gevoer met P. en B. Grandfield, Struisbaai, 21 Junie 2016; Onderhoud gevoer met C. Newman, Struisbaai, 21 Junie 2016.

⁵¹³ Onderhoud gevoer met Anoniem 1, Bredasdorp, 24 Junie 2016.

⁵¹⁴ *Ibid.*, 24 Junie 2016.

dorpe totaal anders sou laat lyk. Die vraag ontstaan egter of al hierdie gebeurtenisse ook 'n kulturele skuif of verandering veroorsaak het in die dorpe teen die kus van die Strandveld. Ten einde die vraag te kan beantwoord en tot gevolgtrekking te kan kom, word die dorpe eers individueel geanaliseer. Gegewe die feit dat al die dorpe in die studie tersprake teen die kus geleë is, was daar van hulle waar die visbedryf die grootste bron van inkomste was.

4.3.1. Vissersdorpe en verandering

In die dorpe van Gansbaai, Struisbaai, Arniston en Witsand het groot kulturele veranderinge plaasgevind. Waar die dorpe in die 1940's bekend was as vissersdorpe, het dit teen 1994 stelselmatig verander in dorpe wat as vakansie- en aftreeoorde beskou kan word. Hierdie skuif het grootliks te doen gehad met die instelling van regeringswette, asook tegnologiese vooruitgang en ekonomiese groei.

4.3.1.1. Gansbaai

Gansbaai was in die 1940's 'n egte vissersdorp. Daar was 'n wit en bruin gemeenskap waarvan meeste inwoners in die visbedryf gewerk het. 'n Skool, asook verdere infrastruktuur wat dit vir wit inwoners en hul gesinne moontlik gemaak het om permanent daar te kon woon. Ouers kon werk terwyl kinders kon skool gaan om onderrig te ontvang. Die dorp het mettertyd selfs 'n rugbyspan gehad.⁵¹⁵ Gansbaai se inwoners wou aanvanklik verhoed dat die dorp enigsins uitbrei en verder ontwikkel. Hulle wou dit gehou het soos dit was. Met die koms van meer fabrieke en die verbetering van die visindustrie, het Gansbaai egter geweldig uitgebrei. Beter infrastruktuur in die vorm van paaie, winkels en ander fasiliteite het dit ook aanloklik gemaak vir vakansiegangers om hul vakansies in die dorp te kom deurbring. Volgens P.J.W. Fourie was die gematigde klimaat in daardie jare van so 'n aard dat dit lekker was vir vakansiegangers om Gansbaai te besoek. Sportvissers het ook 'n aandeel daarin gehad.

Die visserskultuur van Gansbaai was steeds daar, maar dit is stelselmatig oorskadu deur 'n vakansieoordkultuur wat besig was om met rasse skrede te ontwikkel. Die feit dat Gansbaai nie meer net 'n vissersdorp was nie, maar 'n vakansiebestemming ook, het die leefwyses en die identiteit van die dorp verander. Dit sou voorts nie meer slegs 'n vissersdorp wees nie, maar meer

⁵¹⁵ J. en S.D. Fourie, *Gansbaai 'n Besondere streek en sy mense*, p. 110.

fokus op toeriste-aantreklikhede wat in en rondom die omgewing van Gansbaai te sien is. Daarby het Gansbaai tot en met 1994 'n dorp geword waar afgetredenes permanent kom woon het. Dit is hoofsaaklik vanweë die uitstekende infrastruktuur op die dorp dat afgetredenes daarheen getrek het.

Die nuwe Gansbaai-kultuur kan as 'n gedeelde kultuur beskryf word wat bestaan uit ontspanning in die vorm van 'n vakansie-aktiwiteite, sowel as die visbedryf wat steeds in werking is. Gansbaai het getransformeer tot 'n moderne dorp waar die inwoners en vakansiegangers nie meer elders hoef te reis om die nodige gebruiksmiddels aan te skaf nie. Teen 1994 was daar reeds 'n toerismevereniging in Gansbaai gestig, wat 'n weerspieëling was van die feit dat die dorp in 'n toeriste-aantreklikheid verander het.⁵¹⁶

Figuur 21: 'n Koerantartikel (1938) wat oor Gansbaai se transformasie berig⁵¹⁷

⁵¹⁶ J. en S.D. Fourie, *Gansbaai 'n Besondere streek en sy mense*, p. 211; Onderhoud gevoer met F. Myburgh, Gansbaai, 28 Junie 2016; Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

⁵¹⁷ Foto verkry van Gansbaai Munisipale Kantoor, Junie 2016.

4.3.1.2. Struisbaai

Net soos Gansbaai, was Struisbaai in die 1940's 'n vissersdorp waarvan die meerderheid van die permanente inwoners 'n bestaan uit die see gemaak het. Die dorp het 'n egte visserskultuur gehad waar die gemeenskap in vissershuisies gewoon en 'n bestaan uit die see gemaak het.⁵¹⁸ Nadat erwe vir die eerste keer in die 1950's uitgemeet is en die vissersgemeenskap in die 1960's verskuif is, het die eerste kulturele veranderinge plaasgevind. Die leefwyse van die bruin vissersgemeenskap in Struisbaai het baie verander as gevolg van die feit dat hulle verskuif is na 'n gebied waar hulle nie meer hul oorspronklike leefwyse kon voortsit nie. Hulle lewensstyl het verander deurdat die tradisionele huise waarin hulle gewoon het platgestoot is en meer moderne huise in Struisbaai-Noord gebou is waar hulle moes woon. Daarmee saam het 'n groot stuk kulturele en argitektoniese geskiedenis verlore gegaan. Die vissershuisies het aanvanklik oral teen die see in Struisbaai gestaan en tot en met die 1940's was hulle die enigste permanente inwoners in die omgewing.⁵¹⁹

Nadat erwe op die dorp uitgemeet is, het mense van buite begin om eiendom te koop. Omdat erwe in die dorp na die 1960's slegs aan wit inwoners verkoop is, het dit 'n ander identiteit begin skep, asook 'n kulturele skuif gebring. Daar was gevalle waar wit inwoners op die dorp besighede geopen het, maar die meerderheid van mense wat eiendom besit het, was vakansiegangers. Reeds sedert die 1960's het 'n vakansieganger-gemeenskap dus in Struisbaai begin gevorm. Onder die vakansiegangers was daar sportvissers, asook andere wat net die natuurskoon en stilte wou geniet.⁵²⁰ Struisbaai sou gevolglik nie meer 'n unieke identiteit as vissersdorp hê nie. Teen die einde van die 1960's was daar selfs al 'n kampeerterrein waar besoekers kon kom uitkamp.⁵²¹ Volgens Piet van As het die bruin vissers van Struisbaai se kulturele identiteit verdwyn in die stadium toe hulle hul vissershuse moes agterlaat en na Struisbaai-Noord moes trek. Daar was nog steeds 'n vissersgemeenskap wat visgevang het, maar hul unieke visserskultuur het mettertyd verdwyn.⁵²²

⁵¹⁸ Onderhoud gevoer met J. Grobbelaar, Struisbaai, 17 Junie 2015.

⁵¹⁹ Onderhoud gevoer met P. van As, Springfield, 20 Junie 2016; Onderhoud gevoer met M. Africa deur Melani Joumat, "Mondelinge geskiedenisprojek befonds deur Suid-Afrikaanse Nasionale Parke", Agulhas Nasionale Park, 2011, p. 18.

⁵²⁰ Onderhoud gevoer met B. Knobel, Struisbaai, 17 Junie 2015.

⁵²¹ F. Du Plessis, "Modern times comes to Struisbaai", *Cape Times Weekend Magazine*, 15 Februarie 1969, p. 12.

⁵²² Onderhoud gevoer met P. van As, Springfield, 20 Junie 2016.

In teenstelling met Gansbaai, het Struisbaai teen 1994 nog nie tot dieselfde mate uitgebrei in die vorm van groot infrastruktuur soos skole en groot besighede nie. Daar was wel 'n skool in Struisbaai-Noord, maar dit was baie klein. Al infrastruktuur wat op die dorp bygekom het, was 'n paar klein winkeltjies en verskeie huise wat gebou is. Teen 1994 het die dorp hoofsaaklik uit 'n bruin vissersgemeenskap en vakansiehuise bestaan. Daar was reeds mense wat in die dorp kom aftree het, maar het afgesteek by Gansbaai se ontwikkeling. 'n Verdeelde kultuur is mettertyd geskep wat die dorp van 'n egte vissersdorp na 'n vakansieoord met 'n vissersgemeenskap, en nie andersom nie, verander het. Daarmee saam het daar ook verdeelde sosiale klasse te voorskyn gekom tussen die vissersgemeenskap en die meer welgestelde vakansiegangers van die dorp. Hoewel die vissers-identiteit steeds daar was, het dit in die skadu van vakansiegangers begin staan, behalwe in die hawegebied waar vissers nog gebruik gemaak het van hul unieke vissersbote en visvangtegnieke.⁵²³

4.3.1.3. Waenhuiskrans

Soos reeds na verwys, het die bruin vissersgemeenskap van Waenhuiskrans op verskeie plaaseienaars se grond gewoon. Teen 1940 het die betrokke eiendom aan die Pratt-familie behoort. Planne is beraam om die gebied vir dorpsontwikkeling uit te meet. Reeds in daardie tydperk het 'n kulturele skuif in Waenhuiskrans plaasgevind. Bruin vissers het eers verspreid reg rondom die gebied gewoon, maar is gedwing om te skuif na 'n gebied wat as Kassiesbaai bekend gestaan het. Dit sou voortaan die bruin woongebied van Waenhuiskrans wees.⁵²⁴ Met die skuif moes baie van die vissers hul leefwyse aanpas om in 'n nuwe omgewing te woon en het hul kulturele identiteit begin verander. Deur die uitmeet en verkoop van erwe het 'n verdere verandering plaasgevind wat ook later die dorp se kultuur sou verander. Nadat die oorspronklike bruin vissersgemeenskap verskuif is, is die dorp opgemeet en erwe aan witmense verkoop.⁵²⁵

Afgesien van boere wat vroeër in Waenhuiskrans uitgekamp het en 'n paar huise wat reeds aan wit eienaars behoort het, is daar in die laat 1950's vir die eerste keer begin fokus op wit eienaarskap van erwe. Dit het gebeur as gevolg van die feit dat Waenhuiskrans voortaan as wit woongebied verklaar is. Daar was ook sprake dat die woongebied van die bruin vissersgemeenskap

⁵²³ Onderhoud gevoer met P. van As, Springfield, 20 Junie 2016.

⁵²⁴ Onderhoud gevoer met J. Grandfield, Arniston, 22 Junie 2016.

⁵²⁵ M. Diemont, *The Arniston 1815-1915 A village remembers*, p. 24.

van Kassiesbaai by Waenhuiskrans ingeperk is, omdat die betrokke eienaars dit as deel van die wit woongebied wou verklaar. Die grense van Kassiesbaai is toe verander sodat bruin inwoners slegs in die afgebakende gebied kon woon.⁵²⁶

Met verloop van tyd het groot luukse woonhuise in Waenhuiskrans begin verskyn. Die kultuur van 'n egte vissersdorp was besig om stelselmatig plek te maak vir 'n vakansieoord of vakansiebestemming wat slegs vir witmense toeganklik was. Die dorp beskik verder oor geen groot infrastruktuur behalwe 'n groot hotel en 'n winkel nie. Die vissersgemeenskap en die eienaars van huise in die wit woongebied was nie van dieselfde sosiale stand nie, wat dit laat voorkom het of Waenhuiskrans besig was om te verander na 'n kultuur van welgestelde en luukse wit vakansiegangers eerder as 'n vissersdorp. Met die vissersgemeenskap aan die linkerkant van die baai (soos daar na die see gekyk word), en die wit woongebied aan die regterkant, het die Arniston Hotel as 'n simboliese buffer tussen die twee gemeenskappe gedien.⁵²⁷ Soos reeds genoem, is daar in die 1970's 'n projek begin om die visserhuisies van Kassiesbaai te restoureer. Op 'n wonderbaarlike wyse het die bruin vissersgemeenskap tog behoue gebly en het teen 1994 steeds 'n lewe op die ou tradisionele manier van lynvisvang op hul vissersbote uit die see gemaak. Die visserskultuur in Kassiesbaai was dus teen 1994 steeds daar. Met die behoud van die tradisionele vissershuisies waarin vissers steeds woon, het die bruin vissers van Kassiesbaai veranderings deurstaan om een van die laaste egte vissersgemeenskappe in die Strandveld te wees waar hul oorspronklike kultuur en identiteit steeds beoefen word. Waenhuiskrans het mettertyd in 'n groot toeriste-attraksie ontwikkel juis as gevolg van die gemeenskap van Kassiesbaai. Dit is wel oorskadu deur die welstandskultuur van die meer vermoënde inwoners wat 'n ander leefstyl volg. Die verskille in sosiale klas tussen vissers en vakansiegangers of permanente inwoners het geweldig gegroei en het 'n eens gemeensame samelewing verander in 'n verdeelde gemeenskap met 'n verdeelde kultuur waar struwelinge gereeld opgeduik het. Die struwelinge het meestal opgeduik oor misverstande waaroor die twee partye mekaar gedurig blameer het.⁵²⁸ Die grootste struwelinge op Waenhuiskrans is die spanning wat daar heers tussen die ryk en die minder welgestelde gemeenskap. Hierdie kwessie vorm lank reeds deel van die dorp se bestaan.

⁵²⁶ Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016; Onderhoud gevoer met J. Grandfield, Arniston, 22 Junie 2016.

⁵²⁷ Sien Bylaag A, Foto 1, 2 en 3, pp. 146, 147 & 148.

⁵²⁸ Onderhoud gevoer met S. Marthinus, Arniston, 22 Junie 2016.

4.3.1.4. Witsand

Die oorsake vir die vernietiging van die visserskultuur van Witsand verskil van die ander vissersdorpe teen die kus van die Strandvel. Witsand het mettertyd begin plek maak vir 'n vakansiegemeenskap wat ook vissers was, maar wat visvang vir hul plesier beoefen het. Gedurende die 1940's was 'n visserskultuur in Witsand aan die ontwikkel wat baie lank deel van die dorp was. Teen 1975 het die natuur sy gang gegaan toe die riviermond te vlak begin word het vir groot bote om daardeur te kon vaar en het die eens groot visserskultuur van Witsand begin verdwyn. Vanaf 1975 was daar nog kommersiële vissermanne wat deel was van die visserskultuur op die dorp, maar sedert die middel van die 1990's het daar 'n kulturele verskuiwing plaasgevind. Witsand het onder besoekers en vakansiegangers 'n gewilde bestemming geword.⁵²⁹ Daarmee saam het die dorp ook geweldig begin uitbrei. Infrastruktuur in die vorm van huise, gastehuise en winkels het teen die middel van die 1990's vinnig gegroei. Die bestaansvisserkultuur van Witsand is heeltemal vervang met die daarstelling van 'n vakansieoord vir sportvissers en natuurliefhebbers. Hiermee saam het Witsand 'n bekende toeriste-atraksie geword, aangesien walvisse gedurende sekere tye van die jaar vir redelike lang periodes in die baai te sien is.⁵³⁰

Waar daar in Gansbaai, Struisbaai en Waenhuiskrans verdeelde kulture geskep is, het die identiteit en kultuur van Witsand grotendeels verander. Teen 1994 was dit 'n vakansieoord en die eens groot kommersiële visserskultuur het finaal gekwyn. Daar moet egter melding gemaak word van die feit dat daar nog baie vis teen 1994 in Witsand gevang is, maar dat die meeste vissersbote in daardie stadium aan sportvissers behoort het. Die sportvissers het visvang vir hul plesier beoefen en nie soos vissers vantevore om te oorleef nie. Teen die einde van die 1990's was daar slegs drie kommersiële vissers in Witsand oor, naamlik Eugene Beukes, L.X. Smith en Mark Woof. Beukes het die langste van die drie uitgehou.⁵³¹

Dit is duidelik dat daar groot kulturele- en identiteitsveranderinge in die dorpe ter sprake plaasgevind het waar daar eers gemeenskappe gevorm het om deur middel van visvangs aan die lewe te bly. Daar was byvoorbeeld nooit kwessies rondom taal gewees nie. Afrikaans is deur beide

⁵²⁹ Onderhoud gevoer met F. Groenewald, Witsand, 25 Junie 2016. Dit kan as die moontlike rede gesien word hoekom daar juis kulturele veranderinge plaasgevind het.

⁵³⁰ Onderhoud met J.H. Langenhoven, Witsand, 24 Junie 2016.

⁵³¹ Onderhoud gevoer met E. Beukes, Witsand, 25 Junie 2016; J.H. Langenhoven, *Gooi Los! Die vissermanne van Witsand en Port Beaufort*, p. 120.

vissers en vakansiegangers in die dorpe gepraat. Wat wel 'n invloed op verandering gehad het, was die verskil in sosiale klas, instellings deur magte verhewe bo die inwoners, of rasseverskil wat 'n minderwaardigheidskompleks by sommiges geskep het. In al die bogenoemde dorpe was die eerste inwoners van die gebied vissers gewees. 'n Gemeenskap wat homself eerste vorm in 'n omgewing of gebied skep altyd die eerste kulturele eienskappe van daardie spesifieke omgewing. Wanneer daar eksterne faktore betrek word wat in 'n sterker sosiale klas of magposisie is, is dit opsigtelik dat daar wel verandering in die vorm van kulturele skuiwe en identiteite voorgekom. Hierdie faktore kan beskou word as die moontlike redes waarom daar juis kulturele veranderinge in die genoemde dorpe plaasgevind het.

4.3.2. Ander kusdorpe in die Strandveld

Die oorblywende kusdorpe wat in die studie bespreek word, het teen 1940 nie veel permanente inwoners gehad nie, behalwe enkeles wat daar 'n bestaanslewe gevoer het. Die dorpe De Kelders, Kleinbaai, Franskraal en Pearly Beach is meestal deur vakansiegangers besoek. Die groei van permanente inwoners sou eers later van tyd in hierdie dorpe begin voorkom.

De Kelders het sedert die 1940's as 'n vakansiebestemming ontwikkel waar besoekers kamers in 'n hotel wat daar gebou is, kon huur.⁵³² Nadat die eerste erwe uitgemeet is, het mense eiendom in die gebied gekoop. Die oorgrote meerderheid van die mense het huise daar gebou wat hulle slegs tydens naweke of vakansies besoek het. De Kelders se kultuur was dié van 'n vakansiedorp en dit het nie werklik oor tyd verander nie. Daar was ook geen infrastruktuur op die dorp nie, behalwe die uitbreiding en die bou van huise. Teen 1994 het De Kelders geweldig uitgebrei en ontwikkel, maar die kulturele identiteit van die dorp was steeds dié van 'n vakansie atmosfeer, hoewel daar toe ook reeds permanente inwoners was. Verder was die drupkelder wat in die gebied geleë is, ook 'n groot aantreklikheid wat toersite na die dorp gelok het.⁵³³

Soos vroeër bespreek, het Chris van der Merwe in 1942 die grond van beide Kleinbaai en Van Dyksbaai gekoop. Van Dyksbaai se vorige eienaar het reeds begin met die uitmeet van erwe en dorpsontwikkeling het nie lank daarna nie gevolg. Van der Merwe het die hele gebied later Kleinbaai genoem. Gedurende die vroeë 1940's het Kleinbaai as 'n omgewing bekend gestaan

⁵³² J. en S.D. Fourie, *Gansbaai 'n besonderse streek en sy mense*, p. 118.

⁵³³ Onderhoud gevoer met F. Myburgh, Gansbaai, 28 Junie 2016.

waar besoekers meestal gaan kamp het. Vir 'n hele aantal jare het daar 'n paar dubbeldekkerbusse gestaan waarin mense uitgekamp en gewoon het.⁵³⁴ Kleinbaai het reeds in die 1940's 'n vakansie kultuur ontwikkel waar mense net sekere tye van die jaar die dorp besoek het. Met die uitmeet en verkoop van erwe het grondeienaars later huise laat bou en die dorp het stelselmatig uitgebrei. Die kultuur van 'n vakansiedorp was teen 1994 egter steeds daar aanwesig en het geensins verander nie. Daar was wel inwoners wat nog met bote visgevang het, maar dit was sportvisserse en nie kommersiële vissermanne nie. Haaikyk-ekspedisies, as een van die grootste toeriste-aantreklikhede in die Wes-Kaap, is sedert 1994 op Kleinbaai begin.⁵³⁵

Nadat die dorpsuitleg van Franskraal in 1941 goedgekeur is, was dit vir mense moontlik om eiendom op die dorp te koop. Vir 'n geruime tyd was dit juis kampeerdere wat in Franskraal hul vakansies kom deurbring het. Daar was ook 'n paar “seebadshuise”⁵³⁶ waar besoekers gebly het. Reeds van meet af was dit duidelik dat daar 'n vakansiekultuur op die dorp geskep is. Die infrastruktuur op die dorp het bestaan uit nie veel meer as huise nie. Daar was wel ook mense wat in Franskraal kom aftree het⁵³⁷ en fasiliteite soos 'n rolbalbaan is aangebring om die ouer garde te akkommodeer. Die idee van 'n rolbalbaan is in 1981 vir die eerste keer bespreek en kort daarna gebou. Die inwoners het dit grotendeels self in stand gehou en dien as bewys dat daar toe alreeds mense permanent in Franskraal gewoon het. Later van tyd het beter infrastruktuur in die vorm van meer moderne winkels dit moontlik gemaak vir mense om daar vakansie te hou, af te tree of permanent daar te woon. Die feit dat Gansbaai nie baie vêr van Franskraal geleë is nie, het dit vir sommige inwoners moontlik gemaak om later ook permanent daar te kon woon.⁵³⁸ Teen 1994 het daar gevolglik 'n vakansiekultuur op die dorp geheers, juis vanweë die feit dat baie huiseienaars nie permanent daar woonagtig was nie.

Die erwe in Pearly Beach is in die 1940's uitgemeet en verkoop, maar die plek is eers in 1952 amptelik as dorp erken. Die ontwikkeling van die dorp het eers ná hierdie tydperk begin. Daar was aanvanklik nie baie huise in Pearly Beach nie en teen die 1970's was die meeste daarvan

⁵³⁴ S.J. du Toit, *Spore oor die Overberg*, p. 180; Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

⁵³⁵ J. en S.D. Fourie, *Gansbaai 'n besonderse streek en sy mense*, p. 125.

⁵³⁶ Die destydse inwoners van Franskraal het in sement-geboude huise vakansie gehou wat as “seebadshuise” bekend gestaan het.

⁵³⁷ J. Fourie, *Wisselstrale oor die Strandveld*, p. 20.

⁵³⁸ Onderhoud gevoer met P.J.W. Fourie, Gansbaai, 28 Junie 2016.

vakansiehuise.⁵³⁹ Pearly Beach se kultuur was dié van 'n vakansiedorp waar mense naweke en vakansies kon wegbreek om by die see te gaan ontspaan. Teen die 1980's het die huise in die dorp aansienlik vermeerder en was daar reeds mense wat permanent daar gewoon het.⁵⁴⁰ Die kulturele aspek van taal het in 1982 onder die vergrootglas gekom nadat straatname op die dorp in Engels aangebring is. In 'n dorp waar daar grotendeels Afrikaanse mense gewoon en vakansie gehou het, was groot ontevredenheid, omdat inwoners gevoel het dat 'n kultuurskuif op hulle afgedwing is. Dit was dus nie lank voordat die straatname weer na Afrikaans verander is nie.⁵⁴¹ Hoewel daar teen 1994 permanente inwoners in Pearly Beach gewoon het, kon dit steeds as 'n vakansiedorp met 'n vakansiekultuur beskryf word.

Samevatting

In die Strandveld-streek as geheel is dit duidelik opmerkzaam dat kulturele skuiwe in verskillende dorpe met verloop van tyd plaasgevind het. Die gebiede waar daar reeds permanent mense gewoon het voordat dorpe gestig is, het die grootste kulturele skuiwe ondergaan. Dit kan verklaar word deur die feit dat gemeenskappe wat reeds permanent daar gewoon het hul eie kultuur en identiteit geskep het voordat ander groepe mense die dorp geïnfiltreer het en 'n ander kultuur geskep of daarheen gebring het. In ander gevalle waar mense eers hul intrek begin neem het nadat die gebiede as dorpe geklassifiseer is, is 'n kultuur geskep wat nie oor tyd verander het nie. In die 1940's was die enigste kultuur teen die kus van die Strandveld dié wat vissersgemeenskappe self geskep het. Namate vooruitgang en ontwikkeling teen 1994 plaasgevind het, het dit grotendeels verander. Die oorheersende kultuur teen die kus van die Strandveld teen 1994, was een van ontspanning in 'n streek waar vakansiedorpe die grootste deel daarvan uitgemaak het. In enkele gevalle was daar ook nog klein vissersgemeenskappe binne die dorpsgrense oor waar inwoners 'n bestaan uit die see gemaak het.

Die vorige bedeling se rassebeleid van segregasie het 'n geweldige impak op die Strandveld se kusdorpe gehad. Indirek het dit ook 'n invloed gehad op die wyse waarop sekere dorpe ontwikkel het. Soos in die hoofstuk bespreek is, was daar ook enkele uitsonderings waar

⁵³⁹ Onderhoud gevoer met J. Rossouw, Pearly Beach, 26 Junie 2016.

⁵⁴⁰ J. en S.D. Fourie, *Ganbsaai 'n Besonderse streek en sy mense*, p. 133.

⁵⁴¹ "Pearly Beach se Engelse name pla", *Die Burger*, 27 November 1982, p. 11; "Afrikaners wag nog geduldig om te hoor hoekom hul taal so misken is", *Die Burger*, 18 Desember 1982, p. 10; Afrikaans misken op Strandoord, *Die Burger*, 26 November 1982, p. 24.

regeringsinmengings nie 'n impak gehad het nie. In ander gevalle was die lot van inwoners en gemeenskappe veel erger en is hulle gemeenskapslewe deur politieke besluite verwoes.

Die meeste vissersdorpe in die streek het groot kulturele veranderinge ondergaan. Hierdie veranderinge het ook gesorg dat sekere leefwyses en kulturele identiteite nie behoue kon bly nie en vir altyd verlore geraak het vir hulle nageslag. Dit is opsigtelik dat kulturele veranderinge die meeste voorgekom het in dorpe waar daar wel 'n visbedryf was.

Hoofstuk 5: Slotbeskouing

Die hoof doel van hierdie studie was 'n streeksgeskiedenis oor 'n kusstreek van Suid-Afrika. Met die metodologie van hierdie streeksgeskiedenis oor die Strandveld-streek is 'n benadering volgens die Skipp-model gevolg. Volgens die Skipp-model kan verskillende temas in streeksgeskiedenis gebruik word, of kan daar net slegs op een tema gefokus word. Vier van die temas in die Skipp-model was van toepassing op hierdie studie oor die Strandveld se kusstreek. Een tema wat van gebruik gemaak is, is argeologiese inligting in verband met die studiegebied. In hierdie tema het 'n bespreking rondom die voorgeskiedenis van die streek gevolg. Daarby is die eerste bewoners, asook die verskillende woongebiede van die streek ingesluit. Gevolglik kon die streek se geskiedenis vanaf die ontstaansperiode bespreek word. Daaronder is ook al die etniese groepe woonagtig in die streek bespreek.

'n Tweede tema uit die Skipp-model wat gebruik is, is sosiale aktiwiteite wat in die gebied plaasgevind het. In hierdie tema was daar 'n bespreking rondom die ontginning van natuurlike bronne vir menslike oorlewing en vooruitgang. Die bronne wat meestal ontgin is, het hoofsaaklik uit die oseaan gekom. 'n Verdere bespreking van dié tema het gefokus op die kulturele geskiedenis van die streek, asook die verandering daarvan oor tyd. Daar is hoofsaaklik op die gebied se inwoners en hulle leefwyse gefokus.

'n Derde tema uit die Skipp-model wat gebruik is, was dié van politieke ontwikkeling. Dit het grootliks te doen gehad met politieke veranderinge wat oor tyd plaasgevind en ingestel is. Veral die periode wat deur die studie gedek is, het baie deurgeloop onder die politiek, in besonder die beleid van apartheid of rassesseiding wat groot veranderinge vir inwoners ingehou het. Suid-Afrika het 'n baie emosionele geskiedenis vanweë geskille tussen rasse-groepe en wat in die verlede plaasgevind het. Politieke ontwikkeling het derhalwe 'n groot invloed op die Strandveld-streek uitgeoefen. Die rassesseidings in die dorpe van Struisbaai en Waenhuiskrans is voorbeelde hiervan waar rasse-groepe geskuif is om vir ander plek te maak. Die gemeenskap van Skipskop het ook onder die apartheidsregering deurgeloop wat wapenontwikkeling betref. Skipskop se inwoners (wit en bruin) is in dié geval onteien van hulle grond om plek te maak vir die bou van 'n wapentoetsterrein.

'n Vierdie tema van die Skipp-model is ten opsigte van dorpsnedersettings gebruik. Deur hierdie tema kon daar bepaal word waarom inwoners spesifieke gebiede gekies het om te gaan woon en te ontwikkel. Onderafdelings daarvan bestaan uit geografiese faktore van die streek, sowel as die topografie en die klimaat in die gebied. Hierdie onderafdelings is gebruik om bewys te kon lewer dat menslike bewoning wel moontlik was en dat vooruitgang in die kusgebied van die Strandveld kon plaasvind.

Die studie se inhoud is ook, soos in hoofstuk een na verwys, chronologies-tematies geskryf met 'n wye reeks bronne waarvan mondelinge bronne die grootste deel uitgemaak het. By streeksgeskiedenis ontbreek geskrewe bronne oor 'n kontrei of gebied dikwels of het verlore geraak, of bestaan geheel en al nie. Dit kom veral voor in 'n gebied waar die geskiedenis nie deur inwoners opgeteken is nie, soos in vele gevalle van die gemeenskappe wat in die studie bespreek is. Daar is dus grootliks gebruik gemaak van mondelinge getuienis vir die voltooiing van die studie as 'n navorsingsmetode oor die skryf van kontreigeskiedenis. Volgens Dennis, Oelofse en De Bruyn is die gebruik van mondelinge geskiedenis van onskatbare waarde wanneer ander bronne van inligting ontbreek en kan dit dus nie buite berekening gelaat word nie.⁵⁴² Veral in dorpe soos Skipskop, wat nie meer bestaan nie en waaroor feitlik geen geskrewe dokumentasie beskikbaar is nie, is mondelinge getuienis vir navorsingsdoeleindes gebruik. In dorpe soos Struisbaai en Arniston, waar geskrewe bronne rondom die geskiedenis van die vissersgemeenskappe nie beskikbaar is nie, is eweneens van mondelinge getuienis gebruik gemaak.

In hoofstuk een is die rol van dorpsnedersettings bespreek deur die geologiese en geografiese faktore van die streek te ontleed. Een van die hoof besprekingspunte was die beskikbaarheid van drinkbare water wat in die streek voorgekom het. Die studie het bewys dat dorpsontwikkeling juis voorgekom het en kon voorkom in gebiede waar daar drinkwater in die nabye omtrek was. Feitlik al die dorpe in die studie het ontstaan as gevolg van die beskikbaarheid van drinkwater. Gansbaai kan as die uistande voorbeeld in die studie beskou word deurdat menslike oorlewing en geweldige vooruitgang plaasgevind het, vanweë die feit dat daar drinkwater in die gebied beskikbaar was. Daardie omgewings was dus geskik vir menslike bewoning. Die klimaat is ook van 'n gematigde aard. Die geografie van die oseaan aan die kus het eweneens 'n

⁵⁴² P. Dennis, "Oral History: Research in the South African Context", *Journal of Contemporary History*, 30(2), 2005, pp. 88-89; M. Oelofse, D. De Bruyn, "Critical evaluation of memory as potential source of evidence for oral History", *Journal of Contemporary History*, 30(2), 2005, p. 115.

deurslaggewende rol gespeel deurdat selfs die heel eerste inwoners natuurlike bronne kon ontgin vir oorlewing. Gevolglik is aangetoon dat menslike bewoning en oorlewing in die gebied onder bespreking juis as gevolg van 'n ryk voedselbron in die see moontlik was.

Die oorhoofse fokus van hoofstuk drie was dié van ontginning uit die oseaan vir menslike oorlewing en om later 'n bestaan daaruit te kon maak. Die leefwyse van vissers is nagespeur, asook hoe veranderinge en tegnologiese vooruitgang dit vir hulle makliker gemaak het om visvangs as 'n beroep te kon beoefen. Die betrokke hoofstuk volg ook 'n chronologiese tydlyn van beroepsvissers en hoe dit later na kommersiële ontginning oorgeskakel het. Die rol van die sportvisser, wat eers heelwat later gekom het, het ook deel van die bespreking uitgemaak. Verder is daar ook verwys na die verskillende visspesies wat in die gebied voorkom en hoe vissers oor tyd aangepas het om juis verskillende spesies te kon ontgin. Bestaansvissers was die eerste vorm van mense wat visvangs in die gebied beoefen het. Die oorspronklike idee daarmee was om te oorleef aangesien inwoners reg teen die see gewoon het. Kennis van die see is oor geslagte oorgedra.

Die vooruitgang van tegnologie en ontwikkeling in die visbedryf het veroorsaak dat vissers later nie net vis kon vang vir eie gebruik nie, maar dat dit ook verkoop kon word vir 'n inkomste. Op hierdie wyse het die kommersiële visserman in die Strandveld-streek ontstaan. Infrastruktuur in die vorm meer moderne hawens en bote het veroorsaak dat die kommersiële visbedryf in die gebied floreer het. Dit was veral in dorpe soos Witsand en Gansbaai waar dit in grootskaalse kommersiële visserye verander het. Veranderinge in die natuur en die grootskaalse ontginning in sommige dorpe het veroorsaak dat die visbedryf geweldig agteruit gegaan het, terwyl daar steeds vissers in ander dorpe was wat 'n bestaan uit die see gemaak het. Die tegnieke en verskillende tipe bote wat gebruik is, het 'n groot rol in die vooruitgang van die visbedryf gespeel. Verdere tegnologiese vooruitgang en beter infrastruktuur het meegebring dat ook sportvissers die gebied begin besoek het om vis te vang. Sportvissers is veral bekend in dorpe soos Struisbaai en Witsand. Daar kon dus afgelei word dat ontwikkeling en vooruitgang in die visbedryf een van die grootste redes was waarom die visbedryf in die streek so geweldig verander het van bestaansvissers na kommersiële- en sportvissers. Vandag bestaan die visbedryf teen die kus van die Strandveld uit kommersiële-, asook sportvissers. Hoewel visgetalle geweldig afgeneem het, is daar steeds vissersgemeenskappe wat 'n lewe uit die see maak. Kommersiële vissery word steeds in dorpe soos Gansbaai, Struisbaai en Waenhuiskrans beoefen.

Hoofstuk vier het gehandel oor politieke en kulturele veranderinge wat mettertyd in die streek plaasgevind en ingestel is. Die studie het bewys dat die gevolge van politieke inmenging in die streek nie oral dieselfde was nie. Sommige dorpe was nie so erg geraak soos ander deur die instelling van apartheidswetgewing nie. Struisbaai, Waenhuiskrans en Gansbaai is geweldig deur apartheidswetgewing geraak deurdat gemeenskappe geskei is van mekaar en dat hulle ook apart moes woon. Dit was veral vir bruinmense 'n bitter ervaring gewees. Ander dorpe soos Witsand is nie soseer deur apartheidswetgewings geraak nie omdat dit weens ander redes nooit daar toegepas is nie. Verder is daar bevind dat dit juis die vissersdorpe in die streek is wat die ergste onder die apartheidswette deurgeloop het. Die bekendste dorpe is spesifiek dié van Struisbaai, Waenhuiskrans en Gansbaai. In die periode wat deur die studie gedek word, het kulturele identiteit en verandering die streek omvorm. Sommige dorpe soos Skipskop het totaal en al verdwyn, terwyl ander vissersdorpe soos Waenhuiskrans en Struisbaai vakansiedorpe geword het waar daar steeds 'n kommersiële vissersgemeenskap teenwoordig is.

Die studie laat opsies vir verdere navorsing oor die streek aangesien slegs van vier temas uit die Skipp-model gebruik gemaak is. Die ernstige kwessie van die stroop van die seebronne van die kontrei, soos perlemoen, verdien meer aandag deur historici. Om die risiko van gevare verbonde aan so 'n ondersoek, wat selfs lewensgevaar kan insluit, te vermy, is daardie aspek dus nie in hierdie studie in berekening gebring nie.

Soos in die studie uitgewys, is die see 'n geweldige aantrekking vir baie mense en is daar heelwat persone wat 'n lewe by die see geniet. Baie vakansiegangers maak ook van hul vrye tyd gebruik om tyd by die see te spandeer of om hul strandhuise te besoek. Die musikant en skrywer, Koos Kombuis, haal die volgende woorde aan: “Almal wil 'n huisie by die see hê, almal hoop die struggle is verby”⁵⁴³.

⁵⁴³ Sien “Almal wil 'n huisie by die see hê”, https://www.youtube.com/watch?v=7Y_7jBsPINI

Bronnelys

Literatuur

Beukes, L., *Maverick: Extraordinary women from South Africa's Past*. Oshun Books, Kaapstad, 2004.

Cartledge, P., *Sparta and Lakonia: A Regional History*. Routledge & Kegan Paul, Londen, 1979.

Diemont, M., *The Arniston 1815-2015, a Village Remembers*. Waenhuiskrans/Arniston Community Development Trust, g.p. 2014.

Diemont, M., *The Strandveld. Africa's Foot of Isolation*. Penstock Publishing, Hermanus, 2010.

Donaldson, R. & Marais, L., *Small Town Geographics in Africa. Experiences from South Africa and Elsewhere*. Nova Science Publishers Inc, New York, 2012.

Du Plessis, K. & Clearly, M., *The Overberg: Inland from the tip of Africa*. Struik Uitgewers, Kaapstad, 2005.

Du Toit, S.J., *Spore oor die Overberg*. ABC Drukkers, Hermanus, 2004.

Du Toit, S.J., *Stanford Stories II*. Milkwood Communications, Stanford, 2000.

Du Toit, S.J., *Stanford Stories*. Genadendalse Drukkery, Genadendal, 1995.

Ekermans, B., *Deur die Duineveld na Skipskop*. Paarl Drukkery, Kaapstad, 2004.

Fourie, J. & S.D., *Duskant die Duine*. Taylor's Pre-Print Solutions, Gansbaai, 2005.

Fourie, J. & S.D., *Gansbaai, 'n Besondere streek en sy mense*. J Taylor Pre-Print Solutions, Parow-Noord, 2016.

Fourie, J., *Spoor van die Perlemoenstropers*. Naledi Uitgewers, Tygervallei, 2013.

Fourie, J., *Wisselstrale oor die Strandveld*. Human & Rousseau, Kaapstad, 1994.

Fourie, SD., *Die Lanternswaaier*. Naledi Uitgewers, Tygervallei, 2011.

Fransen, H., *Old Towns and Villages of the Cape*. Jonathan Ball Uitgewers, Kaapstad, 2006.

- Grobbelaar, J., *Golgotha van die Oseane, Skeepsrampe aan die Agulhas-kus*. Inset Uitgewers, Eversdal, 2012.
- Groenewald, A., *Die skaalmodel*. Tafelberg Uitgewers, Kaapstad, 2016.
- Handley, J.R.F., *Historic overview of the Witwatersrand Goldfields, A review of the discovery, geology, geophysics, development, mining, production and the future of the Witwatersrand Goldfields as seen through a geological and financial association spanning 50 years*. Intrepid Printers, Pietermaritzburg, 2004.
- Kamfer, R.S., *Grond/Santekraam*. Kwela, Kaapstad, 2011.
- Langenhoven, J.H., *Gooi Los, Die Vissermanne van Witsand en Port Beaufort*. USS Graphics, Kaapstad, 2012.
- Matthee, D., *die uitgespoeldes*. Penguin Books, Johannesburg, 2005.
- Mountain, A., *The First People of the Cape*. David Philip Publishers, Claremont, 2003.
- Mouton, A., *Portait of a Village*. Village Life, Icon Communications cc, Stanford, 2008.
- Robinson, AM. & Lenta, M. & Driver, D., *The Cape Journals of Lady Ann Barnard*. National Book Printers, Goodwood, 1993.
- Rothman, A. & Warner, J., *Overberg*. Printpak Ltd. Hollandsch Afrikaansche Uitgevers Maatschappij, Kaapstad, 1960.
- Schoeman, C., *The Historical Overberg, Traces of the Past in South Africa's Southernmost Region*. Zebra Press, Kaapstad, 2017.
- Scott, M., *The Overberg Explorer, A guide for environmental-orientated travel in the Cape Overberg. A joint project of the Overberg community*. Cape Overberg Tourism Association, 1995.
- Stals, E.L.P., *Morewind oor die Karasberge, 'n Kultuurhistoriese verkenning van die Karasstreek van die laat negentiende eeu*. Protea Boekhuis, Pretoria, 2009.
- Van der Elst, R., *A Guide to The Common Sea Fishes of Southern Africa*. Struik Publishers, Cape Town, 1995.

Koerantartikels

Die Burger

“Afrikaners misken op Strandoord” *Die Burger*, 26 November 1982, p. 24.

“Afrikaners wag nog geduldig om te hoor hoekom hul taal so misken is”, *Die Burger*, 18 Desember 1982, p. 10.

“Besonderhede oor De-Hoop-verslag bekend”, *Die Burger*, 7 Desember 1983, p. 25.

“Die geval Pearly Beach”, *Die Burger*, 20 Desember 1982, p. 10.

“In die Volksmond bly dit Waenhuiskrans”, *Die Burger*, 2 Maart 1981, p. 16.

“Kleiner Kwotas vir pelagiese vis”, *Die Burger*, 15 Desember 1983, p. 4.

“Name is so begin verwar”, *Die Burger*, 6 Maart 1981, p. 14.

“Pad-Studie in Strandveld sal gou begin”, *Die Burger*, 11 Februarie 1982, p. 3.

“Pearly Beach se Engelse name pla”, *Die Burger*, 27 November 1982, p. 11.

“Regering ignoreer Skipskoppers”, *Die Burger*, 20 Julie 2016, p. 11.

“SA afhanklik van Walvis vir blikkiesvis-Fourie”, *Die Burger*, 26 Julie 1978, p.11.

Le Roux, A.P., “Veldvoertuie verniel kwesbare kusgebied”, *Die Burger*, 14 Februarie 1994, p. 8.

Morsbach, W.O., “Hengelaars nog welkom in gesogte ‘toe’ reservaat”, *Die Burger*, 23 Januarie 1980, p. 16.

Rossouw, D.J.J., “Weskus- vissers voel te na gekom”, *Die Burger*, 16 Mei 1983, p. 6.

Cape Times

“15 000 object to missile range”, *The Cape Times*, 4 Mei 1983, p. 9.

“De Hoop suggestion a ‘red herring’”, *The Cape Times*, 8 Julie 1983, p. 6.

“Fishermen ‘desperate’ at scarcity of snoek”, *The Cape Times*, 20 Julie 1982, p. 1.

“Fishermen of Skipskop don’t think of missiles”, *The Cape Times*, 29 Maart 1983, p. 7.

“Flash floods hit Agulhas area after drought”, *The Cape Times*, 26 Julie 1978, p. 3.

Dichmont, J., “Reserve will mean the end of Arniston fishing”, *The Cape Times*, 1 April 1986, p. 8.

“Rupert ‘joins’ fight for De Hoop”, *The Cape Times*, 25 April 1983, p. 2.

Rider, E., “Denel test scares off fishermen”, *The Cape Times*, 20 Oktober 1994, p. 1.

Wrottesley, S., “Fish stocks ruined forever?”, *The Cape Times*, 22 April 1982, p. 9.

Sunday Times

Duggan, A., “Weapen tests starve fisherfolk”, *Sunday Times*, 24 September 1989, p. 13.

The Argus

“‘There’s no alternative’ Defence Reporter John Fensahm gives Armscor’s attitude”, *The Argus*, 24 Maart 1983, p. 35.

“‘We’ll burn our homes and dig up our dead’”, *The Argus*, 29 Maart 1983, p. 1.

Joubert, J.R., “A Second tragedy”, *The Argus*, 5 September 1991, p. 16.

Langerman, M., “We will just have to leave”, *The Argus*, 29 Maart 1983, p. 8.

Wentzel, T., “Urgent Exco action over Missile Range”, *The Argus*, 29 Maart 1983, p. 1.

The Star

“Armscor Range plan draws loud protest”, *The Star*, 21 Maart 1983, p. 3.

“Cabinet gives green light for issile testing range”, *The Star*, 7 Desember 1983, p. 3.

Die Beeld

Van der Schijff, M., “Die trots keer terug na Kassiesbaai”, *Die Beeld*, 4 Januarie 1980, p. 6.

Daily Mail

“Amrscor ups action at missile range, Mail correspondent”, *Daily Mail*, 1 November 1984, p. 5.

Cape Argus

“Arniston’s Fishermen R 50 000 closer to restoring old cottages”, *Cape Argus*, 13 September 1996, p. 10.

Cape Times Weekend Magazine

Du Plessis, F., “Modern times comes to Struisbaai”, *Cape Times Weekend Magazine*, 15 Februarie, 1969, p. 12.

Die Vaderland

“Buiteland gek na Suid-Afrika se haaivleis”, *Die Vaderland*, 21 Mei 1979, p. 13.

Eastern Province Herald

Karbe, W., “Owners fear fishing moves will keep boats docked”, *Eastern Province Herald*, 15 Junie 1979, p. 3.

Weekend Argus

“Fishing: Yes to controls”, *Weekend Argus*, 3 September 1983, p. 3.

Rapport

Vorster, R., “Hóé oud is die idee, word gevra. S skipskop se mense wil g’n hervestig word nie”, *Rapport*, 24 April 1983, p. 21.

Rand Daily Mail

“‘Impact study’ for arms site”, *Rand Daily Mail*, 26 Maart 1983, p. 4.

Akademiese Tydskrifte en Artikels

Houghton, J., “Considering small Towns research and local economic development in South Africa” Regional and Local Economic Development Initiative, g.p., g.d.

Grundlingh, A.M., “‘Are We Afrikaners Getting Too Rich?’” Cornucopia and Change in Afrikanerdom in the 1960’s”, *Journal of Historical Sociology*, 21, 2/3, 2008, pp. 143-165.

Hall, M., “The Late Stone Age in the Cape Agulhas area: a distributional study”. *Spatial Archaeology Research Unit*, Department of Archaeology, University of Cape Town, Maart 1984.

Lutjeharms, J.R.E, Catzel, R., Valentine, H.R., “Eddies and the other Boundary phenomena of the Agulhas Current”, *Continental Shelf Research*, 9, (7), 1989, pp. 597-616.

Oelofse, M., de Bruyn, D., “Critical evaluation of memory as potential source of evidence for oral history”, *Journal of Contemporary History*, 30, (2), 2005, pp. 101-123.

Philippe, D., “Oral History: Research in the South African Context”, *Journal of Contemporary History*, 30, (2), 2005, pp. 88-100.

Van Eeden, E.S., “Challenging Traditional Ways of Constructing Local/Regional History Research in South Africa: Some Global Learning and Sharing”, *International Journal of Regional and Local History*, 9, (1), 2014, pp. 27-43.

Van Eeden, E.S., “Debating Some Past and Present Research Frameworks and Methodologies in History on Places and their Peoples in South Africa”, *African Historical Review*, 45, (2), 2013, pp. 113-141.

Van Eeden, E.S., “Pioneering regional history studies in South Africa: Reflections within the former Section for Regional History at the Human Science Research Council (HSRC)”, *Historia*, 59, (1), 2014, pp. 118-140.

Van Eeden, E.S., “Regional, local, urban and rural history as nearby spaces and places: Historiographical and methodological reflections”, *New Contree*, 63, 2012, pp. 1-34.

Visser, W.P., “Water con testanations in the Little Karoo: Liaisons between the Calitzdorp irrigation board and the Calitzdorp (Kannaland) Municipality, 1912-2013”, *TD The Journal for Transdisciplinary Research in Southern Africa*, 11, (3), p. 311.

Ander tesse

Barnard, E., “n Kultuurhitoriese beeld van Gansbaai en omgewing”, Ongepuliseerde MA-tesis, Stellenbosch Universiteit, 1986.

Dennis, T., “Perceptions of History and Policy in the Cape Agulhas area: Could History influence policy on Small-Scale fishing”, Ongepubliseerde MA-tesis, Universiteit Wes-Kaap, 2009.

Galloway, T., “Aan die Suidpunt van die Overberg; Die ontwikkeling van Struisbaai 1940-2006”, Ongepubliseerde Hons.-skripsie, Stellenbosch Universiteit, 2015.

Gouws, C., “Vestiging langs die Vaalrivier in die omgewing van die Vredefortkoepel, 1840-2012”, Ongepublisierde Dphil-proefskrif, Noord-Wes Universiteit, 2013.

Hine, P.J.H., “Stone-Walled tidal traps: An Archeological and Archival Investigation”, Ongepubliseerde MA-tesis, Universiteit Kaapstad, 2008.

Parker, K., “Livelihood of Small-Scale fishers of Struisbaai, Implications for Marine Protected Area Planning”, Ongepubliseerde MA-tesis, Universiteit Wes-Kaap, 2013.

Van Eeden, E.S., “Die geskiedenis van die Gatsrand vanaf die vestiging van die trekkegemeenskap omstreeks 1839 tot die proklamering van Carletonville in 1948”, Ongepubliseerde MA-tesis, Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys, 1988.

Buirski, A.P., “The Barrys and the Overberg”, Ongepubliseerde MA-tesis, Universiteit van Stellenbosch, 1952.

Privaat versamelings

De Jongh, R., Agulhas National Park Culture Heritage Survey, 2007 (Verkry deur Jeanette Grobbelaar).

Fotos verkry vanaf Gansbaai Munisipale Kantoor.

Grobbelaar, J., “Struisbaai” (Verkry deur Jeanette Grobbelaar).

Korrespondensie, Suid-Afrikaanse Weer Diens, 31 Januarie 2017 (Reënvalsyfers bekom vanaf 1940-1994).

Newlands, S., “Pearly Beach Western Cape” (Verkry deur Suzette Newlands).

Orpen, R., “Herinneringe aan Struisbaai van ouds”, verkry deur Jeanette Grobbelaar.

Van As, P., “Struisbaai Kerkie” (Verkry deur Jeanette Grobbelaar).

Nefdt, J., Fotoversameling.

Langenhoven, J.H., Fotoversameling.

Lourens, P.L., Fotoversameling.

Staatspublikasies

Invloed van wapentoetsbaan op die omgewing. Kusgebied Waenhuiskrans-Infanta. Verslag oor die Implikasies vir die omgewing tussen Waenhuiskrans en Kaap Infanta, Bredasdorp. Die voorgestelde eksperimentele Wapentoets- en Evalueringsfasiliteit. PAM 68, Spesiale verslae, Republiek van Suid-Afrika, 22 November 1983, Afdeling 4. J.S. Gericke Biblioteek, Universiteit Stellenbosch.

Western Cape Government, Environment Affairs and Development Planning: *Brede River Estuarine Management Plan*, Junie 2016.

Internet bronne

Anon., Arniston Alive. Arniston Section, <http://arnistonalive.org.za/wp-content/uploads/2013/10/SDF-Arniston-section.pdf>, [Geraadpleeg 26 Januarie 2017].

Anon., FWR Ground Water, The information centre for water, waste water and related environmental issues, www.euwfd.com/html/groundwater.html, [Geraadpleeg 3 Maart 2017].

Anon., Gansbaai, the natural adventure destination, <http://www.gansbaaiinfo.com/destinations/de-kelders/>, [Geraadpleeg 26 September 2016].

Anon., Map of the Agulhas Bank, https://en.wikipedia.org/wiki/Agulhas_Bank, [Geraadpleeg 17 Februarie 2017].

Anon., Map of the Overberg, <http://www.cape-town.net/html/mapover.html>, [Geraadpleeg 19 Januarie 2017].

Anon., Pearly Shells Guesthouse, www.pearlybeachguesthouse.co.za, [Geraadpleeg 30 Junie 2016].

Anon., SA Places cc, Gansbaai and Surroundings, <http://www.places.co.za/html/gansbaai.html>, [Geraadpleeg 22 April 2016].

Anon., The heart and soul of a seaside community, Xplorio beta Gansbaai, www.xplorio.com/gansbaai/en/about/history/harbours/, [Geraadpleeg 21 Junie 2016].

Anon., The Real Thing, Shark Liver Oil Capsules, www.therealthing.co.za/the-real-thing-shark-liver-oil-capsules.html, [Geraadpleeg 9 Junie 2017].

Anon., Welcome to Pearly Beach Online, History of Pearly Beach; A Brief History of Pearly Beach, www.pearlybeachonline.co.za, [Geraadpleeg 22 Mei 2016].

Anon., Wrecksite, MCV Oriental Pioneer (+1974), www.wrecksite.eu/wreck.aspx?101924, [Geraadpleeg 2 Februarie 2017].

Baumann, N., Winter, S., Attwell, M., Jacobs, G., Deacon, H., Clift, H., Public Participation document: DE KELDERS Overstrand Heritage Landscape Group: Overstrand Municipality June 2009, <https://www.overstrand.gov.za/en/documents/town-planning/strategic-documents>, [Geraadpleeg 28 September 2016].

Else, C., “Struisbaai”, www.youtube.com/watch?v=cVhgqE57bSs, [Geraadpleeg 1 Desember 2016].

Gall, S., Cape Whale Coast, The Khoi-San, <http://www.whalecoast.info/the-khoisan/>, [Geraadpleeg 26 September 2016].

Kramer, D., “So long Skipskop”, www.youtube.com/watch?v=UyUEJgymO74, [Geraadpleeg 1 Desember 2016].

Kombuis, K., “Almal wil ’n huisie by die see hê”, https://www.youtube.com/watch?v=7Y_7jBsPINI, [Geraadpleeg 12 Julie 2017].

Rivas-Marthinez, S., Phytosociological Research Centre, world-wide Bioclimate Classification System, Cape Agulhas (South Africa), www.golbalbioclimates.org, [Geraadpleeg 3 Maart 2017].

Sea Atlas-Agulhas Bank. Bayworld Centre for Research & Education, www.bcre.org.za/seaatlas/index.php?p=agulhasbank.php. [Geraadpleeg 9 Februarie 2017].

Visser, W.: “Wie maak vir Gansbaai lekker”, <https://www.youtube.com/watch?v=3amc5x4QN78>, [Geraadpleeg 1 Desember 2016].

Argivale dokumentasie**Western Cape Archival and Record Service (WCARS)**

-Provincial Administration, Nature Conservation Department.

Verwysings letters, PAN

<u>Vol.</u>	<u>Leêrnommer</u>	<u>Beskrywing</u>	<u>Periode</u>
57	K16/18	Caledon Division. Gansbaai Fishing Station.	-

-Department van Kleurlingsake.

Verwysings letters, KUS

<u>Vol.</u>	<u>Leêrnommer</u>	<u>Beskrywing</u>	<u>Periode</u>
1	46	Afbakening en Beplanning, Gansbaai.	1961-1969
1	46	Afbakening en Beplanning, Gansbaai.	1967
1	46	Afbakening en Beplanning, Gansbaai.	1967
1/46	5/2/1/F113	Afbakening en Beplanning, Gansbaai 1969/09/19.	1969
1/130	5/4/1/18	Ontspanning en Strand en Hawegriewe. Afbakening van Buffeljagtbaai.	1963-1965
1/130	5/4/1/19	Ontspanningsoorde Strand en Hawegriewe. Afbakening van Witsand.	1963-1968
1/46	5/2/1/F113	Afbakening en Beplanning, Gansbaai.	1961-1969
407	5/2/1/F116	Woongebiede en Behuising. Afbakening en Beplanning van Plaaslike Woongebiede.	1981-1983

2/238	5/2/1/F116	Woongebiede en Behuising. Afbakening en Beplanning van Plaaslike Woongebiede. Kleurlingsake.	1971-1980
2/441	5/2/1/F696	Woongebiede en Behuising. Afbakening en Beplanning.	1976-1980
2/451	5/5/2/F116	Bestuurs en Bestuurskommites. Plaaslike Bestuur vir die Bruingemeenskap.	1986-1990

-Provincial Administration, Roads Department.

Verwysings letters, PAR

Vol.	Leêrnommer	Beskrywing	Periode
85	BD4/C	Bredasdorp Division. The poort Bridge on Mierkraal Road no.4.	-

-Provincial Administration, Secretariat Miscellaneous.

Verwysings letters, PAS

Vol.	Leêrnommer	Beskrywing	Periode
4/51	16/A58	Caledon Divisional road from Gansbaai to Stanford.	-
4/52	16/A116	Caledon Divisional Council. Road from Bredasdorp to Gansbaai.	-

-Department of Agriculture Credit and Land Tenure

Verwysings letters, ACLT

Vol.	Leêrnommer	Beskrywing	Periode
722	2267/6	Pearly Beach Landgoed-Skenking van Strandperseel en Landbou Perseel nr.20	1947-1957

aan Goewerment, Gedeeltes 1+2; Klein Hagel Kraal.

149	2326/6	Caledon, Gansbaai Water Supply.	1928
468	2326/7	Caledon Committee of Management. Township Committee.	1920-1927

-Secretary, Divisional Council, Caledon

Verwysings letters, 4/CAL

Vol.	Leêrnommer	Beskrywing	Periode
1/1/176	T/3/3	Van Dyksbaai.	1938-1965
4/1/176	T/3/3	Van Dyksbaai.	1938-1963

-Provincial Administration, Local Government Department

Verwysings letters, PAA

Vol.	Leêrnommer	Beskrywing	Periode
691	AF13/1/51	Township, Pearly Beach Extention 2.	1969-1970
186	AF13/1/6	Pearly Beach Township.	1947-1952
773	AF17/D/23/2/2-C2	Afdelingsraad Uilkraalsmond Karavaanpark.	1988-1989

-Provincial Administration, Works Department.

Verwysings letters, PAW

Vol.	Leêrnommer	Beskrywing	Periode
31	SBB16/2A	Gansbaai Primary School Building File.	-

-Regional Representative, Cape Town, Department of Community Development.

Verwysings letters, CDC

<u>Vol.</u>	<u>Leêrnommer</u>	<u>Beskrywing</u>	<u>Periode</u>
-------------	-------------------	-------------------	----------------

533	3	Individuele Gevalle, Dorpstigtings en Uitbreidings. Van Dyksbaai.	-
-----	---	--	---

-Director of Seafisheries.

Verwysings letters, FDS

<u>Vol.</u>	<u>Leêrnommer</u>	<u>Beskrywing</u>	<u>Periode</u>
-------------	-------------------	-------------------	----------------

5	FS 3/8/6	Arniston-Landing Place Contract Number 4.	1934
---	----------	--	------

5	FS 3/8/3	Fishing Harbours-development of Contract no. 2, Gansbaai.	-
---	----------	--	---

5	FS 3/8/3	Fishing Harbours-development of Contract no.3, Gansbaai.	-
---	----------	---	---

Western Cape Deeds Office (WCDO)

Plaasregisters

<u>Vol.</u>	<u>Leêrnommer</u>	<u>Beskrywing</u>	<u>Periode</u>
-------------	-------------------	-------------------	----------------

12	712	Strandfontein, Caledon Plaasregister.	Sedert 1831
----	-----	--	-------------

11	708	Franschekraal, Caledon Plaasregister.	Sedert 1831
----	-----	--	-------------

7	321	Kleinhagelkraal, Bredasdorp Plaasregister.	Sedert 1831
---	-----	---	-------------

5	280	Zoetendalsvlei, Bredasdorp Plaasregister.	Sedert 1831
---	-----	--	-------------

5	260	Arniston Downs, Bredasdorp Plaasregister	Sedert 1831
---	-----	---	-------------

10	478	Westfield, Swellendam Plaasregister.	Sedert 1831
10	483	Westfield A, Swellendam Plaasregister.	Sedert 1831

Privaat Onderhoude

Struisbaai

Anoniem 2, Onderhoud gevoer deur Theo Galloway, Struisbaai, 18 Junie 2015. (Plaaslike inwoner, ouderdom onbekend).

Grandfield, B., Onderhoud gevoer deur Theo Galloway, Struisbaai, 21 Junie 2016. (Visserman, 82 jaar).

Grandfield, P., Onderhoud gevoer deur Theo Galloway, Struisbaai, 21 Junie 2016. (Visserman, ouderdom onbekend).

Grobbelaar, J., Onderhoud gevoer deur Theo Galloway, Struisbaai, 17 Junie 2015. (Plaaslike navorser, ouderdom onbekend).

Groenewald, C., Onderhoud gevoer deur Theo Galloway, Struisbaai, 21 Junie 2016. (Plaaslike inwoner, ouderdom onbekend).

Groenewald, P., Onderhoud gevoer deur Theo Galloway, Struisbaai, 21 Junie 2016. (Plaaslike inwoner, ouderdom onbekend).

Knobel, B., Onderhoud gevoer deur Theo Galloway, Struisbaai, 17 Junie 2015. (Plaaslike inwoner, ouderdom onbekend).

Newman, C., Onderhoud gevoer deur Theo Galloway, Struisbaai, 21 Junie 2016. (Plaaslike inwoner, 74 jaar).

Van den Berg, A., Onderhoud gevoer deur Theo Galloway, Struisbaai, 16 Junie 2015. (Visserman, ouderdom onbekend).

Agulhas

Fourie, M., Onderhoud gevoer deur Theo Galloway, Agulhas, 17 Junie 2015. (Plaaslike streekskenner, ouderdom onbekend).

Arniston/Waenhuiskrans

Grandfield, J., Onderhoud gevoer deur Theo Galloway, Arniston, 22 Junie 2016. (Visserman, ouderdom onbekend).

Marthinus, S., Onderhoud gevoer deur Theo Galloway, Arniston, 22 Junie 2016. (Visserman, 85 jaar).

Bredasdorp

Anoniem 1, Onderhoud gevoer deur Theo Galloway, Bredasdorp, 24 Junie 2016. (Plaaslike inwoner, 69 jaar).

Witsand

Beukes, E., Onderhoud gevoer deur Theo Galloway, Witsand, 25 Junie 2016. (Visserman, ouderdom onbekend).

Groenewald, P.G., Onderhoud gevoer deur Theo Galloway, Witsand, 25 Junie 2016. (Plaaslike inwoner, ouderdom onbekend).

Langenhoven, J.H., Onderhoud gevoer deur Theo Galloway, Witsand, 24 Junie 2016. (Plaaslike streekskenner, ouderdom onbekend).

Springfield

Van As, P., Onderhoud gevoer deur Theo Galloway, Springfield, 20 Junie 2016. (Plaaslike streekskenner, 70 jaar).

Gansbaai

Adams, M., Onderhoud gevoer deur Theo Galloway, Gansbaai, 13 Julie 2017. (Plaaslike inwoner, ouderdom onbekend).

Fourie, P.J.W., Onderhoud gevoer deur Theo Galloway, Gansbaai, 28 Junie 2016. (Plaaslike inwoner/ plaaslike streekskenner, ouderdom onbekend).

Kondokter, E., Onderhoud gevoer deur Theo Galloway, Gansbaai, 13 Julie 2017. (Plaaslike inwoner, ouderdom onbekend).

Myburgh, F., Onderhoud gevoer deur Theo Galloway, Gansbaai, 28 Junie 2016. (Area bestuurder, Overstrand, Gansbaai Munisipaliteit, ouderdom onbekend).

Pieters, C., Onderhoud gevoer deur Theo Galloway, Gansbaai, 13 Julie 2017. (Plaaslike inwoner, ouderdom onbekend).

Pearly Beach

Coetzee, D., Onderhoud gevoer deur Theo Galloway, Pearly Beach, 26 Junie 2016. (Plaaslike inwoner, 69 jaar).

Coetzee, S., (Voorsitter Pearly Beach Belastingbetalingsvereniging) Onderhoud gevoer deur Theo Galloway, Pearly Beach, 26 Junie 2016. (Plaaslike inwoner, ouderdom onbekend).

Rossouw, J., Onderhoud gevoer deur Theo Galloway, Pearly Beach, 26 Junie 2016. (Plaaslike inwoner, ouderdom onbekend).

Telefoniese onderhoude

Niemand, B., Telefoniese gesprek gevoer deur Theo Galloway, 2 Maart 2017. (Navorsers, ouderdom onbekend).

Ander mondelinge bronne

“Mondelinge geskiedenisprojek befonds deur Suid-Afrikaanse Nasionale Parke”, Agulhas Nasionale Park, Ongepubliseerd. Onderhoude gevoer deur Melani Jomat, saamgestel deur Emmerentia De Kock, 2011.

Bylaag B: Vraelyste

Vraelys 1: Vrae aan vissers tydens onderhoude:

- Waar kom die dorp se naam vandaan?
 - Wat is die geskiedenis van die dorp?
- Waar het u grootgeword en gewoon en hoe het dit daar gelyk?
- Was daar enige watertoevoer na die dorp? Indien wel, op watter manier?
- Hoe was die leefstyl wat in die dorp gevolg is?
 - Hoe het julle 'n inkomste gemaak om aan die lewe te bly?
 - Watter werk het die inwoners gedoen om te oorleef?
- Was daar enige vissersaktiwiteite op die dorp?
 - Wat was die metodes van visvang?
 - Was daar verskillende eras en verskillende tipe bote wat gebruik is?
- Was daar infrastruktuur vir visvangdoeleindes?
 - Watter verskillende visspesies is gevang?
 - Watter areas en visvanggronde is by visgevang?
 - Hoe het julle weerspatrone geleer?
 - Ander inligting rondom die visbedryf?
 - Was daar visfabrieke?
- Wat was die kultuur op die dorp?
- Watter invloed het eksterne faktore op die dorpe gehad?
 - Apartheidsregering en die groepsgebiedewet?
- Die verskuiwing van gemeenskappe?
- Was daar “slegs wit woongebiede”?
- Ander groot veranderinge wat plaasgevind het?
- Die impak van vakansiegangers op vissersdorpe?
 - Was daar enige veranderinge?
 - Het die dorp se kultuur verander?
- Die verhouding tussen wit, swart en bruin inwoners in die dorp?

Vraelys 2: Vrae aan ander belanghebbendes tydens onderhoude:

- 'n Breedvoerige geskiedenis van die dorp en die mense?
- Enige watertoevoer na die dorp? Indien wel, op watter manier?
 - Enige ander oorlewingsmeganismes?
 - Huise in die verlede en nou?
- Die impak van vakansiegangers op die dorp?
 - Kampeerders?
 - Huiseienaars?
 - Permanente inwoners?
 - Het hierdie verskillende groepe mense 'n ander kultuur geskep?
- Watter kulturele eienskappe het die dorp? En het dit oor tyd verander?
- Indien daar 'n vissersbedryf was of steeds is, hoe het dit gefunksioneer?
 - Metodes van visvang?
 - Watter vissepesies is die meeste ontgin?
 - Verskillende eras en bote?
 - Visfabrieke se rol in die bedryf?
 - Infrastruktuur vir visvangdoeleindes?
 - Invloed van sportvissers op bedryf en dorp?
 - Verskillende visspesies?
 - Visvanggronde?
 - Weerspatrone?
 - Ander inligting rondom die visbedryf?
- Infrastruktuur in en rondom die dorp, en die moontlik impak wat dit kon gehad het?
- Watter impak het eksterne faktore soos regeringsinstellings en die groepsgebiedewette op die dorp(e) gehad?
 - Verskuiwing van gemeenskappe?
 - Was daar “slegs wit woongebiede”?
- Die invloed van geografiese ligging op die dorp?
 - Watter rol het dit gespeel tot vooruitgang en ontwikkeling?
- Enige veranderinge sedert die 1960's opgemerk in terme van meer wit huiseienaars